

KENTSEL BELLEK VE MEKÂN

ALGISI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Begüm KAYILIOĞLU

Eskişehir 2019

KENTSEL BELLEK VE MEKÂN ALGISI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Begüm KAYILIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Rana KARASÖZEN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Haziran 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Begüm Kayılıoğlu'nun "Kentsel Bellek Ve Mekân Algısı: Eskişehir Örneği" başlıklı tezi 28/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Mimarlık Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı)

: Doç. Dr. Rana KARASÖZEN

Üye

: Prof. Dr. Arzu KOCABAŐ

Üye

: Doç. Dr. Güler KOCA

Prof. Dr. Murat TANIŐLI
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖZET

KENTSEL BELLEK VE MEKÂN ALGISI: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Begüm KAYILIOĞLU

Mimarlık Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2019

Danışman: Doç. Dr. Rana KARASÖZEN

Kentler bulunduğu coğrafyanın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel durumunun yarattığı çerçevede şekillenmekte ve o yerin özgün toplumsal yapısının bir yansıması olarak benzersiz bir nitelik kazanmaktadır. Fakat modernleşme hareketleriyle birlikte kentsel mekâna yapılan müdahalelerde yerelle kurulan bağlardan uzaklaşmış ve süreç içerisinde oluşan yeni yapıları çevre, kentin özgün kimliği ile çatışmaya başlamıştır. Bu durum kente kimlik kazandıran bellek mekânlarının kentte yaşayan tüm bireyler tarafından algılanmasını farklılaştırmıştır. Süreç içerisinde kentliler aidiyet duygusunu farklı mekânlar üzerinden tanımlamaya başlamıştır. Kentsel mekânda, bu farklılıktan doğan durumun kentin belleğine ve kimliğinin sürekliliğine olan etkilerini araştırmak çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu doğrultuda, tez çalışmasında kentsel bellekte sürekliliği sağlayan mekânların, kenti farklı zaman aralıkları ile deneyimleyen kentliler tarafından nasıl algılandığı, hangi oranda var olduğu ve zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümler, çalışma alanı olarak seçilen Eskişehir'in yaşadığı mekânsal değişim süreci içerisinde kent merkezi ölçeğinde incelenmiştir.

Araştırma sonucunda, mekânsal değişim süreci içerisindeki kentin farklı katmanlarına ait olan bellek izlerinin yok olmaya başladığı tespit edilmiştir. Kentlerin yaşadığı değişimin kaçınılmaz ve doğal bir süreç olduğunun bilincinde olup önemli olanın kentlerin belleğine zarar vermeden, kente kimlik kazandıran mekânlarda deneyimi artıracak uygulamaların kentsel mekânda yerini bulmasının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kentsel bellek, Kimlik, Aidiyet, Kentsel mekân, Değişim, Eskişehir

ABSTRACT

URBAN MEMORY AND SPATIAL PERCEPTION: A CASE STUDY OF ESKİŞEHİR

Begüm KAYILIOĞLU

Department of Architecture

Anadolu University, Graduate School of Sciences, June 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Rana KARASÖZEN

Cities by its whereabouts, reflects its the political, economic and cultural environments and gains unique attributes of its geography. However, with the modernization movements, the interventions among the urban spaces weakened the civic bond and made the new-built environments clash with the city's own identity. These circumstances created the fast-consumed urban space and changed the people's perception and place of memory which create the city's identity. In addition, these people started to redefine their sense of belonging with different places. The circumstances that are born from these differences and its effects on the urban identity and memory created the point of origin of this research.

In this thesis study, the places which provides urban identities are viewed in such ways; how people perceived the urban places in different time intervals, the change and the transformations the areas have undergone and the changing process the area which was chosen as Eskişehir, scaled as city centre.

The research results show that city which is under the transformation process has begun to lose its memory trace of different layers. The ideas of being conscious of the inevitable transformations which are natural processes, and the importance of knowing the significant applications which, without damaging the urban memory, promoting the practices that increase the experiences in places which creates its identity are implied in this thesis study.

Keywords: Urban Memory, Identity, Sense of Belonging, Changing, Eskişehir

TEŞEKKÜR

Tez süresince beni yönlendirerek desteklerini esirgemeyen, çalışmalarım konusunda yorumlarına ve öngörülerine her zaman önem verdiğim değerli danışman hocam Doç. Dr. Rana Karasözen'e, her zaman desteğini gördüğüm kıymetli hocam Doç. Dr. Berna Üstün'e, yüksek lisans eğitimimin bana kazandırdığı en zor zamanlarımda sayelerinde hep mutlu hissettiğim arkadaşlarım başta Merve Artkan'a, Gamze Akbaş'a, Ece Karaca'ya ve Sezen Başak Özünur'a ve tüm hayatım boyunca her zaman ve her şart altında benden desteklerini sakınmayan kıymetli aileme teşekkürlerimi sunarım.

Begüm KAYILIOĞLU

28/06/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....
Begüm KAYILIOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JURİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
GÖRSELLER DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3. Yöntem.....	3
2. BELLEK VE KENTSEL MEKÂN	6
2.1. Bellek Kavramı ve Türleri	6
2.1.1. Bireysel bellek	9
2.1.2. Toplumsal bellek	11
2.1.3. Mekânsal bellek.....	14
2.2. Kent, Bellek ve Mekân İlişkisi: Kentsel Bellek	16
2.2.1. Kentsel mekân algısı	18
2.2.2. Kentsel Kimlik.....	19
2.2.3. Aidiyet	20
2.3. Bölüm Sonucu	23
3. KENTSEL MEKÂNDA YAŞANAN DEĞİŞİM SÜRECİNİN BELLEĞE OLAN ETKİLERİ	25

3.1. Kentsel Mekânda Değişimi Belirleyen Kırılma Noktaları	25
3.1.1.Sanayi devrimi öncesinde kentlerin biçimlenişi	26
3.1.2.Sanayi devrimi ile şekillenen üretim odaklı kentler	28
3.1.3.Modern/ kapitalist dönemin etkileri	29
3.1.4.Küreselleşme sürecinde kent-mekân ilişkisi.....	31
3.2. Türkiye’de Kentsel Mekânın Modernleşme Süreçleri	33
3.2.1.Cumhuriyet dönemi öncesi	33
3.2.2.Cumhuriyet dönemi ve sonrası.....	34
3.2.3.Küreselleşme süreci	38
3.3.Bölüm Sonucu	39
4. ÇALIŞMA ALANI ESKİŞEHİR KENT MERKEZİ	42
4.1. Konumu ve Fiziki Yapısı.....	42
4.2. Kent Merkezinin Mekânsal Değişim Dinamikleri	44
4.2.1.Cumhuriyet dönemi öncesi	45
4.2.2.Cumhuriyet dönemi ve sonrası.....	47
4.2.3. Küreselleşme süreci	56
4.3. Bölüm Sonucu	58
5. ESKİŞEHİR KENT MERKEZİNDE KENTSEL BELLEK MEKÂNLARININ ANALİZİ	61
5.1. Anket Çalışması Yöntemi ve Kapsamı.....	61
5.2. Anket Sonuçları.....	63
5.3. Bulguların Değerlendirilmesi.....	73
5.3.1. Kentsel ölçekte bellek mekânları	73
5.3.2. Bina ölçeğinde bellek mekânları	84
5.4. Bölüm Sonucu	95
6. SONUÇ	99
7. KAYNAKÇA	101

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

TABLULAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 5.1. Anket katılımcıların cinsiyetini gösteren çizelge	63
Tablo 5.2. Anket katılımcılarının yaş gruplarını gösteren çizelge	63
Tablo 5.3. Anket katılımcılarının eğitim durumlarını gösteren çizelge	63
Tablo 5.4. Yaş grupları tarafından çocukluk/ gençlik dönemi için Eskişehir’i kent ölçeğinde tanımlayan mekânlar	65
Tablo 5.5. Yaş gruplarının günümüz Eskişehir’i kentsel ölçekte tanımlayan mekânlar	66
Tablo 5.6. Yaş gruplarının çocukluk/ gençlik döneminde Eskişehir’i bina ölçeğinde tanımlayan mekânlar	67
Tablo 5.7. Yaş gruplarının günümüz Eskişehir’i bina ölçeğinde tanımlayan mekânlar	68
Tablo 5.8. Yaş gruplarının özlem duydukları bellek öğeleri	70
Tablo 5.9. Bellek aktarımı ile taşınmış öğeler	71
Tablo 5.10. Katılımcıların kentin ne kadar değiştiğine dair düşünceleri	72
Tablo 5.11. Porsuk çayı ve kıyı kullanımı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	75
Tablo 5.12. Hamamyolu caddesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	76
Tablo 5.13. Adalar mevki kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	77
Tablo 5.14. Köprübaşı bölgesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	78
Tablo 5.15. Yediler Parkı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	79
Tablo 5.16. İsmet İnönü caddesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	80
Tablo 5.17. İstasyon Caddesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	81
Tablo 5.18. Geleneksel Taşbaşı Çarşısı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	82
Tablo 5.19. Vilayet Meydanı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	83
Tablo 5.20. Kılıçoğlu Sineması bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	86

Sayfa

Tablo 5.21. Subay Orduevi bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	87
Tablo 5.22. Porsuk (Turing) Oteli bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	88
Tablo 5.23. Gar Binası bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	89
Tablo 5.24. Espark Avm bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	90
Tablo 5.25. Kanatlı Avm bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	91
Tablo 5.26. Atatürk Stadyumu bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	92
Tablo 5.27. Hükümet Konağı bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	93
Tablo 5.28. Emek Oteli ve Eski Otogar bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi	94

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1. Bilgi işleme teorisi	7
Şekil 2.2. Belleğin aşamaları	8
Şekil 2.3. İşleyişine göre bellek türleri	9
Şekil 2.4. Mekân algısını etkileyen faktörler	19
Şekil 2.5. Kentsel mekânda birey-bellek etkileşimi	24

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 4.1. Eskişehir'in Türkiye'deki konumu	42
Görsel 4.2. Kentin biçimlenmesinde Porsuk Çayının durumu ve yerleşim alanları	43
Görsel 4.3. Eski Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, 1/10.000 mikyasında yapılmış olan Eskişehir ve civarı haritası	46
Görsel 4.4. Kurtuluş Savaşı sonrasında çarşı bölgesi	48
Görsel 4.5. 1920'li yıllarda göçmen mahalleleri	49
Görsel 4.6. 1950'lerde Yalaman adası	49
Görsel 4.7. 1923-1950 yılları arası kentin mekânsal kullanım haritası	50
Görsel 4.8. 1950'li yıllarda Köprübaşı caddesi	51
Görsel 4.9. Eskişehir imar planı	52
Görsel 4.10. 1950-1960 yılları arası kentin mekânsal kullanım haritası	53
Görsel 4.11. 1960-1980 yılları arası kentin mekânsal kullanım haritası	54
Görsel 4.12. 1992 yılına ait kentin mekânsal kullanım haritası	55
Görsel 4.13. Köprübaşı caddesi (solda), Hamamyolu caddesi (sağda)	56
Görsel 4.14.a. Hal binası	57
Görsel 4.14.b. Haller Gençlik Merkezi	57
Görsel 4.15. 2002 Revizyon imar planı üzerinde 1896, 1956, 1986 imar durumu	58
Görsel 5.1. Referans olarak verilen kentsel ölçekteki bellek mekânlarının konumları	74
Görsel 5.2. Referans olarak verilen bina ölçeğindeki bellek mekânlarının konumları	84

1. GİRİŞ

Kentler zaman içerisinde birçok farklı dönemin üst üste gelmesi ile çok katmanlı bir yapı oluşturmaktadır. Kentin bu katmanlaşmış yapısı, farklı dönemlerin izlerini taşımakta ve bu izlerden oluşan bütünde kentlerin kendine ait özgün bir karakteri oluşmaktadır. Her katman, dönemin ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal durumlarını yansıtmaktadır. Bu yansımayı kentte somut hâle çeviren yerler olan kentsel mekânlar ise değişimin en iyi gözlemlendiği yerler olmaktadır. Sanayileşmenin etkisi ile başlayan ve daha sonra modernleşme ile küreselleşme hareketlerinin izlediği hızlı bir değişim sürecine giren kentlerde, özellikle küreselleşme sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi, kentsel mekânda farklı bir anlayışı doğurmuştur. Bu anlayış çerçevesinde kentsel mekâna yapılan müdahaleler, kentlerin aynışmasına ve kimliklerinin aşınmasına neden olmuştur. Bu durum kentin katmanları arasındaki dengeyi bozmakta ve kentsel mekânda geçmiş ile kurulan bağın korunmasını zorlaştırmaktadır.

Değişim süreci içerisindeki kentsel mekânlar, tıpkı kentin geçmiş dönemlerini yansıttığı gibi o kentte yaşayan bireylerin yaşamışlıklarını, anılarını ve deneyimlerini de fizikselliğinin ötesine taşımakta ve toplumun belleğine kaydolmaktadır. Söz konusu mekânlar, kolektif bir üretim alanı olan kentin belleğini oluşturmaktadır çünkü bellek her zaman somut bir mekâna tutunarak var olmaktadır. Kentin belleğinin tanımlandığı söz konusu bu mekânlar, dönemin içinde bulunduğu tarihi ve toplumsal durumlardan etkilenmektedir. Bu sebeple kentlilerin kendilerini tanımladıkları ve ait hissettikleri yapıları çevrenin hızlı bir biçimde değişime uğraması, belleklerini kesintiye uğratmakta ve kente duyulan aidiyet hissini zedelemektedir. Aynı zamanda kentlileri, doğal gelişiminden hızlı değişen yeni çevreye karşı yabancılaşmaya itmektir. Bu yabancılaşma durumu içerisinde kentsel bellekte yerini koruyan mekânlar, kentin mevcut durumu ile çatışma yaşamaktadır.

Kentsel mekânda, yaşanan yapıların ve yıkımların dengesinin bozulması ile kent, geçmişten günümüze gelen kimlik öğelerinin kaybolma durumu ile karşı karşıya kalmaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Kentsel mekân, bellek ve kimlik arasında birbirini besleyen, birlikte gelişen bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkide, bir bileşenin değişimi diğerlerini de etkilemektedir. Çünkü kentsel bellek, mekânı deneyimleme sonucunda oluşmaktadır. Relph (1976) göre bir yerin kimliği, mekânı deneyimleyen bireylerin karakterine göre çeşitlenmektedir (Relph, 1976). Kent belleği bu nedenle kenti fiziksel ve toplumsal olarak üreten/ deneyimleyen bireyler tarafından şekillenmektedir. Bu bağlamda deneyimleme süresi, kimliğin bir parçası olan kentsel bellek imgelerinin oluşumunda önemli bir kriter olmaktadır. Bu sebeple kentte, geçmişten günümüze ulaşarak kentsel kimlik ögesi olan mekânlarda yaşanan değişimin algılanması, bireylerin deneyimleme sürelerine göre farklılık gösterebilmektedir. Çünkü bireyler bu değişimi deneyimledikleri zaman aralıkları doğrultusunda tanımlamaktadır. Kentte yaşayan farklı yaş gruplarının imgeleri farklı niteliklerde olmaktadır. Yaş, kentsel bellekteki imgelerin algılanmasında farklılıklar yaratmaktadır. Bu sebeple mekânsal değişim süreci içinde kente kimlik kazandıran kimi yapılar veya bölgelerin kullanımı ve algılanabilirliği, yaş kriterine göre farklılaşmakta dolayısı ile kentsel bellekteki sürekliliğin önüne geçmektedir.

Tez çalışmasındaki amaç, değişim içinde olan kentsel mekânlardaki süreci farklı zaman aralıkları ile deneyimleyen bireylerin, algılarındaki farklılıkların ortaya konması ve bu farklılıkların kentsel bellek üzerine olan etkilerinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda; modernleşme hareketlerinin başladığı dönemden günümüze kadar kentlerin yaşadığı bu değişim süreci Eskişehir örneği üzerinden incelenerek, kentin farklı dönemlerini yansıtan mekânların kentliler tarafından nasıl algılandığını kentsel bellek, kimlik ve aidiyet ilişkisi çerçevesinde ortaya koymaktır. Eskişehir kentinde doğup, büyümüş ve yaşamını devam ettiren ve çalışma alanı olarak seçilen kent merkezinin değişim süreçlerine hâkim olan kişilerden seçilmiş, farklı yaş gruplarına ait bireylerin kentin katmanlaşan yapısını çözümlerken zihinlerinde öncelikli olarak hangi bellek mekânlarının belirlediği, bu bellek mekânlarının hangi oranda var olduğu ve zaman içerisinde nasıl değişim yaşadığına yanıt bulmak hedeflenmiştir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Kentsel mekânda meydana gelen değişimleri, literatür çalışmalarındaki kavramsal boyutunun yanına kentli bakış açısını da ekleyerek, geçmiş/ günümüz kent belleğini

oluşturan mekânların saptamasının yapılması hedeflenmiştir. Söz konusu kentsel bellek mekânlarının gelecek dönemler için taşıdığı potansiyelleri yok olmadan tespitini yapmak için belirlenen amaç doğrultusunda tezin strüktürünü, kavramsal çerçevenin oluşturulduğu literatür taraması ve alan çalışması oluşturmaktadır. İlk bölümde tez çalışmasının amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır.

Tez çalışmasının kavramsal çerçevesinin oluşturulduğu ikinci bölümde, bellek ve mekân ilişkisini ortaya koymak üzere, belleğin oluşum süreçlerinden başlayarak literatürde yapılan bellek türlerinin sınıflandırılmaları incelenmiştir. Çalışmanın odak noktasını oluşturan kentsel belleğin devamlılığını sağlayacak mekânsal ve toplumsal bileşenler irdelenmiş, kentsel bellekte yaşanacak olan değişimin kentin kimliğine ve kente duyulan aidiyet hissine olan etkileri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde, literatürde yer alan kentsel mekân tanımlamaları incelenmiş ve kentsel mekânda yaşanan değişimi tetikleyen kırılma noktaları ve bu kırılma noktalarının özellikle Türkiye’de modernleşme süreci ile başlayan dönemden itibaren günümüze gelene kadar olan süreçte ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal açıdan yansımaları araştırılmıştır. Tüm dünyada etkisini gösteren küreselleşme sürecinin, kentsel mekânda gösterdiği parçalayıcı etki, ikinci bölümde tartışılan bellek, kimlik ve aidiyet kavramları üzerinden değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, çalışma alanı olarak seçilen Eskişehir kent merkezi, üçüncü bölümde kavramsallaştırılan Türkiye’de modernizm dönemi ile başlayan süreçteki mekânsal değişim bağlamında tarihi geçmişi, sosyal yapısı, mekânsal yapısına yansımaları ve mevcut durumu incelenmiştir. Beşinci bölümde, kavramsal bölümlerdeki tartışmalar doğrultusunda, alan çalışmasına ilişkin verilerin tespitine yönelik kent merkezini farklı dönemlerde deneyimleyen kullanıcılar ile yapılan anket çalışmasının sonuçlarına ve değerlendirilmesine yer verilmiştir. Altıncı ve son bölümde sonuç kısmı yer almaktadır.

1.3. Yöntem

Kentsel mekânın değişim süreci içinde kentsel bellek oluşumuna etki eden parametrelerin tanımlandığı ve modernleşmenin yarattığı yeni mekânsal kavramların birbiriyle olan ilişkilerinin incelendiği kavramsal bölümün oluşturulmasında literatür

taramasına dayalı araştırma yapılmıştır. Bu kapsamda ilgili doktora/ yüksek lisans tezleri, kitap, makale, bildiri, dergi, rapor ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

Alan çalışmasının ilk kısmında, örneklem alan olan Eskişehir kent merkezinin, kavramsal bölümde tartışılan modernleşme hareketlerinin yansımaları doğrultusunda, Cumhuriyet döneminden başlayarak mevcut durumuna kadar olan süreçte geçirdiği mekânsal değişim ve dönüşümü karşılaştırabilmek için farklı dönemlere ait haritalar ve fotoğraflar kullanılmıştır.

Alan çalışmasının ikinci bölümünü oluşturan kısımda, bellek verilerinin izlerine ulaşma hedefi içinde kentliler ile anket çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda seçilen anket kullanıcılarının, yaşanan mekânsal değişimi gözlemleyebilmiş olmaları adına Eskişehir’de doğmuş ve yaşam sürecinin en az 20 senesi boyunca kentte ikamet etmiş kişilerden oluşması önemsenmiştir. Bu nedenle kentsel belleği oluşturan kentlilerden seçilen kullanıcı gruplarına çocuk ve genç nüfusu oluşturan kentliler dahil edilmemiştir. Tez çalışmasının amacı doğrultusunda kentliler yaş değişkenine bağlı olarak gruplandırılmış; eğitim seviyesi, cinsiyet ve meslek grupları bu anket çalışması kapsamında belirleyici olmamıştır.

Yaş değişkeninin belirlediği gruplandırmada kullanıcılar üç farklı gruba ayrılmış ve gruplar arası zaman aralığı 20 yıl olarak belirlenmiştir. Böylelikle ilk grup 1940 ve sonrasını deneyimleyen, ikinci grup 1960 ve sonrasını deneyimleyen ve son grup ise 1980 ve sonrasını deneyimleyen kentlilerden oluşmaktadır. Gruplardaki katılımcıların sayıları belirlenirken istatistiksel açıdan anlamlılığı sağlamak amacıyla katılımcı sayıları eşitlenmiş ve 30 kişi olarak belirlenmiştir.

Anket çalışmasında soru tipleri belirlenirken, kentlileri sınırlamak ve yönlendirmeye açık belirli sorular kullanmamak adına açık uçlu soru tipi kullanılmış ve katılımcıların birden fazla yanıt vermesine olanak sağlanmıştır. Bu sayede kentlilerin vereceği yanıtlardaki gizil bilgiye ulaşılmak hedeflenmiştir. Yapılan görüşmelerde farklı yaş gruplarının alana ait bellek öğelerinin tespiti ve değişim süreci içerisinde, bu öğelerin hangilerinin sürekliliğini koruduğunu, hangilerinin yok olduğunu ve bu durumun kent kimliği ve aidiyete olan etkileri incelenmiştir.

Anket bulgularının değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler, kent ve bina ölçeği olmak üzere iki bölümde değerlendirilmiş, kentsel bellek ve kimliğin sürekliliği için taşıdığı potansiyeller tartişılmıştır.

2. BELLEK VE KENTSEL MEKÂN

Tez çalışmasının bu bölümünde, bellek kavramı farklı disiplinlerin bakış açısıyla incelenmiş, kentsel belleğin oluşumuna etki eden tarih, kültür, kimlik ve aidiyet oluşumu çerçevesinde çıkarımlar yapılmıştır.

2.1. Bellek Kavramı ve Türleri

Bellek en yalın hali ile bireyin tüm yaşamı boyunca elde ettiği birikimlerin, deneyimlerin ve sahip olduğu hatıraların zihinde depolanması olarak tanımlanmaktadır. Bellek, geçmiş zamana ait olan imgeleri şimdiki zamana getirebilme yetisidir. Bu yeti, fiziksel çevreden alınan verilerin, zihne ulaşması sonucunda kaydedilerek 'kodlama', korunarak 'depolama' ve gerektiği durumlarda tekrar ulaşılması için 'geri çağırma' basamaklarından oluşmaktadır (Wilson, 2015, s. 25).

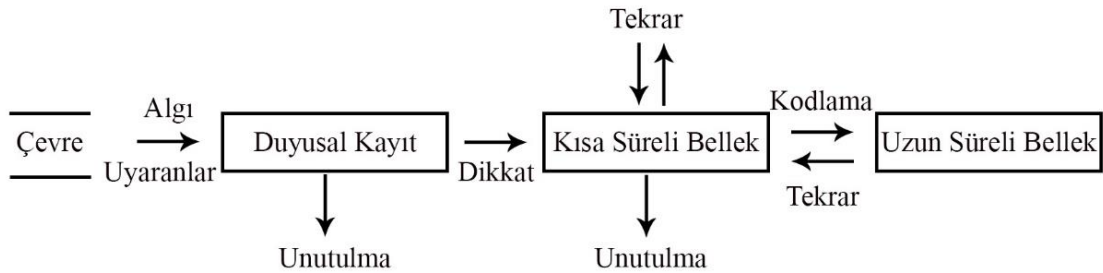
Bellek, bireyin var oluşunu anlamlı kılan bir olgudur. Bu nedenle insan odaklı çalışan birçok araştırmanın ana konusu dâhilinde incelenen bellek; tarih, sosyoloji, sanat, edebiyat, felsefe, psikoloji, mimari gibi çeşitli alanlarda disiplinler arası konularda yer almaktadır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe sözlükte bellek "Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin" olarak belirtilmektedir ([http-1](http://1)). Anderson ve Schooler'a göre evrimleşmenin bir göstergesi de önemli olan veriyi seçip, onun zihnine kaydedebilmektir (Anderson ve Schooler, 1991).

Aykut, benliğin yaslandığı en güçlü platformun bellek olduğunu söylemektedir (Aykut, 2007, s.158). Gunn (1997) ise belleğin bugünden geçmişe bir gerileme içinde olmadığını aksine geçmişten bugüne gelen bir ilerleme ve gelişme olduğunu vurgulamaktadır (Gunn, 1997, s.41). Benzer bir şekilde Connerton, belleğin kendisi ile ilgili olarak, bugüne ilişkin deneyimlerin geçmiş birikimlere dayandığını belirtmektedir (Connerton, 1992, s.9). Böylece zamanı anlamlandıran tecrübeler, belleğin yapıtaşı olmaktadır. Genel tanımlamalar dâhilinde bellek, geçmiş, bugün ve gelecek sarmalındaki verilerin birbirleri ile kurduğu ilişkinin katmanlaşarak birikmesi sonucu oluşan bir olgudur.

Fiziksel çevreden gelen uyarıları kodlama, depolama ve geri çağırma basamaklarından geçiren bellek, bireyin tüm yaşam sürecine duyu organları aracılığı ile

dâhil olmaktadır. Alınan verilerin zihinde nasıl işlendiğini kavramak, bellek çalışmaları ile ilgili bilgi edinmenin bir başka koludur (Kurtuldu, 2007, s.13). Bu bağlamda zihnin işleyişi ile bilgisayar işleyişi arasındaki benzerlikten yola çıkılarak bir Bilgi İşleme Teorisi (information processing theory) ortaya atılmıştır. Bilgiyi işleme teorisini göre bellek, ayrı yapısal birimlerden oluşmuş farklı süreçleri barındıran bir bütündür. Bu teori çerçevesinde, alınan verilerin aşamalardan geçerek işlendiğini savunan ‘seri bilgi işleme (serial processing)’ ve verilerin eşzamanlı bir biçimde işlenip farklı süreçlerden geçtiğini öne süren ‘paralel bilgi işleme (parallel processing)’ modelleri gelişmiştir (Cangöz, 2005, s.57).

Atkinson ve Shiffrin tarafından 1968 yılında bulunan seri bilgi işleme modelinde duyuşsal bellek, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek yer almaktadır (Şekil 2.1). Modele göre dışarıdan gelen uyarılar ilk olarak duyuşsal belleğe çarpılmaktadır. Duyuşsal belleğin kapasitesi yüksek olup, yeni verileri burada kısıtlı bir zaman için saklamaktadır. Gelen verinin anlık unutulmaması için bilişsel bir kodlama oluşmaktadır.

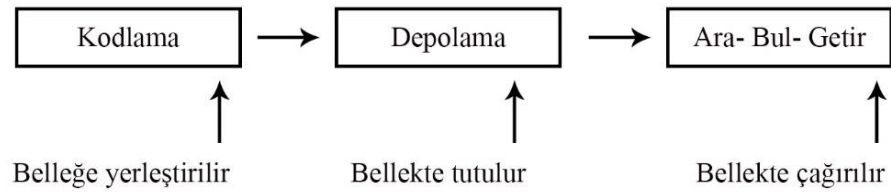
Şekil 2.1. Bilgi işleme teorisi (Atkinson ve Shiffrin, 1968).

Duyuşsal kayıttan kısa süreli belleğe aktarılamayan veriler, geri getirilememektedir. Aktarılan veriler ise dikkat ve algı süreçlerinden geçerek kısa süreli belleğe iletilmektedir (Subaşı, 1999). Duyuşsal kayıt kendinden önceki bilişsel süreçler için hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple algı ve dikkat süreçleri veri aktarımının ilk ve en önemli basamağını oluşturmaktadır (Saraç, 2017, s.9). Algı çalışmalarını, psikoloji, algılama kuramları ve insan davranışları odaklı geliştiren Lang (1947), algıyı tanımlarken aslında bilgi edinmeyi hedefleyen bir süreç olduğunu söylemektedir (Lang ve diğ., 1974). Altman ve Cheemers ise algıyı, fiziksel dünyadan alınan verilerin bireylerin zihinlerinde kavramsallaştırmaları olarak tanımlamaktadır (Özak, 2008, s.12).

Her bireyin çevreyi algılama süreci ve biçimi farklı işlemektedir, çünkü algı görece bir kavramdır.

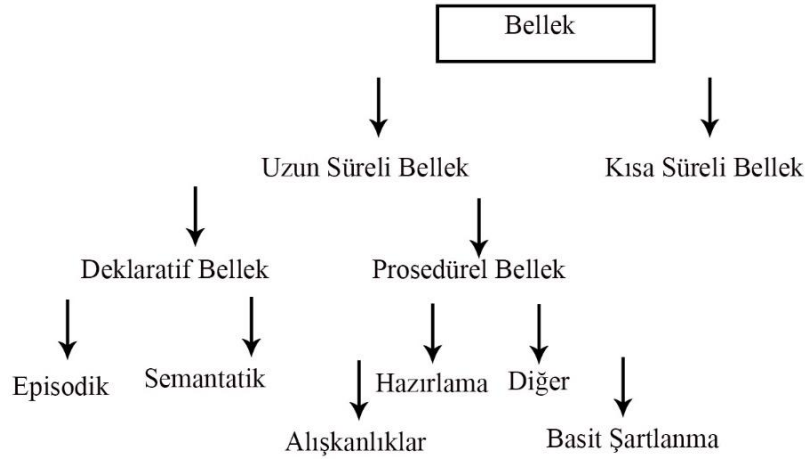
Duyusal kayıttın işlediği verilerin iletildiği bir sonraki basamak olan kısa süreli bellek, duyusal kayıttın kapasitesine göre daha az bir kapasiteye sahiptir. Kısa süreli bellekte veriler birkaç dakika içerisinde işlenmezse, kaybolmaya başlamaktadır (Foer, 2007, s.108). Tek seferde kısa süreli belleğe gelecek bilgi miktarını fazlalaştırarak yani tekrar sıklığını çoğaltarak, kapasiteyi artırmak mümkündür. Fakat duyusal bellekten alınan verinin işlenebilmesi için sistemin boş olması, yani bireyin işleme süresini daha aktif ve kontrollü kullanması sonucu gerçekleşmektedir.

Verilerin kalıcı olarak kaydedildiği yer olan uzun süreli bellekte kapasite daha fazladır. Kalıcı bellek öğelerinin bulunduğu yerdir. Hem kısa süreli bellek hem de uzun süreli bellek kodlama, depolama ve geri çağırma aşamalarından oluşmaktadır. Uzun süreli bellekte veriler sadece fiziksel etmenler aracılığı ile kodlanmaz, aynı zamanda anlamsal ilişkiler dâhilinde zihinde kalıcı hale gelmektedir (Özak, 2008, s.14) (Şekil 2.2.).

Şekil 2.2. Belleğin aşamaları (Atkinson R.C ve Atkinson R.L,1990 'dan çeviren Özak, 2008)

Bireyin daha önceki deneyimlediği veriler referans olarak alınıp, bellekte geçmiş zamanla benzerlik ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır. Uzun süreli bellek üçe ayrılmaktadır. Anısal (episodik), anlamsal (semantik) ve prosüdel (işlemsel) üçe ayrılmaktadır. Semantik anlamsal kavramlar üzerinden yoğunlaşırken, episodik bellek daha çok otobiyografik olaylar ile ilgilidir. Prosedürel bellek türünde ise daha aşamalı ve yavaş gerçekleşen alışkanlıklara dayalı bir süreç mevcuttur (Çakır, 2015) (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. İşleyişine göre bellek türleri (Çakır Arşivi, 2015)

Bellek çalışmalarının fiziksel olarak işlevini araştıran çalışmalar haricinde belleğe başka çerçevelerden bakan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, bireylerin varlığını dayandırdığı temeli bellek olarak ele alarak hem somut hem de içsel dünyada psikolojik ve epistemolojik tartışmalar dâhilinde incelemektedir (Pösteki, 2016, s.2).

Bellek ait olduğu dönemin sosyolojik, kültürel, ekonomik ve tarihsel gelişimine göre şekillenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde öncelikle metaforlar ile açıklanan bellek daha sonra sistematik tekniklerle geliştirilmiş ve bilimsel bir temele oturtulmuştur (Kırcı, 2015, s-16-18). Bellek kuramsal yönelimlerde bahsedildiği üzere veriyi algılayan, kodlayan, saklayan ve gerektiğinde hatırlayan işlevlerinin yanında bilişsel bir süreçle tanımlanmaktadır. Belleğin niteliği bakımından türleri ise bireysel, toplumsal ve mekânsal bellek olarak kavramsallaştırılmıştır.

2.1.1. Bireysel bellek

Bellek, Yunan Klasik Çağı'nda somut felsefeden soyut felsefeye geçildiği dönem, Platon ile bireyin kendi iç dünyasında aranmaya başlanmıştır. Ana öğeler hatırlamak ve unutmaktır (Weber, 2015, s.61). Aristoteles, bellek ve imgelemin ruhun alt bir kısmında yer aldığını belirtmekte ve bellekteki görüntüleri, ruhun yüzeyine bırakılmış olan izler olarak tanımlamaktadır. Bellek, Platon ve Aristoteles, Orta çağda Augustinus ve Roma döneminde Cicero tarafından bireysel bir yeti olarak kavramsallaştırılmaktadır. Aristoteles belleği, geçmişin bilinci olarak ele alırken; Augustinus hatırlama eyleminin

deneyim odaklı olduğunu ve bireyin kendinden bir parça taşıdığını belirtmektedir (Metreş, 2016, s.27).

Erken Aydınlanma Çağı düşünürlerinden John Locke ise bireyin belleğinin tüm bilgi birikiminin ve deneyimlerinin toplamından oluştuğunu söylemektedir. 'TabulaRasa' teorisinde insanların zihnini/aklını başlangıçta boş bir levha gibi içeriksiz olarak kabul etmektedir. İdenin algı yoluyla kazanıldığını ve daha sonra bellek aracılığı ile kaydedildiğini belirtmektedir. Bu bilinçli aktarım durumunun kimliği oluşturduğunu ileri sürmektedir. Tabula Rasa teorisi bir kimlik teorisi olduğu gibi aynı zamanda bellek için de yapılmış ilk teori olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra psikanalizin kurucusu Freud ise, belleğin hiçbir hatırayı silmediğini; yalnızca gerekli koşullar sağlandığında her hatıranın yeniden hatırlanabileceğini vurgulamaktadır.

Kısacası, bireysel bağlamda bellek deneyim ve öğrenmeye dayalı algısal biçimin tezahürüdür. Zihin, bellekten çağıracağı bilgiyi yalnızca geçmiş verilerin içinden değil; aynı zamanda belleği şekillendiren parametrelerden oluşan bir sarmalın içinden şimdiki zamanı anlamlı kılacak şekilde şimdiki zamana getirmektedir. Benliği var eden en önemli olgu olan bireysel bellek, edinilen kişisel bilgilerin ve tecrübelerin toplamını oluşturmaktadır. Bu sebeple biricik ve özgün bir yapı içerisinde bulunmaktadır.

Bellek şimdiki zamana ait deneyimini, büyük oranla geçmiş zaman hakkındaki bilgi ve birikimlere dayalı oluşturmaktadır çünkü şimdiki zaman, birey için geçmişteki nesnelerin nedensellik ilişkileri bağlamında yaşadığı anlardan ibarettir (Connerton, 2014, s.9). Geçmişte elde edilen birikimler sayesinde bellek, gündelik yaşamı anlamlandırmaktadır. Bireysel bellek öğeleri, yaşam süreci boyunca bireylerin zihinlerinde biriktirdiklerinin toplamını oluşturmaktadır. Bireyin yaşam şekli, aile strüktürü, tecrübeleri ve bilgi birikimi çevrenin algılanma biçiminde rol oynamaktadır. Yani algılama süreci bireyin kendi özellikleri ve değerlendirmeleri sonucu oluşmaktadır.

Bu anlamda literatürde, bellek araştırmalarına farklı pencerelerden bakan çalışmalar mevcuttur. Toplumsal bir varlık olan bireyin, belleğinin tek başına var olamayacağını ileri süren çalışmalar, bellek sürekliliğinin başka bireyler, sosyal gruplar ve birtakım olaylarla etkileşim halinde olma durumu ile sağlanacağını savunmaktadır.

Bu bağlamda bakıldığında bireysel belleğin etkinliğini sürdürmesini, toplumsal çerçeveler belirlemektedir.

Birey açısından bakıldığında bellek, çeşitli gruplara katılım sonucu oluşan çok katmanlı bir yığılmadan oluşmaktadır. Grup açısından ele alınacak olursa, grup üyelerinin arasında dağılımın bir sonucudur. Halbwachs bu nedenle bireysel belleği sosyal olgulardan ayrı tutmamakta fakat farklılıklarının olduğunu vurgulamaktadır. Bireysel olanın yalnızca algılar olduğunu belirtmektedir (Assman, 2001, s.45' de atıfta bulunduğu gibi). Bireysel bellek, çevreden gelen uyaranlara karşı bireylerin algı farklılığı ile özelleşip, toplumsal çerçeveler dâhilinde hatırlanabilmektedir. Bellek canlı bir organizma gibi iletişim sürecine katılması ile varlığını sürdürmektedir. İletişim süreçlerinin dışına çıkıldığı durumlarda bellek durağanlaşmaya başlamakta ve yitime doğru gitmektedir.

2.1.2. Toplumsal bellek

1920'li yıllara kadar bellek yalnızca bireysellikle ilişkilendirilmekte ve bellek denildiğinde insanların akıllarına genellikle içsel bir olgu gelmekteydi. Belleğin beyin fizyolojisi, nöroloji ve psikoloji ile ilintili olduğu düşünülürdü. Dış koşullar yani toplumsal ve kültürel çerçeveler bağlamında belleğin işleyişi incelenmezdi (Huysen, 1999, s.24). Buna karşılık, Fransız sosyolog Halbwachs, belleği sosyolojik yönden ele almış ve 1925 yılında '*Ses cadieessociaux de la memoria*' (Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri) adlı çalışması ile bellek çalışmalarına yeni bir alan açmıştır. Halbwachs, belleğin sadece bireye ait olmadığını, toplumsal bir olgu olduğunu ve belleğin korunmasının ancak bireyin içinde olduğu sosyal çerçeve dâhilinde mümkün olacağını belirtmiştir. Toplumsal belleğin, ancak onu taşıyanlarla yani o grubun üyeleri ile var olduğunu öne sürmüştür. Ona göre anılar, hatırlama ile grubun sürekliliğini sağlamakta; grup üyeliği hatırlama ve aktarım ile kurulan bir bağdan oluşmaktadır (Halbwachs, 1992, s.22).

Toplumsal bellek kesin tanımları olan bir kavram olmamakla birlikte, bir gruba veya topluluğa ait hissetme sonucunda ortak hatıralara yapılan referanslar sayesinde oluşmaktadır. Bu açıdan grubun sürekliliği toplumsal ve tarihsel belleğin bir ürünüdür ve bu türden bir bellek taşınması eski grup üyeleri aracılığı ile yeni grup üyelerine

aktarılmaktadır (Tunçel, 2017, s.21). Toplumun tarihini yazmada birincil ölçütlerden olup gündelik yaşam pratiklerini belirlemektedir. Her birey ait olduğu toplumun gerçekliğini oluşturan kurallar bütününde öğeleri verili halde bulmaktadır (Searle, 2005). Toplumsal bellek geçmişin ve bugünün; tarihin ve şimdinin birlikteliğinden oluşmaktadır. Yalnızca tarihte olanların depolandığı soyut bir kavram değil; aynı zamanda toplumun kültür ve belleğinin sürekliliğini sağlamakta ve kuşaklar arası aktarımda işlevsel bir niteliğe sahip olmaktadır (Tunçel, 2017, s.22).

Bu açıdan belleğin inşası çok yönlü ve sürekli devinim içinde olan bir süreçtir. Bu süreç geçmişten şimdiye, şimdiden geçmişe zıtlıklar üzerinden tamamlayıcı bir hareket oluşturmaktadır. Bugünkü anlayış, geçmiş üzerinden şekillendiği için toplumsal durumlar ve inançlar geçmişi okumada kılavuzluk etmektedir (Schudson, 1997).

Hatırlamanın ve unutmanın işlerliği, anıyı oluşturan toplumun kavrayış biçimi ile ilgilidir. Algılanan kavram, ait olduğu toplumun ürettiği imge ile anlaşılmalıdır. İmgeler de hatırlanmak istenen durumun toplumsal çerçevelerce belirlendiği değerler sisteminin uygun gördüğü ölçüde bireyin karşısına çıkmaktadır (Halbwachs, 1925). Birey hatırlama eylemini, gruptaki diğer bireylerin hatıralarının da dâhil olması ile yani toplumsal ve kültürel yardımlar sonucu gerçekleştirmektedir. Anılar ve imgeler bireylerin sinir sistemi ile yerleşse de nitelikleri temelini toplumsal oluşumlar belirlemektedir (Boyer ve Wertsch, 2015, s.79). Hatırlama eyleminde olduğu gibi imge üretiminde de toplumsal çerçevelerce belirlenen bir süreç mevcut olmaktadır. Bu söylemlerden yola çıkıldığında bellek toplumsal bağlam içerisinde anlamlı kılınmaktadır.

Bununla birlikte Halbwachs'ın söylemleri de göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal belleğin somut bir mekâna ve zamana dayandırıldığı anlaşılmalıdır. Bireyin yaşadığı çevre ve kent bireyin mekânsal hatırlama çerçevesini oluşturmaktadır. Bireyin çevresinde kendini ait hissettiği mekânlar ve bu mekânlara yüklediği anlamlar sosyal gerçekliğini oluşturmaktadır (Appadurai,1986).

Böylece bireylerin mekânsal deneyimler sonucunda ürettiği imgeler, toplumsal belleğin algılanmasını sağlamaktadır. Bireylerin söz konusu mekânlarla kurduğu ilişki güçlendikçe toplumsal bellekteki imgeleri de korunmaktadır. Bellek dayandığı mekânsal ve sosyal çerçeveler sayesinde kolektif hale gelmektedir. Bu nedenle

toplumsal söylemin kolektif betimlemeleri ile gündelik hayatta yoğun biçimde karşılaşılmaktadır. Belleğin mekânları, bireylerin hatıraları ve bu hatıraları muhafaza etmekle görevli kolektif bellek toplumsal çerçevelerle devinim halindedir (Özaloğlu, 2017, s.18). Dolayısıyla kolektif hatırlama/ unutma sürekli bir hareket durumundadır.

Kolektif bellek, zaman ve mekânın taşıyıcısı konumundadır. Assmann bir topluluktaki tüm bireyler öldüğünde bellekteki anıların kaybolmaya başladığını öne sürmektedir. Bu yitimin olmaması ve aktarımın sağlanması için bir araca ihtiyaç olduğunu söylemektedir (Assmann, 2001, s.17). Assmann toplumsal belleği ve kültürü 'şimdi' ve 'geçmiş' olarak sınıflandırarak iki kategoride incelemektedir; belleğin ve anıların aktarımında iletişimsel bellek ve kültürel bellek kavramları oluşmaktadır.

- ***İletişimsel Bellek***

Toplumunu oluşturan bireyler, ortak dil birliği sayesinde kolektif düşüncenin şartını yerine getirmektedirler. Hatıraların inşasına olanak sağlayan dil, toplumsal bir uzlaşım sistemidir (Halbwachs, 1925, s.346). Birey, dil sayesinde kurduğu iletişim yeteneğini kendiliğinden değil, aynı sosyal gruba ait bireylerle kurduğu etkileşim ile geliştirmektedir. Bilinç ve bellek süreçleri salt bireysel fizyoloji ve psikoloji ile açıklanamaz biçimde bireyler arasındaki etkileşimden beslenmektedir. Çünkü toplumsallığın içerisinde yer alan birey, yaşamını diğer bireyler ile kurduğu iletişim sayesinde sürdürmektedir. Bu iletişim kurma güdüsü sonucu iletişimsel bellek oluşmaktadır.

Toplumsal hatırlama biçimlerinden olan iletişimsel bellek, organik belleklerdeki üç dört kuşak aralığındaki bireylerin anılarını kapsamaktadır. Gruba ait bireylerin yaşam süreçleri boyunca aktif olan iletişimsel bellek, taşıyıcılar ile sınırlı olduğundan zamanla yok olmaktadır (Assmann, 2001, s.27). Gündelik hayat pratikleri ve bu pratiklerin mekânsal yansımalarının aktarımını gerçekleştiren iletişimsel bellek, kuşaklar arası kültürel, toplumsal ve tarihsel süreçlerin değişim ve dönüşümünden etkilenmektedir.

- ***Kültürel Bellek***

İletişimsel belleğe kıyasla daha geniş bir zaman dilimini kapsayan kültürel bellek, toplumsal ritüeller, gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırma biçimlerini kapsamaktadır. Bu sebeple kültürel belleğin, toplumsal olarak öteki bileşenlerine göre

daha bütünsel bir çerçevesi vardır. Kültürel bellek için gerçeğin ne olduğu değil, hatırlanan tarih daha önemlidir.

Efsane kurucu bir bellek aktarım çeşidi olan kültürel bellek aktarım yaparken bugünü, geçmişin ışığı ile aydınlatmak için kullanılmaktadır. Belleğin neleri içerdiğini, bu içeriklerin organize edilmesini ve ne kadar süre ile muhafaza edileceğini, bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok, dış koşullar yani toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları belirlemektedir (Assman, 2001, s.28). Kültürel bellek anlatıcıları uzmanlaşmış gelenek taşıyıcılarından oluşmaktadır. İletişimsel belleğe göre daha suni bir aktarım biçimi olsa da oluşturduğu ortak bilinç sayesinde daha kurumsallaşmış bir kolektif bellek bileşeni olmaktadır. Tüm hatırlama biçimlerinde olduğu gibi kültürel bellek de bir zaman ve mekâna dayanmaktadır.

2.1.3. Mekânsal bellek

Bellek kavramı gibi mekân kavramı da farklı disiplinlerin (mimari, astronomi, fizik, kimya, sosyoloji) çalışma konuları dâhilinde incelenmektedir. Düşüncenin ve teorinin anlamlandırılabilmesi için somut veya soyut bir mekâna ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde farklı disiplinlerce geniş çaplı araştırma konusu içinde yer alan mekân kavramı farklı tanımlamalar içermektedir.

Schulz, mekânı "bireylerin çevresini analizinde kullanılan bir enstrüman olarak görmekte, etkileşim halinde olduğu elementlerin dinamik alanı" olarak tanımlamaktadır (Schulz, 1971). Kahvecioğlu ise mekânı, fiziksel boyutunun ötesinde, insan duyuları tarafından algılanan algısal boyutu, insan yaşamının özellikleri ile var olmasından kaynaklanan yaşamsal boyutu ve bu yaşamsal boyutun sürekliliğine bağlı olarak oluşan kültürel boyutu ile ilişkilendirmektedir (Kahvecioğlu, 1998, s.39). Bununla beraber Bergson'a göre beden-mekân birlikteliğinde bedenin yeri mekândır (mekân hâlihazırda bir hacim olarak mevcuttur fakat beden mekân olmadan var olamaz). Beden-mekân birliği bağlamından soyutlama süreci belleğin ve zihnin bir aracıdır (Bergson,2007). Bellek araştırmalarında mekân kavramı imge üretiminden dolayı düşünsel bir yapıda tanımlanmaktadır.

Belleğin oluşumundan sürdürülmesine kadar geçen süreçte bellek temsili, bireyin benliğini yansıtan somut nesnelere üzerinden yapılmaktadır. Bellek işleyişindeki

hatırlama süreci, mekânı anlamlı kılmaktadır. Mekân, bireyler için bir imge üretme amacının dışında, nesnelere imgeleriyle kurduğu bir düzeni karşılamaktadır.

Halbwachs (1992)'ye göre duygular ve düşünceler, her zaman somut bir yere bağlanmaktadır. Belleğin anılara erişememe durumunda o anın geri çağırılmayacağını yani hatırlama eyleminin gerçekleşmeyeceğini söylemektedir. Pierre Nora'nın da belirttiği üzere "süreklilik duygusunun kökü mekândadır" ve mekân bireyselliğin ve toplumsallığın bir aracıdır (Nora, 2006). Sözü edilen mekân, fiziki özelliklerinin üzerinden tanımlandığı ilişki ağlarının sayesinde belleğin dayanağı olmaktadır. Halbwachs ve Nora'nın bellek ile ilgili yaklaşımlarını destekleyen Assman (1997)'a göre, olgular ve deneyimler arasındaki bu aktarım bağlamında 'hatırlama figürleri' belli bir mekânda cisimleştirilmek istemekte ve "her zaman somut bir mekâna ve zamana dayanmaktadır" (Ganiç, 2016, s.21'de atıfta bulunduğu gibi). Bu kapsamda hatırlama figürleri üç bölüme ayrılarak kategorize edilmektedir.

Zamana ve mekâna bağlılık; hatırlama figürlerinin Assman tarafından ayrılan ilk bölümü olmakla birlikte, bir mekân/yer üzerinden somutlaşarak, belli bir zaman diliminde meydana gelmektedir. Coğrafi ve tarihi bağlamda olmasa da hatırlama eylemi somut bir bellek ve zaman sonucunda gerçekleşmektedir. Bireylerin geçmişlerinin depolandığı yer olan bellek, anıları tekrar çağırabilmesi için mekânsal bir düzleme gereksinim duymaktadır. Buradaki söz konusu mekânsal düzlem ise, toplumsal olarak kabul görmüş ortak paylaşımlar sayesinde bağlayıcı özelliği olan 'yer'dir (Erdoğan, 2013, s.56). Toplumdaki bireylerin ortak yaşadığı bir zamanını, somut bir mekâna yansıtarak 'zamansallık' kazanmaktadır.

Gruba bağlılık; toplumsal belleğin oluşumuna ve onun aktarımına katılan bireylerin üyeliğinin ispatıdır. Assman hatırlama figürlerinde, toplumsal belleğin yalnızca gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebileceğini öne sürmektedir. "Kendini ortak anıları olan bir toplum olarak kuran sosyal bir grup, geçmişini özellikle iki noktada korur: kendine özgünlüğü ve sürekliliği" (Assmann, 2001, s44). Ortak anıların bir araya gelmesi ile oluşan bu toplumsal grup geçmişinin biricikliğini ve sürekliliğini korumaya çalışmaktadır. Böylelikle somut bir kimlik edinmektedirler.

Tarihin yeniden kurulması; Toplumsal belleği oluşturan grupların özgünlüğü ile yakından ilişkili bir başka önemli özelliği ise toplumsal belleğin yeniden

kurgulanabilmesidir (Assman, 2001, s.46-49). Bilinçli bellek var olmadan, tarihin bir anlamı bulunmamaktadır. Çünkü tarihi hatırlamayı sağlayan araç bellektir. Bellek tarihte iz bırakmakta ve toplumsal olarak önemli yerde bulunan durumlar söz konusu olduğunda devreye girmektedir. Tarihte bu sürece tanıklık etmektedir (Erdoğan, 2013, s.69).

Mekânsal deneyimler sonucu oluşan bellek, söz konusu mekânı deneyimlemiş ve farklı bireysel bağlar kurmuş kişiler sayesinde oluşmaktadır. Mekânın algılanma sürecinde bireyin, o zamana kadar elde ettiği tüm zihinsel ve deneysel deneyimlere ilişkin çağrışım yapmasına neden olan etmenler aslında o mekânın bellekte bırakmış olduğu izlerdir (Telli ve Manisa, 2018, s.34). Bu sebeple mekânın bellekte bıraktığı izlerin, psikolojik veya fiziksel birçok farklı etmen altında bireyler için algılanması farklılık göstermektedir.

Tüm bu izlerin toplamını oluşturan kentlerde ise, kent mekânı bireyler tarafından deneyimlenerek algı süzgecinden geçmektedir. Bellek taşıyıcılığı yapan mekânların katmanlaşarak birikmesiyle birlikte kentlerin kendilerine özgü bellekleri ortaya çıkmaktadır.

2.2. Kent, Bellek ve Mekân İlişkisi: Kentsel Bellek

Kent, toplumda yer alan bireylerin yarattığı kolektif durum sayesinde meydana gelmekte, gelişmekte ve hem kendini hem de bireyleri dönüştürmektedir. Kentin bu ortak yaşama hali, gündelik hayatı, sosyal, kültürel ve siyasi ilişkileri kurgulamakta ve katmanlaşan bir yapıda birikmektedir. Bu birikim, süreç içerisinde aktararak hem geçmiş zamanın hem de şimdiki zamanın izlerini bünyesinde barındırmaktadır.

Kentte bu tür ilişkilerin gözlemlenebildiği yer olarak kentsel mekânlar bireyler arası iletişimi sağlamaktadır. Dönemin siyasal, sosyal düşüncelerinin ve mimari üslubunun yansıdığı bir alan olmaktadır. De Cartue ve Giard'ın (2015) deyimi ile kamusal buluşmaların yaşandığı bu alanlar var olduğu sürece kentler nefes almaktadır (De Carteau ve Giard, 2015, s.298). Bireylerin somut ve soyut gereksinimlerini karşılayan kentsel mekânlar, süreç içerisinde sahip oldukları fonksiyonlar dolayısı ile bireylerin hayatlarına süreklilik katmaktadır. Kentsel mekân kentin doluluğu/yoğunluğu içerisinde, bireye bir nevi soluklanma/dinlenme alanı yaratan, bireylerin

buluştuğu/toplandığı, ortak izlerin ve yaşanmışlıkların somutlaşmış durumunda olmaları ile bireyselliklerine kültürel bir arka plan oluşturmaktadır (Aytaç, 2013, s.139-140).

Her döneme ait farklı mekânsal örgütlenmeler ve söylemler kent mekânına yansımaktadır. Kentin farklı temsillerinin olduğunu ileri süren Boyer'e göre zamanla değişen yalnızca kentin fizikselliği değil, aynı zamanda da kentin imgeleridir (Boyer,1994). Rossi'ye göre toplumsal bir üretim yeri olan kentin her bileşeni, kentte yaşayan bireylerin yaşam biçimlerinin ve belleklerinin de somut birer göstergesi olma konumundadır (Rossi, 2006). Halbwachs, söz konusu bu bileşenlerden yola çıkarak toplumsal belleği biçimlendirmede mekânın önemini vurgulayarak 'kentsel bellek' teriminin temelini atmıştır. Toplumsal belleğin tutunması için mekânsal bir çerçeveye ihtiyacı olduğunu belirtmektedir (Halbwachs, 1992, s.150-170).

Kevin Lynch 'Kent İmgesi' adlı eserinde kent imgelerini üreten öğeler üzerinde bir çalışma ortaya koymuştur. Çok sayıda kentlinin imgelerinin birleşiminden oluşan toplum imgesinden söz etmektedir. Topluluk ilkesi tarih ve sosyal ilişkiler bağlamında açıklanmış olsa da Lynch çalışmalarına imgenin fiziksel yapısını temel alarak devam etmiştir (Lynch, 1960). Bellek-mekân ilişkisine odaklanan AldoRossi' nin mimar olması dolayısı ile bellek yaklaşımı ise, mekânsal çerçevede olmuştur.1966 yılında yayımladığı *Şehrin Mimarisi* adlı kitabında belleğin, bireyi etkilediği şekilde kenti de etkilediğini vurgulamaktadır. (Rossi, 1966). Halbwachs ve Rossi'nin çalışmaları, belleğin kentsel durumunu ele alarak farklı bir araştırma sahası oluşturmaktadır.

Kentsel bellek, kentin gelişimi ve değişimi ile devam etmektedir. Bireylerin, süreç içerisinde mekânlarla ilintili olan bilgi, tarih ve sosyal çerçevesini deneyimlerken oluşturduğu kentsel bellek, toplumsal bellek ile iç içe geçmiş bir yapıdadır. Bu nedenle topluma ait kentsel belleğin oluşabilmesi için imgelenen mekânın veya ritüelin bireyler tarafından deneyimlenmesi ve anlamlandırılması gerekmektedir. Bir mekânla kurulan bağ ancak belleğin devreye girmesi ile mümkün olmaktadır. Bellekte yer edinmiş mekânın, üç boyutlu durumunu anlamlı hale getirecek bağ, yaşanmışlıklar ve deneyim dolayısı ile geçmişten şimdiki zamana atıfta bulunarak oluşmaktadır.

Christine Boyer (1994) *The City of Collective Memory* isimli çalışmasında kentsel mekânların, geçmişi, bugünü ve geleceği birbirine bağladığını belirtmektedir. Geçmiş ile kurulmuş olan ilişkinin gelecek ile kurulacak ilişkiye zemin hazırladığını

belirten Boyer, mekânların bu süreçte referans noktası oluşturduğunu ileri sürmektedir (Boyer, 1994). Lewicka, referans noktası oluşturan söz konusu mekânın hatırlanması için o kenti etken, bireylerini ise edilgen olarak kabul etmektedir. Bu durum için *'kentselhatırlatıcılar'* tanımını kullanmaktadır. Kentsel hatırlatıcıların, kentte yaşayan bir önceki nesilden geriye kalan tarihsel bilginin aktarımı ile doğrudan, unutulmuş geçmişini yeniden canlandırma istemiyle de dolaylı bir şekilde kent belleğini etkilemektedir (Lewicka, 2008).

Kentte, kimliği yansıtan, yaşatan mekânlar sayesinde ise kentsel mekânın belleği canlı kalabilmektedir (Karaçor, 2012, s.45-46). Bir mekân, bireylerin deneyimleri ile zamanla kent ile olan ilişkisini bellekteki imgesiyle pekiştirerek o kente kendini eklemektedir (Ganiç, 2016, s.32). Kuşaklar arası bellek aktarımını sağlayan ve kentte belleğin somut biçimde yansımaları oluşturan bu mekânlar, kentin bellek mekânları olarak literatürde yerini almaktadır. Aidiyet duygusunun üzerinden tanımlandığı mekânların varlığı sayesinde kentsel belleğin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Kentsel bellek ve kentsel mekân arakesitinde, bireyin kentsel mekânı algılama basamağından başlayarak kentlere atfedilen kimlik ve aidiyet duygusunun oluşumu bir süreci tanımlamaktadır.

2.2.1. Kentsel mekân algısı

Kentlinin fiziki çevreyi algılayıp, deneyimlemesi sonucunda oluşan kentsel bellek sayesinde kent, fizikselliğin ötesine geçerek deneyimlerle ve anılarla birleşip kentlinin bir parçası haline almaktadır. Öncelikle toplumu oluşturan bireylerin fiziksel çevreyi algılayabilmesi için bazı elemanlara ihtiyacı vardır. Bunlar mekânsal algı psikolojisini oluşturan elemanların, bireyin kendi sınırlarını çizip diğer mekânlarla ilişki içinde olabilmesine ve mekân içerisindeki sirkülasyonuna bağlılığı ile gerçekleşmektedir. Norberg-Schulz fiziki mekânla ilintili bu bileşenlerin, bireylerin deneyimlerini mekânsal algı ile sağladığını söylemektedir (Schulz, 1971). Bu bağlamda incelendiğinde bireysel belleğin oluşumuna zemin hazırlayan algı süreçleri, bireyin yaşam süreci boyunca çevre ile deneysel bir ilişki kurmasını sağlamaktadır.

Mekânın fiziksel varlığının duyu organları ile tanınmasıyla birlikte mekân algısı kavramı oluşmaktadır (Solak, 2017, s.16). Mekân algısı, kişinin mekân içerisinde kısa

veya uzun süreli deneyim kazanması sonucunda mekânın hatırlanması ile ilgilidir. Bu deneyim zaman kavramına bağlı değişkenlik göstermektedir (Özen, 2006) (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Mekân algısını etkileyen faktörler (Gür, 1996'den aktaran Yıldırım Erniş 2012'den aktaran Solak, 2017)

Mekânın görsel olarak algılanması sırasında bireyin, belleğindeki geçmiş deneyim ve bağlamlara ilişkin bir çağrışım elde etmesine sebep olan uyaranlar, mekânın bellekte bıraktığı izler olmaktadır. Yani mekâna ilişkin algı aslında mekânın fiziksel özelliklerinin yanı sıra hangi bağlam içinde değerlendirildiğine bağlı olmaktadır. Kısacası bireyin mekân algısı, salt görsel olarak değil, bireyin belleğinde yer alan anlam ve deneyimlerinin toplamını oluşturmaktadır (Avcıoğlu ve Akın, 2017, s.428).

Benzer bir şekilde Schulz'a göre aynı toplum içerisinde yer alan bireylerin çevreyi algılamasında farklılıklar oluştuğunu belirtmektedir. Bu durumun başlıca nedeni bireylerin kentsel mekânı farklı şekilde deneyimlemesinden kaynaklanmaktadır (Schulz, 1971). Sonuç olarak, kentsel mekânın algılanmasında **deneyim** önemli bir bileşen olmaktadır. Deneyimin artması ile kullanıcı ve mekân arasındaki etkileşim artmakta ve mekân bireyin belleğinde yer ederek bir parçası olmaya başlamaktadır.

2.2.2. Kentsel kimlik

Kentlinin, kent mekânını algılama sürecinden başlayarak kurduğu etkileşim ile tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan kentsel kimlik kavramının temelini, yerel ile kurulan bağ oluşturmaktadır. Kent kimliği, doğal ve beşerî çevre çerçevesinde bireylerin kültürel ve gündelik hayat pratiklerinin yansıması ile bir bütün oluşturmaktadır.

Kent kimliğinin oluşumu ve biçimlenme sürecinde belirleyici unsurlardan olan toplumsal olaylar, deneyimleri, inançları ve davranışları kentsel mekânda görünür kılacak biçimde şekillendirmektedir. Kimlik, yalnızca bir arada yaşayan bireylerin ortak yaşamışlıkları ile oluşan bir süreç olmamakla birlikte, aynı zamanda kendinden önceki ve gelecek zamana dair hedefleri de kapsamaktadır (Assman, 2001 s.91). Kentsel kimliği oluşturan unsurlar incelendiğinde, bir mekânın diğer mekândan farklılaşması sonucu kolayca ayırt edilmesini sağlayan nitelikler toplamı olduğu belirtilmektedir (Lynch,1996).

Bu unsurların içinde yer alan kentsel bellek, kent kimliğinin oluşup korunmasında etkilidir. Mills, kentsel kimliğin, yerleşmiş bellek üzerinden inşa edildiğini belirtmektedir. Bu nedenle çalışmalarında bireylerin, mekândaki sürekliliğini vurgulamaktadır (Mills,2005). Mekânın birey ile kurduğu ilişki bağlamında kentsel kimlik, taşıdığı kolektif anlamlar bütünlüğü sayesinde kuşaklar arası kimlik ve bellek taşıyıcısı olarak, bireylerin o yere ait hissetmelerini sağlamaktadır. Kısacası kentsel kimliğin oluşmasında zaman faktörü devreye girmekte ve süreç içerisinde gelişmekte ve değişmektedir.

Kentler, kültür, kimlik ve bellek sayesinde birbirlerine eklenerek geçmişi ve geleceği görünür kılmaktadır (Yazar, 2015, s.14). Rossi, kentte yaşayanların kolektif belleğini oluşturan kenti, belleğin '*locus*'u olarak tanımlanmaktadır. *Locus*, Rossi tarafından "belirli bir yer ile onun içindeki binalar arasındaki ilişki" olarak tanımlanmakta ve hem yerel hem de evrensel olabileceğini ileri sürmektedir. (Rossi, 1982, s. 130). Bu tanımlama ile kentin binaları ve diğer fiziksel çeşitliliği, *locus* içerisinde kentsel bellek ile kimliğin oluşmasını sağlamaktadır (Ünlü, 2017, s.77).

Kısacası, kentsel mekân kültürel çeşitliliğin sağlandığı, kentsel ve kolektif belleğin muhafaza edildiği yer olarak kent kimliğinin somut göstergesi olma konumundadır.

2.2.3. Aidiyet

Belleğin ve kimliğin taşıyıcısı olan mekânlarda kentli ile kurulan bağ sonucunda ortaya çıkan aidiyet hissi, kentsel bağlamda kentlilerin kendilerini kentin bir parçası olarak görerek kent üzerinde hak ve sorumluluk sahibi hissetmelerini sağlamaktadır.

Bireyler toplumsal bir varlık olarak çevrelerine yükledikleri anlam sayesinde buldukları kenti sahiplenmektedir (Göregenli, 2015).

Aidiyetin mekânla kurduğu ilişki kapsamında literatürde alt kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar yerin ruhu, yere bağımlılık, yere bağlılık ve yerin kimliği olarak sıralanmaktadır. Bu kavramların, bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler olarak tanımlanan genel bir tutum çerçevesinde organize edilebilirliğini savunulmaktadır (Şentürk, 2018). Kavramlar aslında kent mekânı ile bireyin arasında bulunan bağları tanımlama dolayısı ile ortaya çıkmakta ve birey ya da toplumların kent belleği ile kurduğu iletişime dayanmaktadır (Göregenli, 2015). Bu anlamda bireylerin ya da toplulukların aidiyet duygusu, kentle bütünleşmeye ve o yere bağlılık hissetmeye yol açmaktadır. İletişimsel ve kültürel üretim olarak tanımlanabilecek hatırlama kültürünün nesnel bileşenleri zamanla yerini **bellek mekânlarına** bırakır. Bellek mekânlarını hatırlama süreci şimdiki zamanda gerçekleşse de aslında bir köprü görevi kurup geçmişle bağlarını koruyarak şimdinin üzerinden geleceğe uzanmaktadır.

Bellek mekânları, geçmişi bugüne taşıyan, bireylerin kendilerini ait hissettikleri, yok olmaları halinde özleyecekleri, sayelerinde yapılı çevrenin anlamlı kılındığı ve aidiyet hislerinin dayanağı olan mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Belleğin zamana ve mekâna bağlı olduğunu belirten Nora (2006), bir anının hatırlanmasını sağlayan bir durumun ya da simgeselliğin bellek mekânı olabileceğini ifade etmektedir. Bellek mekânlarının "zamanı durdurmak, unutma eyleminin gerçekleşmesini engellemek, nesnelerin durumunu tespit etmek, ölümü ölümsüzleştirmek" gibi vazifelerinin olduğunu ileri sürmektedir (Nora, 2006, s.9-36). Halbwachs (1992) ise belleğin bir parçası haline gelen bu mekânları yalnızca geçmişi hatırlamanın değil, geçmişi fiziki bir unsur gibi var etmenin ancak fiziksel çevrenin geçmişi nasıl kapsadığını ve sürdürdüğünü anlamaktan geçtiğini vurgulamaktadır (Halbwachs, 1992).

Katmanlaşmış belleğin kapsamında yer alan bellek mekânları, aktarım yolu ile bireyler ve kuşaklar arası bellek akışını sağlamaktadır. Aidiyeti sağlayan söz konusu bu mekânlar genellikle kamusal alan, tarihi doku, kentsel peyzaj ve silüet üzerinden tanımlanarak kentte görünür olmakta ve kuşaklar arası kentsel bellek ve kimlik taşıyıcılığını gerçekleştirmektedir. Kentsel mekânda bellek taşıyıcısı olan söz konusu mekânların, bir toplumun kimliğinin oluşmasında ve sürdürülebilirliğinde büyük önemi bulunmaktadır.

Kamusal mekânlar toplum bilincinin pekiştirildiği, insanlar için ortak bir algı yaratan mekânlardır. Belleğin zaman ve mekânla olan sıkı bağı açısından kamusal mekânlar ve üzerlerinde gerçekleştirilen belirli bir zamansallıktan olan bedensel pratikler değerlendirildiğinde, kamusal mekânların kentsel bellek açısından önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır (Turgut, 2013). Sonuç olarak kentlerde toplumsal olayların gözlemlendiği alanlardan olan kamusal mekânlar ve kentsel bellek birbirini besleyen karşılıklı bir ilişki içerisinde olmakta ve kuşkusuz bu ilişkinin sürdürülmesi bireylerin kente duydukları aidiyet hissini muhafaza etmektedir.

Bununla birlikte bir kente duyulan aidiyetin oluşumu tarihsel bir süreçtir. Tıpkı kent kimliği gibi zamanla oluşmakta ve değişim göstermektedir. Kentin zaman içerisinde katmanlaşarak sahip olduğu **tarihsel dokunun** muhafaza edilmesi ile kentlilerin bu mekânlarla olan deneyimi sağlanmakta ve böylece kentler kimliğini ve belleğinin sürekliliğini sağlamaktadır.

Kentte bir diğer bellek bileşeni olan **kentsel peyzaj** ise fiziki çevrenin bilinçli bir düzenini tanımlamaktadır. Kentsel bütünde yapıların tekil olarak değil bütün olarak birbiri ve yapılanmamış çevre ile kurduğu ilişkinin bütünü oluşturmaktadır (Karaman, 1995). Kentsel peyzaj homojen bir mekânın çeşitli noktalarından algılanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, **kent silüetleri**, kentsel peyzajın algılanmasını sağlayan en önemli peyzaj değerlerinden birini oluşturmaktadır (Erkaya, 2012, s.24). Kentsel belleğin sürdürülebilirliği açısından aidiyet hissini tanımlandığı karakteristik özelliklerin korunması gerekmektedir. Kentsel peyzaj ve kent silüeti de bu karakteristik özelliklerin başında gelmektedir. Aynı zamanda kent kimliğinin okunabilirliğini sağlayan mekânlar aidiyet hissini kuşaklar arası aktarımını gerçekleştirmektedir.

Birey için referans noktası oluşturan kentte duyulan aidiyet hissini üzerinden tanımlandığı bu mekânların varlığı sayesinde kentte kolektif bellek somut bir hâl almakta ve toplumu oluşturan bireyler tarafından 'yer' olarak tanımlanıp, kimlik kazanmaktadır.

2.3. Bölüm Sonucu

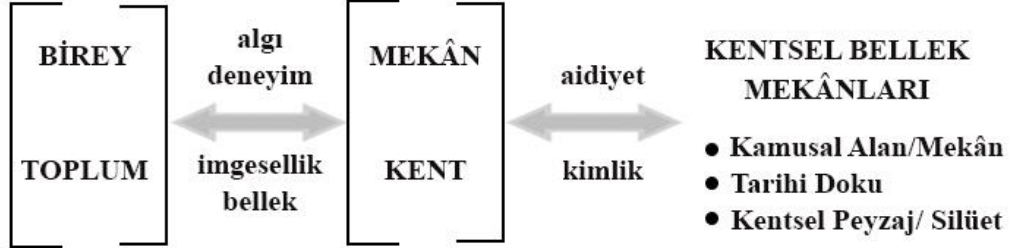
Bellek, bireyin benliğini dayandırdığı bir olgu olarak tüm yaşamı boyunca elde ettiği birikimlerin, deneyimlerin ve sahip olduğu hatıraların zihninde depolanması olarak tanımlanmaktadır. Genellikle bireysel olarak nitelendirilen bellek aslında toplumsal olmanın sonucunda var olmakta ve işlevini yerine getirmektedir. Toplumsal olarak bellek de bir mekâna ve zamana dayanarak sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Kentin fizikselliği, zaman içerisinde bireyler tarafından deneyimlenerek imgelenmektedir. Tarihi, sosyal ve kültürel değerlerin kentsel ölçekte mekâna yansımaları ile oluşan ve tez çalışmasının odak noktasını oluşturan kentsel belleğin, birey ve kent arasında tarihsel süreç içerisinde kurulan bir bağ olduğu gözlenmiştir. Kentsel bellek, toplumu oluşturan tüm bireylerin imgeleri toplamından oluşmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde kent imgeleri, insan ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimin istikrarını ve devamını sağlamaktadır. Ancak burada önemli olan nokta, bireyin toplumsal kimliği ve belleğinin anlam atfettiği çevrenin gerçeklikle örtüşmesi ve benimsenmesinin gerekliliğidir.

Kentsel belleğin oluşması ve aktarılması için bireylerin öncelikli olarak kent ile bağ kurması gerekmektedir. Bu nedenle birey, toplum ve kent mekânı arasında gerçekleşen bu ilişki, kentsel belleği değiştirip dönüştürme yetisine sahip olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değişim sürecinden geçen kentsel mekânda, belleğin ve kentsel kimliğin taşıyıcısı ve koruyucusu olan katmanlaşmış belleğin kapsamında yer alan bellek mekânları aktarım yolu ile bireyler ve kuşaklar arası bellek akışını sağlamaktadır. Bireysel ve toplumsal belleğin sürdürülebilirliğini sağlayan ve toplumsal olarak imgeye dönüşmüş bellek mekânlarının bütünlüğü; kentlilerin aidiyet ve bağlılığını artırmakta ve kentlerin kimliğini muhafaza etmektedir. Bu bağlamda ele alındığında, kimlik ile ilintili son dönemde yapılan çalışmalar kullanıcı sürekliliği ve aidiyet çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bireysel aidiyet ile mekân kullanıcısının sürekliliğinin kent kimliğine nasıl bir katkı koyduğu ya da kent kimliğinin mekânın kullanıcısı tarafından nasıl algılandığı yönündeki çalışmalar öne çıkmaktadır (Şentürk, 2018, s.19).

Deneyimleme sonucu oluşan kentsel bellekte, mekânsal aidiyeti sağlamak, yer ile bütünleşip kendini orali görmekten ve o yeri anlamlı kılacak mekânsal öğelerle iletişimde kalıp deneyimlemekten geçmektedir. Bu nedenle kentsel mekânda, aidiyet

duygusunu oluşturan ve kentlileri korumaya iten söz konusu mekânlar, tarihi dokuda, kamusal alan/mekânda, kentsel peyzaj ve silüette var olmaktadır.

Şekil 2.5. Kentsel mekânda birey-bellek etkileşimi

Tarihsel süreç içerisinde kentsel mekânda yaşanan değişimin boyutu, kentsel belleği de değiştirip zaman ve kuşak farklılıkları sonucunda dönüştürmektedir. Bu nedenle bireylerin bellekle olan etkileşiminin okunabilirliğini sağlayan kentsel bellek mekânlarında oluşabilecek herhangi bir dönüşüm/yıkıntı durumu bellekte kesintiye ve kopmalara neden olmaktadır. Bu kopmalar ortak bilinçte olumsuz bir etki yaratmakta ve toplumsal bellekte aidiyet hissini o toplumdaki her bireyin eşit olarak hissetmesini engellemeye başlamaktadır. Bu sebeple toplumsal bellekte yer edinmiş bu mekânların sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir.

Doğal süreç içerisinde yeni koşulların yarattığı mekânlar, kentsel bellekte hâlihazırda yerini korumakta olan imgeler ile çatışmadan mevcudiyetini sağlayabildiği an, kent için bağlılık ve aidiyet hissini sürekliliğinden bahsedilebilmektedir. Bu nedenle bir sonraki bölümde kentsel mekânda yaşanan değişimin boyutları ve bu durumun Türkiye'deki kentsel mekânın değişim sürecine olan yansımaları kentsel belleğin değişimi çerçevesinde incelenmiştir.

3. KENTSEL MEKÂNDAYASAANAN DEĞİŞİM SÜRECİNİN BELLEĞE OLAN ETKİLERİ

Tez çalışmasının bu bölümünde, kentsel mekân kavramının tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşümler ve bu değişimlerin dönemsel olarak Türkiye'ye yansımaları incelenmiştir. Kentsel mekânın geçirdiği bu değişiminin, kimlik, bellek ve aidiyet kavramlarına olan etkisi tartışılmıştır.

3.1. Kentsel Mekânda Değişimi Belirleyen Kırılma Noktaları

Kentler, oluşumlarından gelişimlerine farklı dönemlerden geçmekte ve çok çeşitli kültürlere ev sahipliği yapmaktadır. Her dönem çağın gerektirdiği biçimde şekillenmekte ve ihtiyaçları karşılamak üzere yapılanmaktadır. Salt fiziksel yapılar etrafında değil; barındırdığı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel etmenler ile biçimlenmektedir. Dolayısıyla kentsel mekân, meydana geldiği dönemin toplumsal durumunun göstergesidir.

Sosyolog Lefebvre'nin modern dünyada gündelik hayatın gerçekleştiği yer olarak tanımladığı kentsel mekânın üretiminde, diyalektik ve ilişkisel olarak toplumsal ve sınıfsal pratikler görev almaktadır. Lefebvre, mekânın yeniden üretimi için sosyal pratiğe ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır (Lefebvre, 1991; aktaran Özten, 2010, s.29). Kentsel mekândaki bu pratikler, bireylerin fikirlerini yansıttığı ve davranışlarının bütünü oluşturarak psikolojik ve kültürel durumlardan etkilenerek değişmekte ve dönüşmektedir. Bu değişimler toplumun özgünlük kazandığı tarihsel bütünde kendini belli etmektedir.

Dünya üzerinde başka coğrafyalarda yer alan kentler, birbirinden farklı kültür ve morfolojiye sahiptir. Mekânsal yapıyı coğrafya unsuru kadar aynı zamanda sosyo-kültürel yapı da etkilemektedir. Birbiriyle etkileşim halindeki bu iki bileşen, kentlerin tarihsel süreç içerisinde değişmesine yol açmaktadır. Kentler hem doğal unsurlardan hem de beşerî olarak siyasal ve ekonomik süreçlerden ötürü morfolojik ve sosyolojik değişimler yaşamaktadır. Her kentin geçirdiği değişim süreci farklı doğal etkenler, yapısal, siyasal, ekonomik ve kültürel parametreler tarafından kentsel mekânı şekillendirmektedir.

Çalışma kapsamında, ilk kentlerin oluşumundan başlayarak, kentsel dinamiklerin yarattığı kırılma noktaları olan sanayi devrimi, modernleşme ve küreselleşme hareketlerinin farklı coğrafyalarda ve Türkiye’de yarattığı mekânsal karşılıkların tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümü incelenecektir.

3.1.1. Sanayi devrimi öncesinde kentlerin biçimlenişi

Kentlerin bilinen varlığı M.Ö. 6000 yıllarına dayanmaktadır fakat kentsel mekân organizasyonun şekillenmesi, toplumsal hayata geçiş ile olmuştur. Tarımsal devrim sonucu oluşan tarım kentlerinde yerleşik hayata geçilmesi sonucunda yeni toplumsal düzen, kalıcı barınma ihtiyaçlarını karşılamak için dayanıklı yapıların varlığını zorunlu kılmıştır (Roth, 2006, s.217). Tarımla uğraşan bu topluluklarda kentlerin oluşumu ile yeni yaşam biçimleri ve toplumsal düzenlemeler ortaya çıkmıştır.

Şehir devletinin ilk örneklerinden olan, düşüncenin ve demokrasinin geliştiği Antik Yunan kentlerinde, kolektif kararların alındığı ve bireyler arası paylaşımın yapıldığı düzlemler olarak kentsel alanlar, özel alanlara göre daha değerli bir haldedir. Bu mekânlar Antik Yunan kentlerinde kentsel yaşamının birer göstergesi olmuşlardır.

Antik dönem içinde ele alınan kentler, kültürel ve toplumsal yaşamın temelini oluşturmuştur. Kent plancılığının ilk örneklerinden olan antik kentlerde yerleşim birimlerinin yerleri belirlenirken ortogonal bir planlamadan çok yapıların birbiri ile uygun açılarla yapılması ile bireysel algılama temel unsur olmuştur (Scranton, 1949, s.265-267). Algının ön planda olmasının nedeni Antik Yunan mimarisinde temel alınan öğenin bireysel görüş açısı olmasıdır (Ceylan, 2004, s.5). Bireysel ifade özgürlüğü de böylelikle kentsel mekâna yansımıştır.

Bireyselliğin ön planda oluşu, Roma yönetimine geçildiği dönem itibari ile değişmeye başlamıştır. İmparatorluk ile yönetilen kentte sosyal ve ekonomik değişimler hem toplum yapılanmasına hem de kentin fizikselliğine yansımıştır. Roma kentlerindeki mekânsal yapılanma kentin sosyo- politik durumuna göre şekillenmiştir (Yaylı, 2011, s.128). Antik Yunan kentlerindeki bireysel özgürlük sınırlanmış, daha kontrolcü kentsel mekânlar oluşmaya başlamıştır (Perring, 1994, s.282).

Roma kentinde hâkim olan görkemli kent mimarisi aynı zamanda bireylerin kentlerine olan aidiyetlerinin de somut göstergesi olmuştur. Roma, modern kentlerin alt

yapısını oluşturmuştur. Kentlilik bilinci çerçevesinde üretilen düzende görkemli kent mimarisi, bireylerin kentlerine olan bağlılığının göstergesi haline gelmiştir. Roma, bu açıdan modern kentliliğin ve yapıların bir altlığıdır (Kılıçbay, 1993, s.19). Roma otoritesinin yıkılmasından sonra başlayan Ortaçağ döneminde ise antik durum kaybolmaya başlamıştır.

Endüstri dönemi öncesi feodal bir düzen içerisinde olan şehir devletlerinde, Roma'nın simgesel yapılarının izleri üzerinde, organik kentsel mekânlar üretilmeye başlanmıştır. Simgesel Roma yapılanmasından farklı olarak meydanlar, sokaklar insan ölçeğinde yaşanan ve tasarlanan mekânlar halini almıştır (Birik, 2011, s.14). İnsan ölçeği tasarımda belirleyici faktörlerden biri olmuştur.

Ticaretin canlanması, ekonomiye olduğu kadar toplumsal yapılanmaya da yansımış, kentsel mekânlarda bireylerin daha özgür olarak yaşamlarını sürdürebildikleri Rönesans döneminde toplumsal ve kentsel düzenler yerini yeni oluşumlara bırakmıştır (Curl, 1970). Bu yeni kentleşme anlayışı, bireyi her şeyin ölçüsü olarak kabul etmeyi ve mekânı oluşturan yapısal niteliklerin ağır basmasını sağlamıştır. Rönesans kentlerinde, mekânın yeniden üretilmesine olanak verecek şekilde temel reformlar, ekonominin de etkisi ile kentsel mekânda uygulanma imkânı bulmuştur (Birik, 2011, s.17).

Ortaçağ döneminde olduğu gibi, kendiliğinden gelişen, organik bir kent dokusu yerine Rönesans döneminde geometrik ve biçimsel formlara yönelim olmuştur. Bu geometrik formlar aslında kentsel mekânda kontrol edilebilirliği, sınırı ve düzeni beraberinde getirerek dönemin ideal kent anlayışını vurgulamaktadır (Kostof, 1991; aktaran Kürkçüoğlu, 2010).

18.yüzyıla kadar kentsel mekânda önemli bir yeri olan kamusal alanlar, bu dönemden itibaren değişmeye başlamıştır. Kentin mekânsal yerleşimine karar veren toplumsal sınıflar, gelir durumu zayıf olan kesimi merkezden uzaklaştırıp, kent çeperine yerleştirilmiştir. Böylece mekânsal olarak ayrışma kentsel alanda da belirginleşmeye başlamıştır.

3.1.2. Sanayi devrimi ile şekillenen üretim odaklı kentler

Sanayi devrimi, 18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkması ile artan bir ivmeyle yayılmaya başlamıştır. Sanayi devrimi ile batı dünyasında kırılma noktası yaşanmış, hayat tarzı köklü bir biçimde değişmiştir.

Devrim yeni üretim tekniklerini geliştirmesi ile birçok alanda refah artışını sağlamış görünse de geleneksel üretim tarzı yerine makineleşmeyi koyması ile yeni bir işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur (Küçükkalay, 1997, s.51). Kapitalizmin etkisi ise yalnızca üretim ve tüketim ilişkilerinde değil; aynı zamanda kamusal mekânların üzerinde de etkili olmuştur. Sanayileşme sürecinde gündelik hayat pratikleri ve toplumsal alanda yaşanan bu değişimler, sosyolojik kuramlar tarafından "birincil-ikincil gruplar, mekanik-organik dayanışma grupları, geleneksel-modern, feodal-kapitalist" terimleri ile açıklanmaktadır (Özten, 2010, s.53).

Sanayileşme sonucu toplumsal yapının değişimini inceleyen Alman sosyolog Tönnies, *gemeinschaft/gesellschaft* yani cemaat (topluluk)/cemiyet (toplum) terimlerini kullanarak toplumdaki farklılıkların bu bağlamda oluştuğunu söylemektedir (Kızıltepe, 2018, s.238). Tönnies’e göre *gemeinschaft*, bireyler arasındaki ortak kurulan bağ üzerinden; *gesellschaft* bireyler arasındaki ayrışma üzerinden ayrılmıştır (Tönnies, 2001, s.52). *Gemeinschaft* sanayi öncesi tarım toplumlarını tanımlamaktadır. Din, akrabalık, gelenek gibi sosyal roller mevcuttur. *Gesellschaft* ise rasyonelliğin merkezde olduğu toplumlar üzerinden tanımlanmaktadır. İş bölümü ve sözleşmeye dayalı ilişkiler sosyal hayatta gözlemlenmektedir. Sanayileşme süreci sonucunda cemaat yapısı sosyal bakımdan daha korunaklı olup, yakın ilişkiler içerirken; cemiyet yapısı daha geniş ama bireysel anlamda daha kapalı ilişkileri barındırmaktadır. Böylelikle toplumsal değişimi analiz etmede iki ekseni oluşturmaktadır. Sanayileşme ile gündelik hayat pratiklerinin değişimi, sınıfsal ayrışmayı beraberinde getirmiştir.

Sanayi devrimi ile hızlı bir değişim sürecinde olan kentlerin mekânsal biçimlenişinin temel dinamikleri değişmiştir. Yeni üretim tekniklerinin gelişmesi ve teknolojinin daha etkin kullanımı sayesinde hem sosyal hayatın biçimlenişini hem de mekânsal örgütlenmede kırılma noktası yaşanmıştır. Sanayileşme yeni bir kentleşme anlayışını da beraberinde getirmiştir.

18. yüzyıla kadar hâkim bir siyasi otoritenin kararları ile şekillenen kent yaşamı, sanayileşmeden sonra kapitalizmin etkileri ile değişikliğe uğramaya başlamıştır. Sanayileşmenin sonucunda yaşanan mekânsal olarak ayrışma ve gündelik hayat pratiklerinin değişimi, kamusal ve özel alan arasında gözle görünür bir sınır oluşturmuştur. Sonuç olarak batı coğrafyasında sanayi kentlerinin formunu belirleyen başlıca öğeler; demiryolu, alt gelir mahalleleri ve fabrika bölgeleri olmuştur.

3.1.3.Modern/ kapitalist dönemin etkileri

Modern dönemin ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir tarih verilememekle birlikte; modern düşüncenin tek düze ilerleyen sınırları belli olan bir zaman çizgisi olmaktan çok, karmaşık yapıda bir süreci tanımladığı belirtilmektedir. Modern düşüncenin barındırdığı akılcılık ve rasyonalitenin filizlenişi, Rönesans döneminde başlamış fakat kurumsallaşması 17.yüzyıl felsefesi ile gerçekleşmiştir. İlhan Tekeli'ye (2009) göre, aydınlanma fikrinin doğurduğu Modernleşme projesinin tüm dünyayı etkisi altına alarak değiştirme gücü, ortaya çıktığı coğrafyadan ötürü değil, niteliği sayesinde (Tekeli, 2009, s.45). Aydınlanma dönemi modernizm ilkeleri rasyonel aklın merkezde olduğu felsefi, sosyolojik ve kültürel altyapının etkisi ile biçimlenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Modernitenin toplumsal yansıması ise daha karmaşık bir yapıdadır. Modernizmin kendi çelişkilerinden oluşan, temel felsefesi olan ilerleme fikrine ve geçmiş ile bağlarını kopartmasına olanak sağlayan yaratıcı yıkma kavramını ön plana çıkartmaktadır. Berman (1982) modernliği, dünyanın dönüşümünü vaat ederken aynı zamanda bu dönüşümde kendini de imha etme durumunu beraberinde getiren bir düzen yarattığını ve Marx'ın ifadesi ile 'katı olan her şeyin buharlaştığı' bir dünyanın parçası olmak olduğunu ileri sürmektedir (Berman, 1982, s.15; aktaran Harvey, 1999, s.23). Bu durum, toplumu çelişki ve belirsizliğin hâkim olduğu bir hale sürüklemektedir.

Modernizm öncesi mekân ve yer kavramının birbiri ile olan özdeşliği ve mekân yapılanmasının temellerini yerel çerçevelerin belirlemesi anlayışı, modern dönemle birlikte yerini evrensel yakalama idealine bırakmıştır. Kapitalizm ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillenen kentsel mekânın, niceliksel değerlerinin ön plana çıkarak yerelle olan bağına gevşetmesi, modernleşme sürecindeki kentlere özgü bir durum olmuştur.

Modern kent planlama anlayışında ise, tekdüzelik ve homojenlik hâkimdir. Kent kendi içerisinde çalışma, oturma ve kamusal alanlar olarak ayrılmıştır (Karakurt, 2006, s.6-8). 19. Yüzyılda Haussmann'ın tanımladığı hijyen teorisinde olduğu gibi eski dokunun tamamen yıkılıp kent mekânını yeniden modernist düzene göre biçimlendirme zaman içerisinde yıkarak yapma eylemine dönüşmüştür.

20. yüzyılda modern dünyanın içinde bulunduğu bu kaotik durum, postmodern döneme geçişe zemin hazırlamıştır. Jencks (1987), postmodernliği tamamlanmış bir süreç olarak görmemiş; kitle kültürü gibi popüler kültür dünyasının ayrılmaz bir bileşeni olarak tanımlamıştır (Jencks,1987, s.11).Postmodernizm kavramı ortaya çıktığı zaman, tüm sistematüğını modernizme karşı kurduğu gerekçesi ile kalıcı ve etkili bir akım olarak görülmemiştir. Post ön ekinden anlaşılacağı üzere postmodernizm, modernizm tepkilerinden doğan karşıt bir duruş sergilemekle birlikte; özüne modern öncesi dönemi de katarak tarihsel bir analiz sürecini kapsamaktadır.

İkinci dünya savaşından sonra modernizmin yarattığı sosyal ve kültürel bölünmeler ile küreselleşme ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği olgular çerçevesinde ulaşım, teknoloji, kentleşme ve sanayi alanlarında yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler, hızlı üretilen ve tüketilen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Bingöl, 2014, s.16-17). Bu süreçte değişen, yenilenen bilgi aktarım biçimleri hem toplumsal ve ekonomik sistemleri şekillendirmiş hem de postmodern toplumsal oluşumların doğmasına olanak sağlamıştır.

Postmodernizmin kentsel mekân yansımaları ise 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Sanayi devriminden sonra yaşanan göçlerin nedenlerinden farklı olarak postmodern dönemdeki göçler, iletişim ve ulaşım da yaşanan teknolojik gelişmenin sayesinde kent merkezinin popülasyonunu artırmıştır. Artan göç ile kentlerin mekânsal biçimlenmesi de değişmiştir. Işık (1993)'a göre modernizmde kuş uçuşu bakışla kentin bütünü algılamayı sağlayan yaklaşım, kentte postmodern yansımalarının insan ölçeğinden algılanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda yaşanan değişimler, en hızlı biçimde kentsel mekânlarda gözlemlenmektedir.

Modern dönemde mekân, toplumsal amaçlar uğruna bir araçken; postmodern dönemde mekân, bağımsız ve özgün oluşu ile mevcudiyetini korumaktadır (Alada, 2007, s.29). Modernizmin bütüncül yaklaşımının aksine heterojenlik, çeşitlilik ve

bölünmüşlük gibi tekillik üzerinden tanımlanarak bütünlükten uzaklaşmış ve parçalı olarak algılanan bir kent kavramı ortaya çıkmıştır. Aidiyet hissi barındırmayan birimler kendi tekelinde anlam taşısa da bütüne ait, ortak bir anlama sahip olmamaktadır. Kentsel mekânda yaşanan bu durum, bireyler içinde sosyal ve mekânsal bağlılıktan uzak toplumsal ayrımlara yol açmıştır. Devam eden süreçte kentsel mekânlar tüketim metası haline gelmeye başlamıştır. Kent ve mekânının dönüşümünde rol oynayan ana faktörler sermaye akışı ve tüketim faktörü olmuştur. Sonuç olarak üretim mekânı olan kentler, tüketim mekânına evrilmiştir.

Postmodernizmin, mimari anlamı farklı yorumlara sahip olmuştur. Modern ile olan hesaplaşmanın analiz edildiği bir süreç olarak, bir taraftan da modern söylemin sınırlarının yeniden belirlendiği bir akım olarak tanımlanmıştır. Postmodernistlerin en çok eleştirdiği alan kent anlayışı olmuştur. Postmodern dönemde pek çok farklı tarz ve biçim bulunmaktadır. 1970’li yıllarda dünyada etkilerini daha simgesel olarak gösteren akımın etkileri, 80 sonrasında ise çeşitlilik arayışı dönemi olarak tanımlanmıştır (Ay, 2010, s.23).

3.1.4.Küreselleşme sürecinde kent-mekân ilişkisi

1960’lı yıllardan itibaren kendini göstermeye başlayan küreselleşme hareketleri 1980’li yıllarda ise etkili biçimde kentsel mekânı biçimlendirmeye başlamıştır. Harvey (1997), zaman ve mekân çatışmasından doğan küreselleşme olgusunun, üretimde yerelliğe bağlı kalırsa da tüketimin küresel olarak gerçekleştiğini söylemektedir. Kavram ilk önceleri uluslararası ekonomik ve siyasal hareketleri ön plana çıkarmak için kullanılmış daha sonra sosyal, kültürel ve kentsel birçok alanda etkisini göstermiştir. Harvey’in vurguladığı gibi ‘bulunma’ eylemi yerine ‘erişme’ eyleminin gerçekleştiği küreselleşme sürecinde yaşanan hem bireysel hem de toplumsal çözümlenelerde erişilebilirlik sayesinde bireylerin dünyanın her yerinden karşılıklı etkileşim içerisinde olmalarına olanak sağlamıştır (Harvey, 1997, s.139-145).

Küreselleşme hareketleri, temelleri sanayi devriminde atılmaya başlanan aslında yeni bir oluşum tanımlamamakla birlikte niteliksel olarak farklılıklar göstermektedir. Küreselleşmenin boyutu geçmiş dönemlerde ekonomi odaklı ortaya çıkarken, şimdiki dönemde belirleyici unsur farklı kültürlerin etkileşiminden çıkan tek bir dünya sistemi

olarak anlamlandırılmasıdır (Kayan, 2015, s.274). Waters (1995), küreselleşmeyi, coğrafya sayesinde elde edilen kültürel, sosyolojik ve ekonomik etmenlerin etkisinin azaltılması olarak açıklamaktadır (Waters, 1995, s.139). Bir başka çerçeveden küreselleşme süreci içerisinde kentler toplumsal, kültürel ve sosyal olarak da yeniden şekillenmektedir.

Küreselleşmenin alt katmanlarından olan kültür ekonomik ve siyasi katmanlara göre bütünden uzak daha kompleks bir yapıdadır. Bu durumun başlıca sebebi kültürel parametrelerin kökenlerinin yerelliğe dayanmasıdır. Literatürde, küreselleşmenin kültür üzerindeki etkisinin araştırıldığı birbiri ile karşıt görüşlü çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda farklı görüşlerden; Roland Robertson (1992), küresel bu akışın yerel kültürel etkinlikleri hareketlendirdiğini, yerel farklılıkların beslenerek benzersiz bir duruma geldiğini ve çekiciliğinin arttığını belirtmektedir (Robertson, 1992; aktaran Taşkın, 2016, s.8).

Diğer görüş sahibi olan George Ritzer (2010) ise kültürün tek tipleştiğini öne sürerek, toplumların karşı karşıya kaldığı durumu "McDonaldslaştırma" kavramı ile anlatır. Ritzer (2010)'a göre toplumlar hem aynı şeyleri aşırı ölçüde tüketmekte, hem de bu aşırılık içerisinde gittikçe birbirlerine benzemeye başladıklarını belirtmektedir (Ritzer, 2010, s. 102).

Kutuplaşmanın bileşenlerinden olan toplumsal sınıf farkının tetikleyicisi küreselleşme etkisi, kentte dar gelirli kesim ve orta/üst gelirli kesimin yaşadıkları ve sosyal yaşantılarına devam ettikleri mekânları giderek farklılaştırmaya başlatmıştır. Tüketim toplumu normlarının kentsel tasarımı şekillendirme güdüsü, kentlerde benzer tüketim anlayışı ve bu anlayışın doğurduğu mekânsal karşılıkları üretmeye devam ettikçe toplumları kendi istekleri dışında ortak kültürel kimlik kalıplarına sokmaya çalışmaktadır (Bıyıkoğlu, 2011, s.17).

Küreselleşmenin sonuçlarından biri de kentsel mekânın giderek yerelle olan bağlarını yitirmesi olarak yorumlanmaktadır. Kentsel mekânda yaşanan bu değişim sürecinin, sanayi devrimini yaşamayan Türkiye'ye yansması ise Türkiye'de kentsel mekânın modernleşmesi çerçevesinde ele alınmıştır.

3.2. Türkiye’de Kentsel Mekânın Modernleşme Süreçleri

Batı coğrafyasında modern dönemin kentsel mekâna etkileri aynı hızda ve dönemde ilerlemese de modernliği yakalamaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti kentsel gelişimini etkilemiştir. Bu süreç tarihsel kırılmalar göz önüne alınarak Cumhuriyet dönemi öncesi, sonrası ve küreselleşme süreci çerçevesinde 3 bölüme ayrılarak incelenmiştir.

3.2.1. Cumhuriyet dönemi öncesi

Cumhuriyet döneminde kentsel mekânın değişimi, Avrupa temelli olarak gelişen modernite projesine dayanmaktadır. 1840’lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’ni etkisi altına almaya başlayan bu proje, piyasa mekanizması ve kapitalist üretim ilişkilerini oluşturmaya başlamıştır (Tekeli, 2009, s.107). Batılılaşma dönemi olarak nitelendirilen bu dönem, Osmanlı toplumundan Modern Türk toplumuna geçiş ile sonuçlanmaktadır. Bu sebeple Osmanlı’nın son dönemi, modern Türk mimarlığının doğup gelişim gösterdiği aralık olması açısından önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti son dönem sanayileşme kapsamında açılan fabrika tesisleri ele alındığında öncelikli olarak ordu ihtiyaçlarını gözetilen bir yapılanma görülmektedir. Avrupa’yı merkeze alan bir ideolojinin etkisi ile Batı tipi üretimi yaygınlaştırma çabası mevcuttur. Bu bağlamda mimari planlamadan, mühendis ve ürün tasarımına kadar her şey batıdan transfer edilmiştir (Kurt ve Diğerleri, 2016, s.273).

Bu doğrultuda, Osmanlı devleti, batılılaşma bağlamında fikirlerin güçlendiği bir dönemdir. Avrupa ile eğitim ve kültürel olarak işbirliği içinde olan Osmanlı’nın son döneminde, modernleşme sürecinin başlangıcı sayılabilecek askeri ve teknik alanların yanı sıra gündelik yaşam ve mimarlıkta da batının etkileri görülmüştür (Sözen ve Tapan, 1973).

Tekeli’nin (2009) tanımladığı, Osmanlı’nın son döneminde yaşanan bu ‘*sıkılğan modernite*’, ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşümü, özellikle İstanbul ve liman kentlerinde hem makro hem mikro ölçekte bir dönüşüm getirmiştir.

Bu kapsamda İstanbul gibi büyük kentlerde ahşap evlerin yanması ve göçle gelen nüfusun artması (Bolşevik devriminden ve iç savaştan kaçan, ‘Beyaz Ruslar’ denen Rus

göçmenlerinin) sonucu ortaya çıkan iskân problemleri sonucu kentsel bir planlama girişimi yapılmıştır. Bu planlama bir mühendislik çalışması olarak algılanmış ve harita mühendislerine yaptırılmışsa da 19. Yüzyılın sonunda Avrupa’ da görülen ‘güzel kent’ anlayışından etkilenecek, mühendislikten çıkarılmış ve mimarlık kapsamında planlanmıştır (Polat, 2014, s.59). 1848 ve 1864 tarihlerinde ilk yasal düzenlemeleri içeren Ebniye Nizamnameleri’nde, yangınla mücadele amacıyla bir takım tedbirler öngörülmüş; yapı faaliyetlerini denetleyici yaklaşımlar geliştirilmiş ve yollara ilişkin hiyerarşik sistem kurularak yeni standartlar getirilmiştir. Kamulaştırmaya dair hükümlerinde bulunduğu nizamname ile İstanbul’daki imar işlerinin kontrol altına alınması amaçlanmıştır (Türk, 1999, s.14).

Osmanlı kentlerinde daha önceki dönemlerden farklı olarak yabancı oldukları yeni mekânsal organizasyon oluşmaya başlamıştır. Özellikle liman kentlerinde bedestenin oluşturduğu merkezlerin yanı sıra merkezi iş alanları ortaya çıkmıştır. Bir diğer farklılık ise, yeni ekonomik ilişkilerin ve örgütlenme biçiminin toplumsal farklılıklar yaratarak, sınıfsal ayrımların oluşmasına sebep olmasıdır (Tekeli, 2009, s.108-109). Bu gelişmeler kent mekânında önemli değişimlere zemin hazırlayıp, kentlinin mekân algısını da farklılaştırmıştır. Kısacası Osmanlı son dönemini kapsayan bu süreç, modern Türk mimarlığını ve içinde geliştiği toplumsal, politik ve kültürel bağlamını oluşturmaktadır.

3.2.2.Cumhuriyet dönemi ve sonrası

1923-1950 yıllarını kapsayan Erken Cumhuriyet dönemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ve atılım dönemini kapsadığı için tarihsel süreç içerisinde önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Bağımsız ve modern bir toplum olarak ulus-devleti hedefleyen sürecin öncelikli amacı, ulusal burjuvazinin yaratılmasıdır. Bu sebeple Türkiye’nin toplumsal, kültürel ve mimari dokusu değişim içerisine girmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de cumhuriyetin kurulması ile köktenci bir çağdaşlaşma/modernite projesi uygulamaya çalışmıştır. Tekeli (2000)’ye göre bu yaklaşım hem bir kopuş hem de bir süreklilik içermektedir. Bir kopuştur; çünkü çok yönlü bir çağdaşlaşma içerisine gidilmektedir, bir sürekliliktir; çünkü zengin bir kültür birikimi söz konusudur (Tekeli, 2007).

Bu dönem toplumda egemen güçler, hâlihazırda toprak sahibi eşraf ve bürokrasisi oluşturmaktadır. Az sayıdaki modern fabrikalar, bankalar ve ulaşım işlerinin tamamı yabancıların elindedir (Akın, 2007, s.88). Kapitalist mülkiyetlerin olmayışı feodal üretim biçimlerini ve ağalık sistemini sürekli kılmaktadır. Bu koşullar içerisinde ulusal ekonominin inşası ve ulusal burjuvazinin oluşturulması için önemli adımlar atılmıştır.

Dolayısı ile erken cumhuriyet döneminde yapılan pek çok anayasal, toplumsal ve kurumsal düzenlemeler ile ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel değişim Türkiye tarihi için en dinamik süreçlerden biri olmuştur. Bu değişim sürecinde Türkiye’deki kentsel mekân örgütlenmesi, kentin kapitalizme eklemlenişi ile orantılı olarak gerçekleşmektedir. 1930’lu ve 1940’lı yıllarda, kentlerde, kamu tarafından istasyon ve hükümet binaları ile lojmanlar, halkevleri ve okullar yapılmıştır (Sey, 1998, s.31).

Dönemin mekânsal stratejisinde önemli noktalardan biri Ankara’nın başkent olarak seçilmesidir. Bu karar İstanbul gibi kozmopolit yapıdaki kenti bırakıp, gerçek bir çağdaşlaşma modelinin aranmasıyla doğrudan ilgilidir (Tekeli, 2009, s.112). Bununla birlikte kentlerin merkezden kontrollü sanayi ile büyümesi, yeni kimliklilerinin ve değerlerinin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle bu dönemde ön plana çıkan idari merkez olarak Ankara, sanayi kenti olarak Eskişehir, Bursa, Zonguldak vb. kentler kimliklerini kısa dönemde değiştirmiştir (Ulu, 2004).

Böylece toplumsal sürecin bir uzantısı olarak erken cumhuriyet dönemi mimarlık ortamı, yabancı etkilerden uzak olmayı hedefleyen bir tavır içerisinde (Başkan,2009, s.1219- 1222). 1923- 1950 döneminde üç akım etkili olmuştur. Bunlardan ilki, Osmanlı’nın son döneminden 1930’lu yıllara kadar etkisini gösteren, I. Ulusal Mimarlık akımı, 1927-39 yıllarını kapsayan Modern Mimarlık akımı ve 1938-50 yılları arasında etkili olan II. Ulusal Mimari akımdır. I. Ulusal Mimarlık akımı dönemin mimarları tarafından desteklenmiş ve tasarımlar bu üslup çerçevesinde devam etmiştir. Modern mimarlık akımı ise yapı ve planlama alanlarında etkili olmuştur. Yalnızca kamu yapılarında değil, konut tasarımında da etkileri görülmektedir. Kübist yapıların inşası sorunları ve planlı kentlerin yabancı çevre olarak algılanmasına karşı durmak için, kimi güçler bir araya gelmiştir (Tekeli, 2007, s.26). Kübist yapılar, kent silüetini değiştirmeye başlamıştır. 1938- 1950 etkili olan akım, II. Ulusal Mimari üslup olmuştur. II. Ulusal Mimarlık akımında modern mimari öğeler daha yaygın kullanılmıştır. İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi’nin esin kaynağı Türk sivil mimarlığı olmuştur. Mimarlıkta

ulusalcılık ile ilgili düşünceler, II. Dünya Savaşından sonra yapı gereçlerine ulaşımın zorluğundan dolayı gerilemeye başlamıştır.

Erken Cumhuriyet döneminin sonuna doğru yaşanan II. Dünya savaşından sonra ülke çok hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Bu dönem, savaş öncesinde iç pazara hapsolmuş ülke ekonomisinin, özellikle tarımda modernizasyona ağırlık verilerek dışa açılma süreci başlamıştır. Ekonomik alandaki gelişmelerle birlikte 1950 sonrasında tarımda gerçekleşen hızlı makineleşme sonucu büyük kitlelerin kırdan kente göç etmesi ile kentlerin mevcut yaşam kimliğini oluşturan yaşam tarzı ve mekânsal kullanım değişime uğramaya başlamıştır (Koca ve Karasözen, 2010).

Ülkede değişen politik düzenden kaynaklanan yeni talepler doğrultusunda, kapitalist çerçevede dünyaya entegre olma amacı ile ulusal mimarlık anlayışından uzaklaşarak, mimaride uluslararası bir üslup anlayışı belirlemiştir.

Nüfus artışı ise mevcut kentleri bir anda mekânsal olarak hazırlıksız yakalamış ve oluşan talepleri karşılayamaz duruma düşürmüştür. Kentlerde ciddi boyutlarda konut sorunu yaşanmasına ve kentsel yenileme işleyişinin hızlanmasına yol açmıştır. Bu süreç hızlanarak kentleşme sürecindeki kentlerde kültürel yapının değişimine ve bunun mekâna yansımaya neden olmuştur. 1950-1960 dönemi kentsel ulaşımdan mekânsal yerleşime kadar pek çok alanda düzensiz bir yapılanma görülmüştür. 1954 yılında ise Türk Mühendis ve Mimarlar Odası kurulmuştur. Bu sayede hızla gelişen kentlerin imar sorununu çözmek için yasal düzenlemeler oluşturulmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren siyasi, ekonomik ve toplumsal bağlamda birçok gelişme yaşayan Türkiye, 1961 Anayasası ile demokrasinin ve devletin niteliğinde önemli değişimler olmuştur. Sanayi ve ticaretin gelişmesine bağlı hızlanan kentleşme olgusu, Batı ile gelişen ilişkiler, çoğulcu dünya görüşünün beraberinde getirdiği kavramlar ile ekonomik, sosyokültürel, siyasi ve teknolojik gelişmeler toplumsal yapıyı da değiştirmiştir.

Liberal ekonomiye geçiş ve günümüzde de etkisi devam eden küresel dünya düzeni ile değişimlerin tetiklendiği bir dönem olarak, sanayi yoğunlaşmış, bölgeler arası dengesizliğin önüne geçmek için yatırım teşvikleri, kalkınma da öncelikli köy politikaları, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitesi projeleri gibi kalkınma araçları kullanılmıştır (Dinçer, 2004, s.11).

Bu bağlamda kentlerde artan işçi sayısı ve sendikalaşmanın genişlemesi 1960-1980 dönemi içerisinde yeni toplumsal davranışların oluşmasına neden olmuştur. Tüketim alışkanlıkları değişmeye başlamış, tüketim toplumu oluşmaya başlamıştır. Kültürel açıdan birçok alanda değişimler yaşanmıştır.

Hızlı kentleşme sürecinin devam ettiği bu dönemde kırdan kente gelen kesimin barınma sorunu çözülememiş ve böylece ortaya çıkan gecekondulaşma ilk etapta bir çözüm olarak görülmüşse de daha sonraki dönemlerde kentlerin başlıca sorunlarından biri olmuştur. Bu durum kentlerde ikilik yaratmış, modernizm anlayışına uygun gelişmekte olan bölgeler ile kendiliğinden gelişen bölgeler arasındaki çarpıklık sorunu ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1998).

Aynı zamanda popülist modernleşmenin etkisini gösterdiği 1960-1980 dönemi, Bayındırlık Bakanlığı ve diğer devlet kurumlarınca açılan ulusal yarışmalar dönemin mimarlık etkinliği için önemli bir alan tanımlamaktadır. Yarışmalardan bazıları devletin belirlediği toplumsal programların çerçevesinde düzenlenmiştir (Yücel, 2007, s.127). Kent mekânını biçimlendirmek için bir araç olarak görülen ulusal yarışmalarda, yeni trafik düzenini kaldırabilecek geniş yollar, büyük kent meydanları, geniş bulvarlar ve modern mimarinin izleri aranmıştır (Özaydın ve Özbek, 2010, s.73).

1980 sonrasına gelindiğinde ise demografik geçişlerin ve kentleşme sürecinin belli bir doygunluğun üzerine ulaşması ile yeniden yapılanma süreci netlik kazanmıştır. Mekân organizasyonun temelini belirleyen sermaye akışı ve göç unsurunun mekânda dağılımında önemli değişimler yaşanmıştır (Tekeli, 2009, s. 128). Ekonomi temelli yapılan düzenlemeler, küresel ekonominin temelli olmuş, tek dünya pazarının meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. 24 Ocak 1980 yılında ekonominin dış dünyaya eklenmesine olanak sağlayacak düzenlemeler yapılmış, ülke ekonomisi kapitalin çıkar alanında yer almıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006, s.308).

Teknoloji alanındaki değişimler aynı zamanda bireylerin gündelik hayatını etkilemiş, sosyokültürel alanda çelişkilerin ve çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye bir kitle toplumu görünümü kazanmaya başlamış, kitle iletişim araçlarının neden olduğu popüler kültür egemen olmaya başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında meydana gelen değişimler, zaman- mekân algısını değiştirmiştir.

1980 sonrasında merkezi yönetimin kapsamında olan imar planlama yetkileri ise tümüyle yerel yönetimlere verilmiştir. Bu dönem, Büyükşehir belediyeleri sahip oldukları yetkiler ile küresel sermayeye eklenmiş küresel kentler oluşturmada aktör konumuna gelmiştir.

Tüm bunlarla birlikte postmodern sürecinin mimarlık ortamına yansımada çoğulculuk kavramının etkileri görülmektedir. Modernist gelenekten kopmanın başladığı, yerel kimlik arayışı mevcuttur. 80'li yıllardan başlayarak 90'lı yılların ilk döneminde etkin olan tarihselcilik/ bölgeselcilik ve popüler kültür açımları söz konusu hâle gelmiştir (Ay, 2010, s.248). Kısacası bu dönem, küreselleşmenin ve din odaklı yönelimlerin yönlendirilmesi ile şekillenen, 90'lı yıllarda mimaride görülen eklektik ve kendi koşulları dâhilinde oluşturduğu çoğulculuk akımının etkisi ile form bulmuştur (Karaibrahimoğlu, 2014).

3.2.3. Küreselleşme süreci

2000'li yıllardan başlayarak Türkiye küreselleşme hareketlerinin etkisi ile ekonomik, politik ve kültürel bağlamda değişimler yaşamıştır. Sermayenin hızlı akışı, iletişim teknolojilerinin gelişmesi kitleler üzerinde değişime yol açmıştır. Küreselleşmenin kültürel boyutundan yaygın bir biçimde etkilendiği, bu bağlamda, toplumun gündelik hayat aktivitelerinde, beğenilerinde, kendisini ifade ediş tarzında ve tüketim biçiminde ciddi bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu durum kentsel mekâna da yansımış, planlama ve mimarlık alanını etkilemiştir.

Kentler, yerel mimari özelliklerini kaybetmeye başlayarak benzer yapılaşma eğilimleri göstermeye başlamıştır. Aynı yapı malzemeleri ile üretilen neredeyse birbirinin prototipi yapılar kent kimliğini tehdit etmeye başlamıştır (Yaylı, 2014, s.340). Bu süreç içerisinde kentler gittikçe birbirine benzemekte ve aynılaşmaktadır. Oysa Laborit'e göre özel alan- kentsel alan fark etmeksizin; tek tiplilik yerine çeşitliliği muhafaza etmek, bir örnek olmaktan kaçınmak son derece önemlidir (Laborit, 1990 s.163-189). Kentsel mekânda farklılaşan, yeni iş merkezlerinin açılması, güvenli sitelerin kentte çoğalması ve bireylerin değişen eğlence anlayışını karşılayan yerlerin açılması sürecin devamı niteliğinde olmaktadır. Küreselleşmenin arka planı

incelendiğinde farklılaşmanın salt kentin iç mekânın ibaret olmadığı söylenmektedir. Kentlerde hem mekânsal hem sosyal olarak kutuplaşma görülmektedir.

Kentsel mekânda meydana gelen bu ayrışma durumu kentin fizikselliğın ötesinde; toplumu kültürel ve sosyal açıdan daha kalıcı bir biçimde bölüp, kentte mekânsal kutuplaşma yaratmaktadır. Toplumsal yapıyı etkilen tüm bu dinamikler kentlerin fiziksel dokusunu değiştirmektedir. Kentler özelleştirme, yerellik ve küreselleşme etkisi ile şekillenmekte, paralelinde yeni bir mimarlık anlayışı oluşturulmaktadır. Küreselleşme döneminde mekânsal bu kutuplaşmalar kentin birçok işlevinde kendini belli etmektedir. Hem konut hem de ticari yapılanmalarda sınıfsal ayrışmanın ve tüketim kültürünün etkileri okunmaktadır.

Yaşanılan çevreler, özgün niteliklerinin azalmaya başladığı ve kültürel anlamda kimliklerinin biricikliğinin kaybolması ile birbirine benzer bir hal almaya başlamıştır (Aslanoğlu, 2000 s.113). Küreselleşme süreci sonucu kimlik kaybı sorunu yaşayan kentler doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir.

3.3. Bölüm Sonucu

Kent, her sınıftan bireyin bir araya gelerek oluşturduğu kolektif bir üretim alanıdır. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır. Değişimler toplumu oluşturan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal birçok değişkenin birlikteliğinde mekânsal çeşitliliği de sağlayarak gerçekteşmektedir. Böylece farklı coğrafyalarda farklı dinamiklerin etkisi ile gelişen değişimler, yerel kimliklerin oluşmasını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Bu sebeple yerleşik hayata geçilmesi ile kurulan ilk kentlerden bugüne değişim, kent mekânını tanımlayan bileşenlerden biridir.

Kentlerin değişim süreçlerindeki kırılma noktalarını belirleyen modernite projesi, 18. yüzyıldaki Aydınlanma Düşüncesi sayesinde filizlenmiştir. 19. yüzyılda sanayi kapitalizminin etkisini göstermesi ve üretimin odak noktası haline gelmesiyle zaman-mekân parçalanması başlamıştır. Süreç içerisinde kentlerin nüfusunun artışı, teknolojinin gelişimi ile meydana gelen ‘hız’ kavramı, metropollerin doğması ve iletişim teknolojisinin hız kazanması sonucu kentsel mekânda zaman-mekân

birlikteliğini deforme etmiştir. Bu durum sosyal ve kültürel olarak da parçalanmalar yaratırken, bireylerin mekân algısı da giderek farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte kentlerin mekânsal nitelikleri kaybolmaya ve kentler birbiri ile giderek benzeşmeye başlamıştır. Bu durum kentsel kimliğin ve belleğin sürekliliğini tehdit etmektedir. Küresel dinamikler etrafında şekillenen mekânsal dönüşümlerde yerelle kurulan bağların zayıfladığı, mekânsal çeşitliliğin azaldığı görülmektedir.

Batıda yaşanan bu mekânsal değişim sürecinin, sanayi devrimini yaşamamış dolayısı ile tam olarak modernite düşüncesinin alt yapısı oluşmamış Türkiye'ye yansımaları ise Osmanlı devletinin son dönemlerinden itibaren görünür olmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortasından itibaren yabancı etkilerin şekillendirmeye başladığı kentlerde, kamusal odaklı gelişen yeni mekânsal düzenlemeler ve kentsel reformların olduğu görülmüştür. Cumhuriyet dönemiyle birlikte bağımsız ve modern bir toplum olarak ulus devleti hedefleyen sürecin öncelikli amacı yerelliğin ön plana çıkarılması olmuştur. Bu sebeple ülkede sosyal, kültürel ve mimari doku değişim içine girmiştir. 1950'li yıllardan itibaren kırsaldan kente olan göçler sonucu kentlerde mekânsal kullanım ve gündelik yaşam değişime uğramaya başlamıştır. Ülkede görülen politik değişim sonucunda, kapitalizm sistem etrafında gelişen dünyaya entegre olma isteği, mimaride uluslararası bir üslup arayışını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle ulusal mimarlık anlayışından uzaklaşma eğilimi hız kazanmıştır (Tanyeli, 1998). Artan göç ile kent çeperlerinde bulunan gecekondu alanlarındaki artış sonucu kent mekânı modern durumun çelişkisi ile karşı karşıya kalmıştır. Sınıfsal farklılıklar kentsel mekânda parçalanmalara yol açmıştır (Bozdoğan, 1998).60'lı ve 70'li yıllar kentte modernliğin özümsemeye çalışıldığı dönem olarak nitelendirilebilmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de modernizmin sorgulandığı, eleştirildiği ve yerel değerlere dönüşün tartışıldığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu ortamın sonucunda doğan postmodern mimari, Türkiye'yi de etkisi altına almış ve yerel veriler kent mekânında yeniden gözlenmeye başlamıştır. Modern mimari ve yeniden gündeme gelen yerellik anlayışı Türkiye mimarlığında çoğulcu bir yapının gözlemlenmesini beraberinde getirerek küreselleşme etkisi şekillenmiş, 90'lı yıllarda mimari, eklektik ve kendi koşullarının oluşturduğu bir çoğulculuk etkisiyle form bulmuştur (Karaibrahimoğlu, 2014). Bellek ile kurulan ilişki yeniden üretim yoluna gitmiştir.

Küreselleşme sürecinde ise Türkiye’de mekânsal ve toplumsal yapılanmayı şekillendiren en önemli etkenlerinden biri ekonomi olmuştur. Bu durumun kültürel ve sosyal bağlamdaki yansımaları hız kazanarak yaşam biçimlerindeki değişimde ve mekânsal yansımalarda çeşitlilik göstermiştir. Yapılı çevrenin tarihsel süreç içerisinde farklı parametrelerin etkileşimi ile hızlı bir biçimde dönüşmesi, kentsel kültür öğeleri ve yerel ile kurduğu ilişkiyi zaman içerisinde zayıflatmıştır. Toplumsal yapıyı etkilen tüm bu dinamikler kentlerin fiziksel dokusunu değiştirmektedir. Kentler özelleştirme, yerellik ve küreselleşme etkisi ile şekillenmekte, paralelinde yeni bir mimarlık anlayışı oluşturulmaktadır.

Belleğin referans aldığı kentsel mekânların değişimi ve yapılı çevrelerin birbirlerine benzer bir hâl almaya başlaması kentlerde kimlik sorununu oluşturmaya başlamış; kent mekânındaki bu yeni yapılanmalar, kentlerin kimliklerini muhafaza etmede güçlük yaşamasına ve eski kimliklerinden kopmaya başlamasına sebep olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Rossi (1966)’nintariflediği ‘*geniusloci*’, kentin ruhu, olmaktan giderek uzaklaşan kentsel mekânlar, kentin öznesi olmaktan çıkmış, taşıdığı kolektif ve kültürel anlamlardan uzaklaşmaya başlamıştır.

Bu kapsamda tezin bir sonraki bölümünde, Türkiye’de ortaya çıkan modernleşme sürecinin deforme ettiği zaman-mekân ikililiğinin, Eskişehir kentine olan yansımaları araştırılmıştır. Türkiye’deki kentsel mekânın değişim sürecinde yaşanan kırılma noktalarına benzer niteliklerde gerçekleşen Eskişehir’deki kentsel mekânın dönüşümü incelenmiştir.

4. ÇALIŞMA ALANI ESKİŞEHİR KENT MERKEZİ

Kent, bireylerin yaşam biçimlerine göre şekillenerek bulunduğu toplumun yapısını yansıtmaktadır. Kentte bu yansımaların somutlaştığı yer olarak kent merkezleri ise günümüzde kültürel ve ekonomik aktivitelerin gerçekleştiği birincil konumda olmaktadır. Bu nedenle kentsel mekânda yaşanan değişim ve dönüşümlerden yoğun biçimde etkilenmektedir. Kentin coğrafi konumu, iklimi, sosyal ve ekonomik koşulları, nüfus ve kültür yapısı gibi pek çok faktör bu süreçte rol oynayarak, kent merkezinin kendine ait değerlerini ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru geçilirken, kentlerin tek merkezli yapısının yerini sınırları belirsiz çok merkezli yapı almıştır (Tekeli, 2016). Eskişehir kent merkezi de benzer bir değişim süreci içerisinde geçmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde kasaba niteliğindeki kent, cumhuriyetin ilanı ile ekonomik, kültürel ve sosyal etmenlerin etkisi ile hızlı bir gelişim göstermektedir.

4.1. Kentin Fiziki ve Doğal Özellikleri

Eskişehir, İç Anadolu'nun yukarı Sakarya bölümünün kuzeybatısında bulunmaktadır. Kuzeyde Batı Karadeniz, kuzeybatıda Marmara, güneybatıda İç Batı Anadolu ile çevrilidir. Komşu iller, kuzeyde Bolu, doğuda Ankara, güneyde Konya ve Afyonkarahisar, batıda Kütahya ve Bilecik'tir (Görsel 4.1).

Görsel 4.1. Eskişehir'in Türkiye'deki konumu (<http-2>)

Coğrafi konumu gereği Eskişehir batıya açılan bir kapı görevi görmektedir. Ulaşımında yaşanan kolaylık sayesinde tarım, sanayi ve ekonomi alanındaki gelişmeleri ile Anadolu’da merkez illerden biri haline gelmiştir. Kent merkezini etkileyen hâkim iklim yapısı ise, Batı Karadeniz ve Akdeniz ve İç Anadolu iklimlerinden etkilenmektedir. Bu sebeple üç tipe de ait özellikleri bünyesinde barındıran kendine has bir iklim tipine sahiptir (Albek, 1991, s.13).

Kentin topoğrafik yapısını, Sakarya nehri ile kolu olan Porsuk çayının drenaj havzalarında yer alan iki ova ve onları çevreleyen dağ sıraları oluşturur. Eskişehir kent merkezini çevreleyen dağlar Boz Dağı, Sündiken Dağı, Sivrihisar Dağları ve Türkmen Dağ’ıdır. En yüksek tepesi Türkmen Dağı tepesidir.

Eskişehir yer altı ve yer üstü suları bakımından zengin bir kenttir. Mevcudiyet gösterdiği ilk dönemlerden itibaren sahip olduğu sıcak su kaynakları sayesinde kimlik kazanmıştır. Kent merkezinde de bulunan sıcak su kaynakları, Roma döneminde dinlenme yeri olarak kullanılmaya başlamasını sağlamıştır. Kente kimlik kazandıran bir diğer su kaynağı olan Sakarya Nehri’nin kollarından biri olan Porsuk Çayı, kent merkezini fiziki olarak ikiye bölerek, merkezin mekânsal gelişiminde büyük rol oynamış ve kent merkezinin biçimlenişini özgün kılmıştır (Görsel 4.2).

Görsel 4.2. Kentin biçimlenmesinde Porsuk Çayının durumu ve yerleşim alanları (<http-3>)

4.2. Kent Merkezinin Mekânsal Değişim Dinamikleri

Tarihsel süreç içerisinde kente sürekli akınlar gerçekleşmiştir. M.Ö. 2000- 12000 yılları arasında Hititlerin egemenliği altında olan kent, Trakya'dan M.Ö. 1200 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Anadolu'ya giren Friglerin eline geçmiştir (Eskişehir İl Yıllığı, 1967, s.89). Bizanslıların elinde bulunduğu döneme kadar 'Dorylain' ismi ile tanınmıştır. İlkçağlarda tarımsal fonksiyonları ağır basan bir kent yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Friglerden sonra, Lidyalıların, Perslerin ve Romalıların eline geçen kent hakkında sağlıklı yerleşim bilgileri mevcut değildir (Ertin, 1994, s.10). Bizanslılar döneminde Hıristiyanlaşma sürecine giren kentte, ilk çağda görülen çok tanrılı dinler, yerini tek tanrılı dine bırakmıştır. Bu durum kentin sosyal yapısında farklılıklar meydana getirmiş ve kentsel fonksiyonlar (imalat, tarım, ticaret vb.) büyük ölçüde kiliselerin kontrolüne girmiştir. Kent daha çok sıcak su kaynaklarının varlığı ile tanınmış, rekreasyonel bir kimlik kazanıp, eğlence ve dinlenme merkezi olmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.28-32).

Selçuklu İmparatorluğunun himayesi altında olduğu dönemde ise geçirdiği savaşlar sonrası harap durumda olan kent bulunduğu bölgeden bir başka konuma taşınmıştır. Eskişehir ismini alması da daha sonraları Dorylion harabelerinin bulunması ile gerçekleşmiştir (Aksoylu, 1989, s.50). Selçuklular döneminde Müslüman halk daha çok ticaret ve mülk edinmeyle uğraşırken; Hıristiyan halk ise sanat ve zanaatla uğraşmıştır. Bugün hala mevcudiyetini koruyan fakat orijinal halinde olmayan Alâeddin Cami (1220) bu dönemde inşa edilmiştir. Alaeddin Cami bulunduğu konum dolayısı ile Eskişehir'in ilk çekirdek yerleşme sahasını göstermesinden ötürü önemli bir yapıdır (Ertin, 1994, s.13) Alaeddin Cami kendi adıyla tanımlanan parkın içinde bulunmaktadır. Ticari bölge bu dönemde Kaplıcalar Bölgesinin bulunduğu konumda yer almaktadır, bu bilgi ile Taşbaşı ve çevresinin çok uzun zamandır ticari alanı olduğu anlaşılmaktadır (Tanyeli, 1987, s.96).

Daha sonraki dönemde, Osmanlı Devleti himayesine geçen kent, eski önemini eski yitirmişti. 1554 yılında kente gelen Dernschwams, kentin büyük ölçüde tahribe uğradığını ve çoğu bölgesinin yıkılmış olduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi ise, çarşı ve hanların oluşturduğu ticaret bölgesinin ovada kaplıcalar etrafında; konut bölgelerinin ise güneyde tepenin yamacında (Odunpazarı Bölgesi) yer aldığını söylemiştir (Ertin,

1994, s.14). Paul Lucas, 1705 tarihinde Eskişehir'e gelmiştir. Lucas kitabında zamanın Eskişehir'i hakkında şunları anlatmaktadır (Albek, 1991).

“Eskişehir iki kısma bölünmüştür. Türklerin evi dağın önündedir. Şehrin birinci kısmında çarşı bulunur. Burada dükkâni olan Türkler akşamları yatmak için yukarı şehre çıkarlar. Eskişehir güzel çeşmelerle doludur. Hepsinden sıcak su akar. Başka içme suyu yoktur. Bu su soğutularak içilir. Şehirde bu suların aktığı hamamlar vardır.”

17. yüzyıla girildiğinde ise ekonomik canlılık henüz kaybolmamış fakat yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır (Ulu, 2005, s.3). Kent 1860'lı yıllara kadar duraklama dönemi içerisine girmiştir. 1853 yılında kente gelen Tchihatcheff yoksul, kirli ve küçük bir kasaba halini aldığını belirtmektedir (Tchihatcheff, 1855, s.245). Osmanlının son döneminde kent fonksiyonel özelliğini kaybetmiş ve kentsel gelişim duraklamıştır.

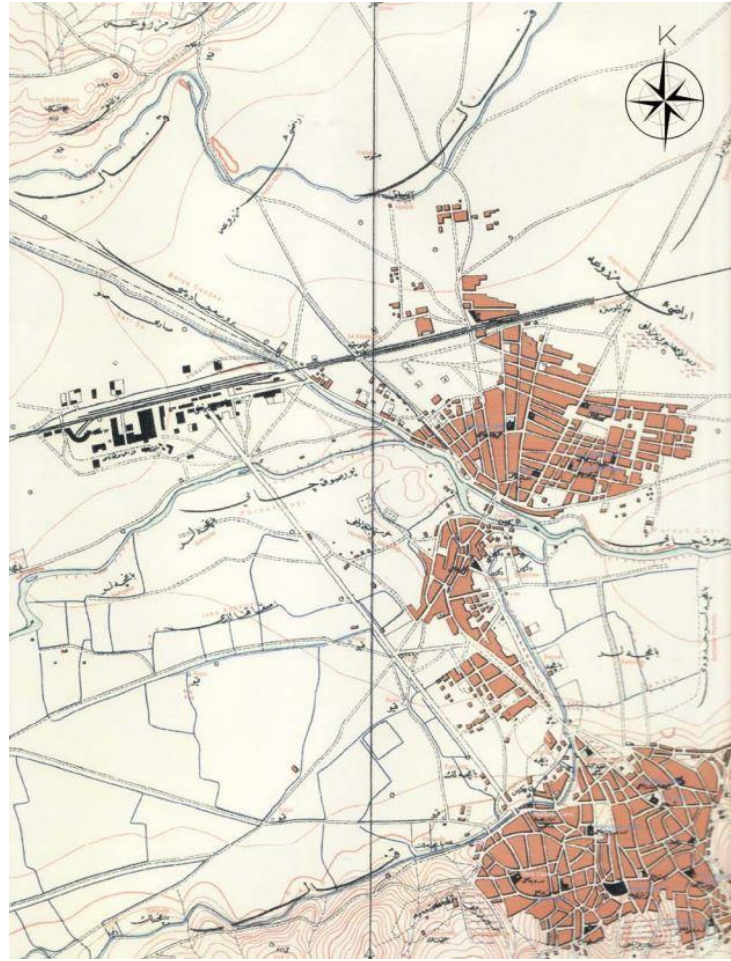
4.2.1. Cumhuriyet dönemi öncesi

1860'lı yıllarla başlayan süreçte, kentin gelişimi hızlanmaya başlamıştır. Bu durumun başlıca sebebi XVIII. yüzyılda Osmanlı- Rus Savaşından sonra kente yerleşen göçmenlerin yarattığı canlılık olmuştur. Bu tarihler içerisinde kentin bilinen nüfusu 19.000 ve bu nüfusun 1147 kişisi Rum ve 700 kişisi Ermenilerden oluşmaktaydı (Eskişehir İl Yıllığı, 1967). Kentte var olan azınlık nüfusu, kentin ekonomik hayatını hareketlendirmiştir. Kentteki azınlıklar zanaat ve ticaret ile uğraşmıştır. Kent için önemli bir geçim kaynağı olan değirmencilik, I. Dünya savaşına kadar Rumların elindedir (Öztürk, 2016).

Eskişehir kentinin gelişim sürecinde göçlerin yarattığı hareketlilik haricinde, ilk kırılma noktası Berlin- Bağdat demiryolunun kentten geçişi ile olmuştur. 1894 yılında açılan demiryolu kente sosyal, idari, ekonomik ve kültürel açıdan büyük değişiklikler katmıştır. Eskişehir bulunduğu konumun sağladığı avantaj ile demiryollarının 'merkez-i ummumiyesi' olarak kabul edilmiştir. Bu durum kırsal ile kent arasında ticari organizatör görevi üstlenmesini sağlamıştır (Albek, 1991, s.160). Çevre köylerden gelen ürünün depolanması için depo alanlarına ihtiyaç duyulmuş ve böylelikle esnaf- tüccar kesim çoğalmıştır. Kentin işlevselliği üzerinde etkili olan bu durum ticari fonksiyonlarında canlanma yaratmıştır. Önceki dönemlere göre, ekonomik anlamda bir kalkınma yaşanmıştır. Kentin ekonomik gelişiminin bir diğer kolu olan Cer Atölyesi, kentin sanayi alanında attığı ilk adım olmuştur. 1894 yılında açılan Cer Atölyesi, bu

döneme kadar tarıma dayalı olan kent ekonomisi için bir atılım yaratmıştır. Bu süreçler kentin idari fonksiyonu üzerinde rol oynamış ve iş gücünün artması ile ticari olarak gelişme yoluna gidilmiştir.

Eskişehir kentindeki dönemin mevcut yapılaşması ile ilgili 1896 yılında ilk defa ölçek kullanılarak bir kent haritası yapılmıştır. ‘Taksim-i arazi’ adını taşıyan harita, kentteki salt mevcut dokuyu gösteren üç ana leke dikkat çekmektedir. Bu lekelerden güney yamaçtaki geleneksel konut dokusunun bulunduğu Kurşunlu Külliyesi etrafında gelişen genellikle kentlilerin ikamet ettiği Odunpazarı bölgesi, ikinci lekeyi hamamların bulunduğu Sıcaksular mevkiinde ve çevresinde gelişen küçük parsellerden oluşan dağınık bir ticari dokuya sahip olan Taşbaşı Çarşısı oluşturmakta ve üçüncü lekeyi ise Porsuk Çayı ile Köprübaşı bölgesinin kuzeyinde kalan bölgede, gayrimüslim ve göçmenlerin ikamet ettiği mahalleler oluşturmaktadır (Görsel 4.3).

Görsel 4.3. Eski Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, 1/10.000 makyasında yapılmış olan Eskişehir ve civarı haritası (Albek, 1991)

Mekânsal kullanımdan da anlaşılacağı üzere, Porsuk Çayı kent merkezini fiziksel olarak ikiye ayırmaktadır. Kent merkezinin makro formunun oluşmasında belirleyici olan bir diğer bileşen olan demiryolu etrafında ise konut, ambar, depo gibi tesisler inşa edilmeye başlamıştır. Kentin ticari merkezi olan Taşbaşı Çarşısında 1905 yılında çıkan yangın, yapımında kullanılan ahşap malzeme nedeni ile hızla yayılarak eski çarşığı büyük ölçüde tahrip etmiştir. (Albek, 1991).

Osmanlının son zamanlarında, kentte ikinci büyük göç dalgası yaşanmıştır. 1913 yılında Balkan savaşları sonrası kente gelen göçlerin çoğunluğunu Rumeli’den ve Kırım’dan gelen göçmenler oluşturmuştur (Akyüz, 2006, s.66). Göçmenler sahip oldukları kültürel birikimlerini kente yansıtmışlardır. “Eskişehir sınırları içinde çok değişik kökenli ve değişik tarihlerde yerleşmiş olan topluluklara rastlanmaktadır. Prof. Dr. Necdet Tunçdilek’in verdiği bilgiye göre, bunlar şu gruplarda toplanır. Eski yerliler (Manav), Yörükler, Türkmenler, Tatarlar, Çerkezler, Abazalar ve Balkan göçmenleri” (Albek, 1991). Tüm bu farklı menşeli grupların bir arada yaşamaları kentin sosyal yaşamını zenginleştirmiştir. Kentte artan yabancı nüfus için Porsuk Çayı boyunca yeni ticarethaneler ve oteller açılmıştır. Sosyal hayat değişmeye başlamıştır. Çalışmak için gelen işçilerin bir süre sonra ailelerinin de gelmesi ile eğitim kurumları açılmıştır. Sonuç olarak kentin aldığı göçler, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile kentin gelişimini etkilemiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Eskişehir bir üs görevi görerek, askeri bir fonksiyon kazanmıştır. Savaştan sonra Yunanlar geri çekilirken çarşı ve Hıristiyan mahallelerini ateşe vermiştir. Tuzpazarı, Taşbaşı, Reşadiye caminin bulunduğu yerler, İstasyon caddesi ve Bağlar Caddesinin bulunduğu bölgeler tamamen yanmıştır. Yangından sonra Köprübaşı ile İstasyon arasındaki doku tamamen yok olmuştur (Eskişehir Valiliği,1938, s.132). Sonuç olarak kent Cumhuriyetin ilk yıllarına tahrip olmuş biçimde girse de Cumhuriyetin ilk yılları ile hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir.

4.2.2.Cumhuriyet dönemi ve sonrası

Kurtuluş Savaşının üzerinde yarattığı tahribatı atmaya çalışırken bir yandan da Cumhuriyet döneminin getirdiği yenilikler sayesinde her alanda atılım gösteren ülke için, Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan 1923- 1938 yılları kentsel gelişim

bağlamında bir kırılma noktası olmuştur. Ülkede görülen planlı sanayileşme etkisinde kent merkezlerinde artan nüfus ile hızlı bir kentleşme dönemine girilmiştir. Eskişehir kentinde de ülkede yaşanan bu sürecin paralelinde gelişimler gözlenmiştir. Kent ekonomik, idari, sosyal, kültürel ve mekânsal açıdan hızlı bir dönem yaşamıştır.

Öncelikle 1923 yılında kentin mevcut durumunda, savaşın yarattığı tahribatın etkisinde, yıkık ve boşaltılmış bir görüntü içerisinde (Görsel 4.4). Kent, iki ana yerleşim bölgesini korur nitelik göstermektedir; birincisi Odunpazarı, ikinci yerleşim ise Porsuk çevresinde ticari faaliyetlerin yapıldığı göçmenlerin ikamet ettiği bölgedir.

Görsel 4.4. Kurtuluş Savaşı sonrasında çarşı bölgesi (Atuk, 2002, s.162).

Kentin 1923-1950 yılları arası ekonomik gelişmesi incelendiğinde ise, Türkiye’de yaşanan planlı sanayileşme etkisinde gelişim gösteren devlet yatırımları, kentte de etkisini göstermiştir. 1894 yılında açılan Cer Atölyesinin devlet eline geçmesiyle kentin önemli sanayi kuruluşlarından bir olma niteliği devam etmiştir. Ekonomisini genellikle tarım üzerinden sağlayan kentte sanayi faaliyetleri artmıştır.

Sanayide yaşanan gelişmelerin kente yansımalarından biri, iş olanaklarının çoğalması ile gerçekleşen nüfus artışı ve bu doğrultuda ortaya çıkan konut ihtiyacının mekânsal gelişim üzerine etkileridir. Bu sebeple kentin, 1923- 1950 dönemi arası makro formunun belirleyen etmenlerden biri sanayi kuruluşlarıdır. Mekânsal gelişim yeni kurulan fabrika bölgelerinin çevresine doğru genişlemiştir. Ayrıca kent merkezinde de yeni büyük mahalleler (Arifiye, Akarbaşı) kurulmaya başlamıştır. Odunpazarı bölgesinde ikametini sürdüren üst gelir grubuna mensup kişiler, zaman içerisinde yeni kurulan mahalleleri tercih etmeye başlamıştır bu nedenle Odunpazarı bölgesinde

yaşayan bireylerin sosyo- ekonomik durumu değişmeye başlamıştır. Yeni kurulan diğer mahalleleri (Işıklar, Yenimahalle, Şeker) ise göçmenler ve işçiler tercih etmiştir. Bu sebeple, nüfus artışının kente çok boyutlu etkileri olmuştur. Mekânsal gelişim haricinde kente diğer etkisi ise sosyal ve kültürel hayata kattığı çeşitlilik sağlamıştır. Kent bu dönemde aldığı işçi göçleri sayesinde 'işçi kenti' olarak kimlik kazanmıştır.

Kent merkezi ve yakın çevresi mekânsal kullanımında resmî ideolojiler etrafında toplumsal ve gündelik yaşamın biçimlenmesi, kent mekânına yansımıştır (Turut, 2018, s.153).

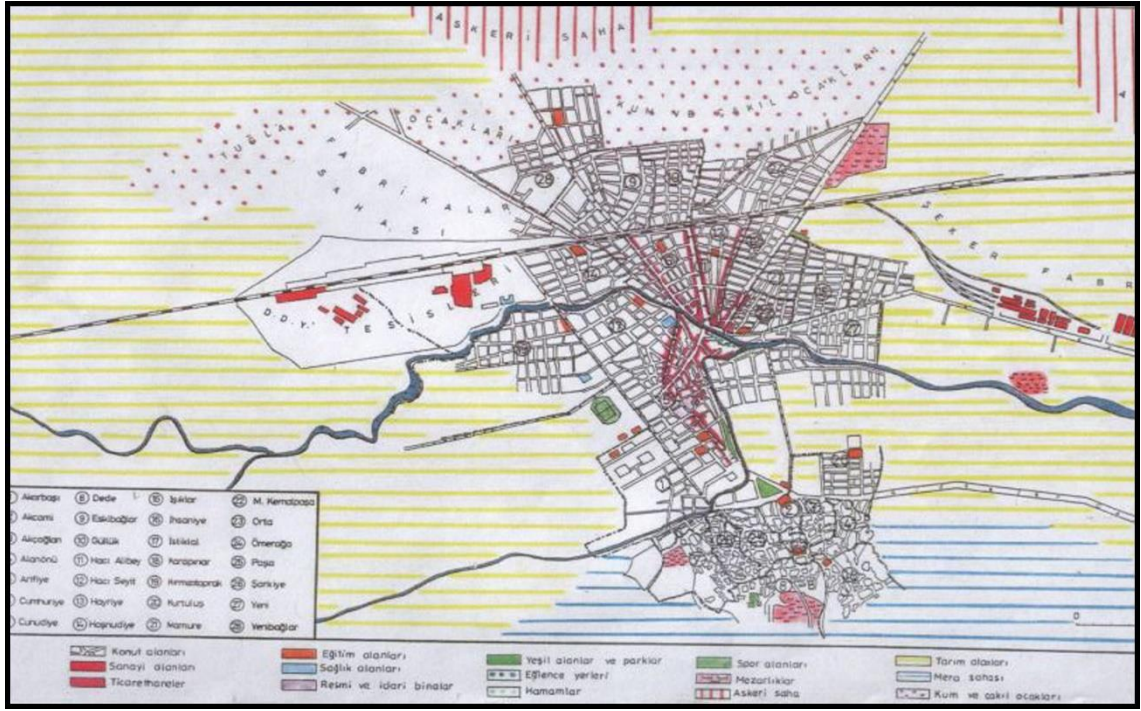
Görsel 4.5. 1920'li yıllarda göçmen mahalleleri (Atuk, 2002, s1187-189).

Açılan okulların sayısında artış gözlemlenmiştir. Turan Numune Mektebi ve Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi bu dönemde açılmıştır. Sosyal ve kültürel anlamda canlılık yaşayan kentte; halkevlerinin açılması, basının faal oluşu ve Şeker Fabrikasının içinde başlayan tiyatro çalışmaları ile gelişim içinde olduğu bilinmektedir. Ayrıca açık hava sinemalarının da mevcut olduğu sekiz sinema salonu vardır (Baraz, 1998, s.20) (Görsel 4.6).

Görsel 4.6. 1950'lerde Yalaman adası (Sarıöz, 1997, s.56)

Kent merkezinin mekânsal kullanımında ise ticarethaneler, eğitim kurumları, resmî kurumlar ve sağlık kurumları varlığı gözlemlenmiş ve bu birimlerin yerleşiminde ticari bölgelere olan yakınlık ön planda tutulmuştur. ‘Eskişehir kent merkezinin yakın çevresi dairesel olarak kamu yatırımları ile geliştirilmiş olup, merkez fonksiyonlarının dairesel formda gelişiminin önüne geçilmiş, tek nüveden oluşan merkez ve onu besleyen Atatürk, İki Eylül, Köprübaşı, İstasyon, Hamamyolu ve daha sonraları Sakarya, Muttalip caddeleri boyunca ticaret fonksiyonları gelişmiştir. Bu gelişim süreci Eskişehir kentinin yol güzergahlarını takip eden ışınsal gelişme topolojisinin başlangıcı olmuştur’ (Ulu ve Akçoral, 2004) (Görsel 4.7). Ticari fonksiyonun yeni geliştiği bu bölgelerden özellikle Köprübaşı Caddesi ve İki Eylül Caddesi sonraki dönemlerin kent merkezini oluşturduğu için eski ticaret bölgelerini yeni ticaret bölgelerine bağlaması açısından oldukça önem taşımaktadır.

Görsel 4.7. 1923-1950 yılları arası kentin mekânsal kullanım haritası (Ertin, 1994)

1950’li yıllarla birlikte II. Dünya Savaşı yarattığı ekonomik ve sosyal sorunları toparlamaya çalışan Türkiye, savaş öncesi iç pazara hapsolan ekonomisini hareketlendirmek adına tarımda modernizasyon hamlesi yaparak dışa açılım sürecini başlatmıştır. Bu gelişmelerin paralelinde kent, fiziksel ve ekonomik açıdan gelişimini

hızlandırmıştır. 1950'li yıllardan itibaren sanayi sektörünün faaliyetleri ve özel kurumların sayısındaki artış devam etmiştir (İnankul, 1985).

Ülke genelinde artış gösteren nüfus, Eskişehir özelinde de artmaya devam etmiştir. Kent hem yurt içinden hem de yabancı ülkelerden (Bulgaristan ve Romanya göçmenleri başta olmak üzere) göç almıştır. Göçmenlerin Eskişehir'i tercih etmelerindeki sebeplerden biri, kentin kolay uyum sağlanabilen bir kent ortamına sahip olmasından dolayı olmuştur (Gürcüoğlu, 1996). Böylelikle artan nüfusun, etkisini öncelikli olarak kent merkezi yapılaşmasında göstermiştir. Kent gelişimine bir diğer etkisi de konut alanlarının genişlemesi bakımından olmuş, bu durum kent içi alanların yoğunluğunu artırmıştır.

Tüm gelişmeler doğrultusunda özetle, kentte temel olarak 4 bölgede yerleşim vardır. Bu yerleşim yerleri, kuzeybatıda DDY tesisleri ve özel sektör fabrikaları, kuzeydoğuda şeker fabrikası eski alanları, batıda Eskişehir Basma Fabrikası ve doğuda küçük sanayi sitesi. Ticarethaneler ise kent merkezinde, genellikle Taşbaşı kentsel sit bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bu bakımdan Köprübaşı Caddesinin üzerinde yer alan Çukurçarşı kentin en eski ticari alanlarından biridir. Kent merkezinde bulunan Hamamyolu ve çevresinde ticaret alanları gelişmiştir. Ayrıca İkieylül Caddesi, Dumrul Sokak, Ferahiye Caddesi, Sivrihisar, Muttalip, Sakarya, Cengiz Topel, İsmet İnönü, Süleyman Çakır, Deliklitaş Caddeleri, İstiklal, Cumhuriyet, Hacıseyit, Hacı Alibey mahalleleri arasında kalan bölge de alt katı ticarethane üst katı konut yapılar görülmektedir (Akçoral ve Ulu, 2004) (Görsel 4.8).

Görsel 4.8. 1950'li yıllarda Köprübaşı caddesi (Atuk,2002).

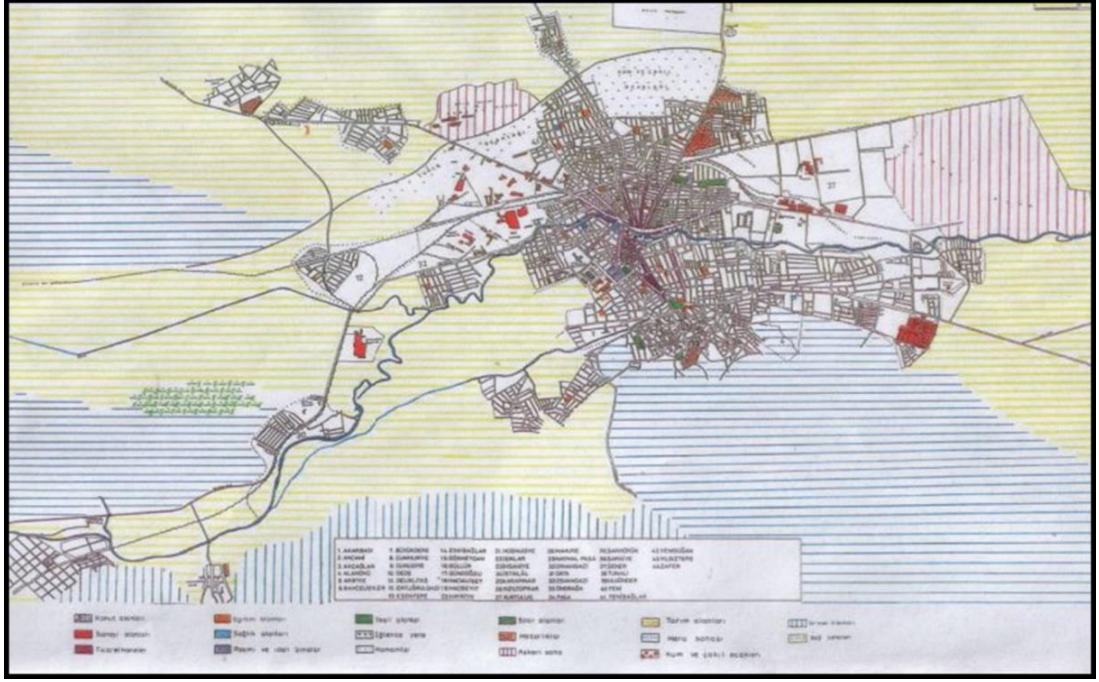
Kentin makro formunu biçimlendiren ilk nazım imar planı bu dönem içerisinde, 1952 yılında 1/5000 ölçekli imar planlarının yapılmasını sağlamış ve bu durumu 1954 yılındaki 1/2000 ölçekli harita izlemiştir. 1956 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli imar planı ise 1985 yılına kadar gelişecek mekânsal yerleşmeleri kapsayacak şekilde hazırlanmıştır (Görsel 4.9).

Görsel 4.9. Eskişehir imar planı (Mim 03-04, 1952; G. Koca ve R. Karasözen, 2010)

Böylece kentsel gelişmelerin, alınan plan kararlarına bağlı gelişeceğinin hedeflendiği yeni bir dönem başlamıştır. İlk modern imar girişimleri, yeni kamu binaları ve yeni yolların yapılması ile kent merkezinde gözlemlenmiştir. Kent merkezi ve yakın çevresinin mekânsal kullanımında merkezi yönetimin müdahalesi ile yeni mekânsal nitelikler kazanmıştır. 1958 yılında Prof. Dr. Orhan Oğuz'un öncülüğünde İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin (İTİA) kurulması ile kentin ileride üniversite kimliği kazandıracak olan ilk önemli adımı atılmıştır (Albek, 1991).

Kent merkezindeki oteller, sinemalar bir önceki dönemde olduğu gibi Köprübaşı çevresinde yer almıştır. Ayrıca kentte askerlik şubesi, Belediye Binası, Merkez Bankası, Valilik, Zirai Deneme Tesisleri ve kentin ilk asansörlü kompleks binası Kılıçoğlu Sineması, İşhanı ve Apartmanı bu dönemde 1954- 1959 yılları arasında yapılmıştır.

Görsel 4.10. 1950-1960 yılları arası kentin mekânsal kullanım haritası (Ertin, 1994)

1960-1980 yıllara gelindiğinde, liberal ekonominin benimsenmesi sonucu ülkenin küresel dünyaya eklemlendiği dönem olarak 1960-1980 yılları arası sanayi faaliyetleri artış göstermeye devam etmiştir. Sanayi ve ticari alanlarda yaşanan hareket doğrultusunda, batı ile olan ilişkiler gelişmiştir. Eskişehir de bu dönem benzer süreçlerden geçmiş ve dönemin en belirleyici hamlelerini sanayi sektöründe yapmıştır.

Bu bağlamda kent ekonomisinde sanayi kuruluşlarının etkinlikleri büyük bir alan kaplamıştır. Sanayi faaliyetleri, tarımın önüne geçmiştir. Bu dönemde sanayide gıda sektörü ve imalat sektöründe yeni fabrikalar açılmıştır. 1950- 1960 döneminde olduğu gibi 1960–1980 döneminde de Eskişehir sanayi gelirlerinin arttığı, tarım gelirlerinin azaldığı görülmektedir. Bu dönemdeki sanayi alanındaki en önemli girişim 1969’da Organize Sanayi Bölgesi’nin kurulma çalışmalarının başlamasıdır. (Eskişehir Ticaret Odası, 1973).

1952 imar planının planlanan hedefi aşıldığı için 1978 yılında yeni bir nazım imar planı yapılmıştır. Gecekondulaşma ve kaçak yapılar bu dönemde varlığını sürdürmüş plansız ve kontrolsüz gelişimin önüne geçmekte yeterli olmamıştır (İlgar, 2008, s.35). 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu ile kent merkezine yakın alanlarda planlı şekilde gerçekleşen 7-8 katlı apartman tipi yapılaşmalar 1970’li yıllarda kendini

Kentte değişen toplumsal kesime hitap etmek için yeni lokantalar, kafeler, barlar ve eğlence mekânları oluşmuştur. Orduve ve çevresi lüks yapıldığı bölge olurken Hamamyolu ve çevresi her gruptan bireye hitap etmiştir. Odunpazarı ise alt gelir grubuna ait bir ticari yerleşim alanı olma özelliğini göstermiştir (Görsel 4.13). Tüketim kültürünün etkisi kent merkezinde 1990'lı yıllarda hipermarket ve süpermarketler açılması ile görülmeye başlanmıştır. Önemli ticaret merkezleri tek veya iki katlı kerpiç binaların istimlâk edilmesiyle yüksek binalar olarak inşa edilmiştir. Esnaf Sarayı, Ticaret Sarayı, Taşbaşı Kültür ve Ticaret Merkezi bu dönem yapılan ticaret merkezlerindedir.

Görsel 4.13. Köprübaşı caddesi (solda), Hamamyolu caddesi (sağda) (Sarıöz,1997)

Kentteki pek çok sosyal ve kültürel birim Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi çevresinde konumlanmaya başlamıştır. İki üniversite ve kentteki öğrenci nüfusunun artmasına paralel olarak kent merkezine canlılık kazandırmıştır.

4.2.3. Küreselleşme süreci

2000'li yıllarla birlikte artan teknolojik gelişmelerle yayılan küresel ekonominin yarattığı hız faktörü ve güncel olanı anlık yakalama güdüsü kentin her alanında kendini göstermiştir. Bu durum toplumun gündelik yaşamına ve beğenilerine yansarak tüketim biçimlerinde ciddi bir değişim yaşanmasına sebep olmuştur. Dönemin en önemli gelir kaynaklarından biri hizmet sektörü olmuştur.

Bu doğrultuda, kent merkezleri değişen süreçte yeniden yapılanma yoluna gitmiş ve kentsel mekânın planlamasını ve mimarlık alanını etkilemiştir. Bu değişimlerin paralelinde Eskişehir kenti de 2002 yılında imar planının yenilenmesi ile sürece dâhil olmuştur. Mevcut durumundan farklılaşarak; yeni iş merkezleri, güvenli site ve değişen eğlence ve tüketim anlayışına hizmet eden yerler kentsel mekânda konumlanmaya başlamıştır. Bu durum hem mekânsal hem de sosyal olarak kent merkezinde kutuplaşma yaratmıştır.

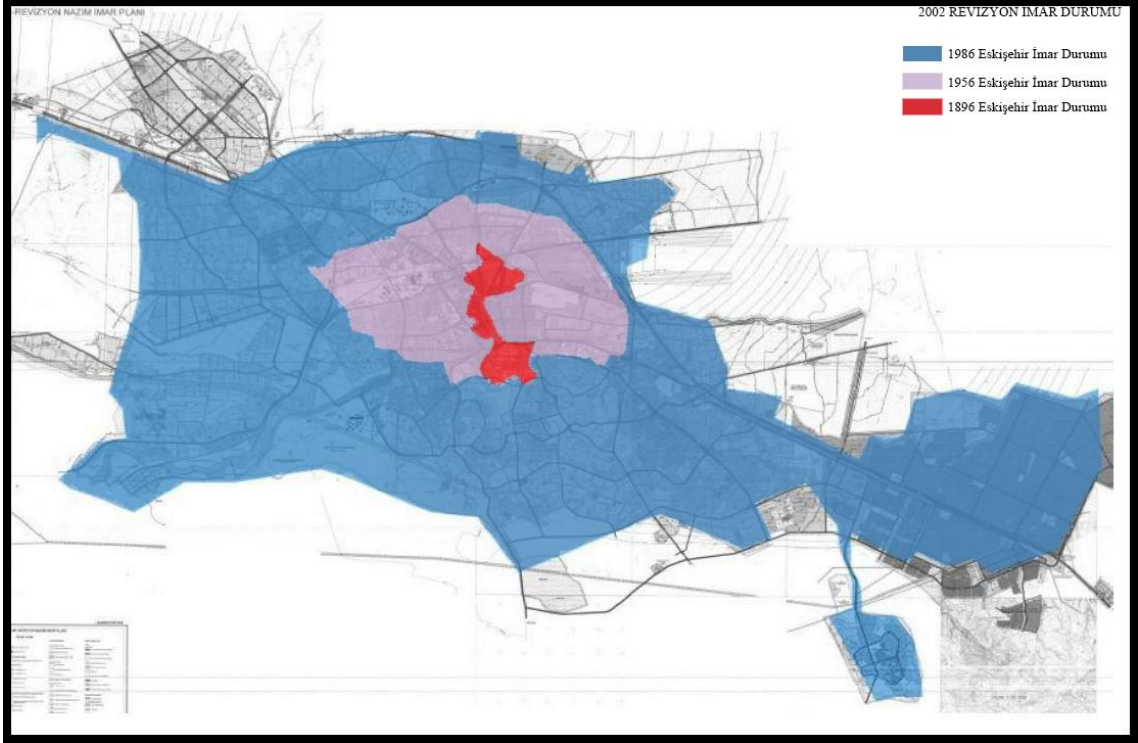
Bu hızlı yapılaşma içerisinde kent merkezinin kayması sonucunda, kentin sanayi bölgeleri olan Baksan Sanayi Sitesi ve Fabrikalar bölgesi kent merkezinde kalmıştır. Özellikle Fabrikalar Bölgesi bu dönem hâkim olan kapitalizmin etkisinin kentsel mekâna yansımalarından etkilenmiştir. Fabrikalar bölgesi olarak nitelendirilen alanda yer alan Kiremit Fabrikasının Espark AVM' ye dönüştürülmesi ile başlayan süreç, eski Aral Şarap Fabrikası Hayal Kahvesi'ne, Kereste Fabrikası Doors Park'a, Eski hal Binası Haller Gençlik Merkezi'ne, Eski Jant Fabrikası Buda Bar'a ve T.M.O Silosu Ibis Otel'e dönüşümüyle devam etmiştir. Bu dönem içerisinde İsmet İnönü Caddesinin devamının imara açılması sonucunda aks boyunca her iki tarafında birbirinden farklı biçim ve dille sahip tekil yapılar cadde üzerinde yerini almıştır.

Kapitalizmin kent merkezlerinde görülen yansımalarından biri yenileme mekânlarının üretimi olmuştur. Genellikle kentsel mekândaki tarihi yapıların yeniden dönüştürülmesi ile gerçekleşmektedir. Eskişehir kentinde de benzer bir yaklaşım ile 2000'li yıllardan itibaren yenileme projeleri görülmüştür. Odunpazarı evlerinin yeniden restore edilmesi, kent merkezinde âtıl biçimde bulunan Hal Binasının Haller Gençlik merkezine dönüşümü ve Köprübaşı bölgesinde bulunan tarihi belediye binası da restore edilerek bugünkü Porsuk Otel'e dönüşümü örnek olarak gösterilmektedir (Görsel 4.14).

Görsel 4.14. a- Hal binası (<http-4>) b- Haller Gençlik Merkezi (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi arşivi)

Bu gelişmeler doğrultusunda Eskişehir turizm kenti kimliği kazanmış ve kente gelir sağlamak üzere turizm faaliyetleri desteklenerek, kentsel mekânda buna yönelik mekân üretimi yoluna gidilmiştir. Kent merkezi, bu değişim ve dönüşüm hareketlerinin yaşandığı Eskişehir için en fark edilebilir alanlardan biri olmuştur. Kentin yerel yönetimler tarafından turizm odaklı gelişen kent modelini yerel ölçekte pazarlanmasını sağlayacak girişimler ile kent merkezinin mekânsal gelişiminin üzerinde etkisini göstermektedir (Turut, 2018, s.191).

Görsel 4.15. 2002 Revizyon imar planı üzerinde 1896, 1956, 1986 imar durumu (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

4.3. Bölüm Sonucu

Eskişehir kentinin fiziksel ve mekânsal biçimlenişinde Porsuk çayının etkinliği görülmektedir. Kent yukarı ve aşağı olmak üzere iki ana bölge üzerinden gelişen özgün bir Anadolu kenti olarak, ilk zamanlardan bu yana hem Porsuk çayı hemde sahip olduğu sıcak su kaynakları sayesinde 'su kenti' kimliğine sahip olmaktadır. Kentin güney yamacında bulunan bölge, ilk konut bölgesi olarak gelişirken, kuzey yamacında su kaynaklarının olduğu bölge, ticaret alanı olarak gelişmiştir. Eskişehir'de değişim, 19.yüzyıldan başlayarak devam eden göçler ve Berlin-Bağdat demiryolunun kentten

geçmesi ile başlamıştır. Göçler sonucu kentte artan yabancı nüfus zanaat ve ticaretle uğraşmış, kentin ticari hayatını ayakta tutmaya çalışmıştır. Demiryolunun kentten geçmesi sonucu ise kentte köklü değişimler yaşanmış, sanayi alanında gelişmeler başlamıştır. Demiryolunun varlığı değişimin simgesi olmuş ve kentin fiziksel biçimlenişinde belirleyici bir öge olmuştur.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde kent, Kurtuluş Savaşı'nın üzerinde yarattığı tahribatı atmaya çalışırken bir yandan da rejimin getirdiği yenilikler sayesinde her alanda atılım göstermiştir. Eskişehir kentinde sanayi sektörüne hem devlet hem özel kuruluşlar tarafından yapılan yatırımlar sayesinde kent, hızlı bir şekilde gelişim göstermeye başlamıştır. Bu sayede artan nüfusla birlikte sanayi kuruluşları kentin mekânsal biçimlenişinde etken bir rol almış, tesislerin çevrelerine yeni mahalleler kurulmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın hem ülke hem kent üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Fakat 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de ekonomik etkinliklerin kuvvetlenmesi ve ülkenin hızlı bir kalkınma hamlesi içine girmesiyle birlikte, Eskişehir kentinin fiziksel ve ekonomik gelişmesi hız kazanmıştır. Kentin makro formunu biçimlendiren ilk nazım imar planı 1952 yılında yapılmıştır. İlerleyen süreçte 1956 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli imar planı ise 1985 yılına kadar gelişecek mekânsal yerleşmeleri kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Kent merkezi ve yakın çevresinin mekânsal kullanımında merkezi yönetimin müdahalesi ile yeni mekânsal nitelikler kazanmıştır. 1958 yılında Prof. Dr. Orhan Oğuz'un öncülüğünde İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin (İTİA) kurulması ile kentin ileride üniversite kimliği kazandıracak olan ilk önemli adımı atılmıştır.

1960'li yıllara gelindiğinde, liberal ekonominin benimsenmesi sonucu ülke, küresel dünyaya eklemlenme eğilimine girmiştir. Bu durumun kente yansması sanayi ve ticari alanlarda yaşanan hareketlerde gözlenmiştir. Bu bağlamda kent ekonomisinde sanayi kuruluşlarının etkinlikleri büyük bir alan kaplamıştır. Kent merkezi ve yakın çevresinin kullanımında ise tüketime yönelik hizmet veren ticari alanlar gelişime paralel olarak büyümeye devam etmiştir.

1980'li yılların başlangıcında, Türkiye'de olduğu gibi kentte de demografik geçişlerin ve kentleşme sürecinin belli bir doygunluğunun üzerine ulaşması ile kent günümüzdeki makro formuna yakın bir biçim almaya başlamıştır. 1980'li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan bilgi ve iletişim teknolojisi gündelik yaşamı da etkilemiştir.

Eskişehir'in kent merkezi tarih boyunca, toplumsal yapının dönüşümüne göre değişmiştir. Kentin gelişmesini ve üniversite kenti kimliğini güçlendiren gelişme ise ikinci yüksek öğrenim kurumu olarak Osmangazi Üniversitesi, Anadolu Üniversitesinin Meşelik Kampüsünün ayrılması ile 1993 yılında yeni bir üniversite olarak kurulması ile olmuştur.

2000'li yıllarla birlikte artan teknolojik gelişmelerle yayılan küresel ekonominin yarattığı hız faktörü ve güncel olanı anlık yakalama güdüsü kentin her alanında kendini göstermiştir. Bu durum toplumun gündelik yaşamına ve beğenilerine yansiyarak tüketim biçimlerinde ciddi bir değişim yaşanmasına sebep olmuş ve mekânla kurulan bağlar farklılaşmaya başlamıştır. Eskişehir kentinde de etkisini gösteren hız faktörü, kentsel mekânı şekillendirmeye başlamıştır. Bu hızlı yapılaşma içerisinde kent merkezinin kayması sonucunda, kentin sanayi bölgeleri olan Baksan Sanayi Sitesi ve Fabrikalar bölgesi kent merkezinde kalmıştır. Özellikle Fabrikalar Bölgesi bu dönem hâkim olan kapitalizmin etkisinin kentsel mekâna yansımından etkilenmiştir. Eskişehir turizm kenti kimliği kazanmış ve kente gelir sağlamak üzere turizm faaliyetleri desteklenerek, kentsel mekânda buna yönelik mekân üretimi yoluna gidilmiştir. Kent merkezi, bu değişim ve dönüşüm hareketlerinin yaşandığı Eskişehir için en fark edilebilir alanlardan biri olmuştur.

Kısacası, Eskişehir kenti Türkiye'de yaşanan mekânsal değişimlere paralel olarak değişim göstermiştir. Eskişehir tarihsel süreç içerisinde su kenti, işçi kenti, öğrenci kenti ve son dönemlerde turizm kenti altında birçok kimliğe sahip olmuştur. Kent genellikle toplumsal değişime koşturucu olarak evrilmiştir. Bu nedenle yaşanan değişimin kentliler tarafından nasıl algılandığını, dönemin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel durumunu yansıtan kentsel bellek mekânları üzerinden çözümlenmek için kentliler ile anket çalışması yapılmıştır.

5. ESKİŞEHİR KENT MERKEZİ KENTSEL BELLEK MEKÂNLARININ ANALİZİ

Tez çalışmasının bu bölümünde, yapılan anket araştırmasının amacı, yöntemi, kapsamı ve sonuçları açıklanmıştır. Bu doğrultuda incelenen mekânlar değerlendirme bölümünde yer almıştır.

5.1. Anket Çalışması Yöntemi ve Kapsamı

Kent merkezini farklı dönemlerden itibaren deneyimlemeye başlamış kullanıcıların bellek mekânlarının tespitinde anket çalışması yönteminden faydalanılmıştır. Eskişehir kent merkezinde kentin farklı dönemlerini yansıtan bellek mekânlarının kentliler tarafından nasıl algılandığına kentsel bellek- kimlik ve aidiyet çerçevesinden bakılarak, Eskişehir’de doğup, büyümüş ve yaşamını devam ettiren bireylerin kentin farklı katmanlarını çözümlerken hangi bellek mekânlarına tutunduğunu, zaman içerisinde kentin kimliğini de tanımlayan bu bellek mekânlarında değişimin olup olmadığının tespitini yapmak hedeflenmiştir.

Anket çalışması Nisan 2019- Mayıs 2019 tarihleri arasında birebir ve yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak yapılmıştır. Çalışma evreni olarak Eskişehir kent merkezi seçilmiştir. Çalışmanın çözümlene birimi olarak hedeflenen kitle ise kentte yaşanan değişim ve dönüşümünü gözlemlemiş kişileri kapsamaktadır. Bu nedenle kentlilerden seçilen katılımcılar, Eskişehir’de doğmuş ve yaşam sürecinin en az 20 senesi boyunca kentte ikamet etmiş ve kalıcı belleği oluşturan kişilerden oluşması önemsenmiştir. Bu nedenle kentsel belleği oluşturan kentlilerden seçilen kullanıcı gruplarına çocuk ve genç nüfusu oluşturan kentliler dâhil edilmemiştir. Tez çalışmasının amacı doğrultusunda kentliler yaş değişkenine bağlı olarak gruplandırılmıştır bu yüzden eğitim seviyesi, cinsiyet ve meslek grupları bu anket çalışması kapsamında belirleyici olmamıştır.

Ankete katılan katılımcılarının sayılarının belirlenmesinde, istatistiksel açıdan anlamlılığı sağlamak için *Merkezi Limit Teoremi*nden faydalanılmıştır. Teoreme göre ortalaması $\bar{x}$ ve standart sapması σ olan belli bir popülasyon için örneklem büyüklüğü $n \geq 30$ koşulu sağlandığında, popülasyonların ortalamaların normal olarak dağıldığını varsayılmaktadır (Sınıksaran, 1999). Bu sebeple anket çalışması, belirlenen yaş

gruplarından otuzar kişi olmak koşulu ile toplamda 90 kişinin katılımı ile gerçekleşmiştir.

Yaş gruplarını belirlerken kentte yaşanan değişim ve dönüşümleri deneyimlemiş kentlilerin belleklerine inebilmek adına yapılan anket çalışmasında ilk grubu 1940 ve sonrasını yaşamış ve doğum tarihleri 1937-1959 yılları arasında olan kentliler oluşturmaktadır. İkinci grup 1960 ve sonrasını deneyimlemiş katılımcılardan oluşmakta ve doğum tarihleri 1960-1979 yılları arasında değişmektedir. Son grup katılımcılarını belirlerken değişimleri gözlemlemiş olması için en genç katılımcının son 20 yılını kentte geçirmiş olması şartı ile 1980 ve sonrasını yaşamış ve doğum tarihleri 1980-1999 yılları arasında olmuştur. Katılımcı grupları arasında yaş değişkeni 20 yıl olarak belirlenmiştir. Anket çalışmasında soru tipleri belirlenirken kentlileri sınırlamak ve yönlendirmeye açık belirli sorular kullanmamak adına açık uçlu soru tipi kullanılmış ve katılımcıların birden fazla yanıt vermesine olanak sağlanmıştır. Bu sayede kentlilerin vereceği yanıtlardaki gizil bilgiye ulaşılmak hedeflenmiştir.

Bu kapsamda 1., 2., 3. ve 4. sorularda, anket katılımcılarının profillerini belirlemek amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve Eskişehir’ de yaşama süresi ile ilgili sorular yönetilmiştir. İkinci bölümünü kapsayan 5., 6., 7., 8. ve 9. sorularda, kavramsal bölümde incelenen durumlar altında, kentlilerin yaşam sürecine dahil olmuş, kent belleğinin oluşumunda etkili olan geçmiş kentsel bellek mekânlarının tespitine yönelik çocukluk, gençlik dönemlerinde belleklerinde yer edinmiş mekânlar ile günümüz Eskişehir kentini tanımlayan mekânların belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu mekânlar kentsel ölçekte ve bina ölçeğinde olmak üzere iki farklı grupta incelenmiştir. Değişkenlerinden biri zaman olan kentsel mekânın, farklı dönemlerine tanıklık etmiş kullanıcılarına yönetilen üçüncü bölümü kapsayan 10., 11. ve 12. sorularda, kentlilerin zihinlerindeki imgelere ulaşmayı hedefleyerek ve tarihsel süreç içerisinde kentsel mekânların dönüşümü ve değişiminin saptanması amaçlanmıştır. Kolektif belleğin aktarımı ile ilgili soru yönetilerek kuşaklar arası kentsel ve kültürel bellek taşıyıcılığının hangi mekânlar üzerinden yapıldığının tespiti yer almıştır. Dördüncü bölümü kapsayan 13., 14. ve 15. sorularda, kentlilerin yaşanan değişim ve dönüşümleri nasıl yorumladıklarına dair sorular yönetilmiştir.

5.2. Anket Sonuçları

İlk bölümde anket katılımcılarının cinsiyetini, yaşını, eğitim durumunu ve Eskişehir’ de bulunma süresini saptamak üzerine 4 soru yönetilmiştir.

Cinsiyet

Anket katılımcılarının %57’si kadın, %43’ü erkektir (Tablo 5.1).

Tablo 5.1. Anket katılımcılarının cinsiyetini gösteren çizelge

Katılımcıların Cinsiyeti	Sıklık	Yüzde
Kadın	51	%57
Erkek	39	%43
Toplam	90	%100

Yaş Grupları

İstatiksel açıdan anlamlılığı sağlamak amacıyla yaş gruplarındaki katılımcı sayıları eşitlenmiştir. Buna göre %33,33’ünü 20-40 yaş grubundaki katılımcılar, %33,33’ünü 40-60 yaş grubundaki katılımcılar ve %33,33’ünü 60 ve üstü yaş grubundaki katılımcılar oluşturmaktadır (Tablo 5.2).

Tablo 5.2. Anket katılımcılarının yaş gruplarını gösteren çizelge

Katılımcıların Cinsiyeti	Sıklık	Yüzde
20-40	30	%33,33
40-60	30	%33,33
60+	30	%33,33
Toplam	90	%100

Eğitim Durumu

Ankete katılımcılarının %42’si üniversite mezunu, %29’u lise mezunu, %12’si yüksek lisans/ doktora mezunu, %10’u ilkokul mezunu ve %7’si ortaokul mezunudur (Tablo 5.3).

Tablo 5.3. Anket katılımcılarının eğitim durumlarını gösteren çizelge

Katılımcıların Cinsiyeti	Sıklık	Yüzde
İlkokul Mezunu	9	%10
Ortaokul Mezunu	6	%7
Lise Mezunu	26	%29
Üniversite Mezunu	38	%42
Yüksek Lisans/ Doktora Mezunu	11	%12
Toplam	90	%100

Kent merkezinde yaşanan mekânsal değişimlerin, katılımcı grupları tarafından gözlemlenmesi için anket kapsamı içinde seçilen kişilerin Eskişehir kentinde doğup, büyümüş ve yaşamını devam ettiren kişilerden oluşması dikkate alınmıştır. Bu nedenle yaş aralıkları ve Eskişehir kentinde ikamet ettikleri süre paralellik göstermektedir.

Anket çalışmasının ikinci bölümünde katılımcılara kent belleğinin oluşumunda etkili olan geçmiş kentsel bellek mekânlarının tespitine yönelik; katılımcıların çocukluk ve gençlik dönemlerinde belleklerinde yer edinmiş mekânlar ile günümüz Eskişehir kentini tanımlayan mekânları belirtmeleri istenmiştir.

1940 sonrası kenti deneyimleyen 60 üzeri yaş grubunun çocukluk ve gençlik dönemlerinde, onlara göre kenti tanımlayan mekânları belirtmeleri istenmiştir. Anket katılımcılarının verdiği yanıtlara göre, çocukluk ve gençlik dönemlerinde Eskişehir'i tanımlayan kent ölçeğindeki mekânlar için toplam 73 söylenme sıklığı ile Porsuk ve Kıyı Kullanımı %15, Hamamyolu Caddesi %11, Taşbaşı Çarşısı %11, İstasyon Caddesi %6,8, Yediler Parkı %6,8, Adalar Mevkii %8,25, Köprübaşı %8,25, Odunpazarı Bölgesi %11 ve Vilayet Meydanı %5,5 oran ile tanımlanmıştır (Tablo 5.4).

1960 ve sonraki yıllarda yaşanan değişimleri deneyimleyen katılımcı grubuna, çocukluk ve gençlik dönemleri için kenti tanımlayan kent ölçeğindeki mekânları belirtmeleri istenmiştir. Buna göre geçmiş dönem kenti tanımlayan kent ölçeğindeki mekânlar; toplam 75 sıklık ile Porsuk Çayı ve Kıyı kullanımı %12, Adalar Mevkii %17,4, Hamamyolu Caddesi %14,7 Yediler Parkı %10,7, Köprübaşı %6,7, Taşbaşı Çarşısı %6,7 ve İstasyon Caddesi %5,4 olarak yanıtlanmıştır (Tablo 5.4).

1980 ve sonrası kenti deneyimleyen anket katılımcıları çocukluk ve gençlik dönemlerinde Eskişehir kent merkezini tanımlayan kent ölçeğindeki mekânlar için, toplam 73 söylenme sıklığı ile Adalar mevkii %20,5, Porsuk ve kıyı kullanımı %22, İsmet İnönü Caddesi %11, Hamamyolu Caddesi %11, Köprübaşı %6,8 ve Dershaneler Sokağı %8,3 olarak belirtilmiştir (Tablo 5.4).

Tablo 5.4. Yaş grupları tarafından çocukluk/ gençlik dönemi için Eskişehir’i kent ölçeğinde tanımlayan mekânlar

	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu		Toplam	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Toplam Sıklık	Sıra
Çocukluk/ Gençlik Dönemi Eskişehir’i Tanımlayan Kent Ölçeğinde Mekânlar								
Porsuk ve Kıyı Kullanımı	11	%15	9	%12	16	%22	36	1
Adalar Mevkii	6	%8,25	13	%17,4	15	%20,5	34	2
Hamamyolu Caddesi	8	%11	11	%14,7	8	%11	27	3
Yediler Parkı	5	%6,8	8	%10,7	3	%4,1	16	4
Köprübaşı	6	%8,25	5	%6,7	5	%6,8	16	5
İsmet İnönü Caddesi	4	%5,5	4	%5,4	8	%11	16	6
Taşbaşı Çarşısı	8	%11	5	%6,7	3	%4,1	16	7
İki Eylül Caddesi			6	%8	5	%6,8	11	8
İstasyon Caddesi	5	%6,8	4	%5,4			9	9
Fabrikalar Bölgesi	5	%6,8	3	%4			8	10
Odunpazarı Bölgesi	8	%11					8	11
Sıcaksular	3	%4	3	%3,8			6	12
Dershaneler Sokağı					6	%8,3	6	13
Vilayet Meydanı	4	%5,5	2	%2,6			6	14
Diğer			2	%2,6	4	%5		
Toplam	73	%100	75	%100	73	%100		

-Yaş grupları tarafından verilen tekil yanıtlar diğer seçeneğinde yer almıştır.

Porsuk ve kıyı kullanımı toplam söylenme sıklığı bakımından ilk sırada yer almıştır. Eskişehir kentine kimlik kazandıran Porsuk Çayı, 40-60 yaş grubu için diğer gruplara oranla daha az söylenmiştir. *Taşbaşı Çarşısı* ve *Yediler Parkı*, 60+ ve 40-60 yaş grubu için çocukluk/ gençlik dönemini tanımlayan kent ölçeğindeki mekânlardan biriyken 20-40 yaş grubu için kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenmemiştir. *Hamamyolu Caddesi*, *Taşbaşı Çarşısı* ve *Sıcaksular* bölgesi ise yaş grupları için söylenme sıklığı olarak giderek azalmıştır. *Dershaneler Sokağı* olarak bilinen bölge 20-40 yaş grubu katılımcıları için çocukluk ve gençlik dönemleri için tanımlı olmuştur.

Günümüzde kenti tanımlayan kent ölçeğindeki mekânlar için 60 ve üzeri yaş grubuna sahip katılımcılar, toplam 63 sıklıkla beraber, Porsuk ve kıyı kullanımı %19, Hamamyolu Caddesi %11,2, Adalar Mevkii %9,5, İsmet İnönü Caddesi %9,5, Köprübaşı %6,4 ve Taşbaşı Çarşısı %4,7 olarak yanıtlamıştır (Tablo 5.5). 40 ve 60 yaş grubundaki katılımcılar, toplam 65 söylenme sıklığıyla beraber, Porsuk ve kıyı Kullanımı %17, İsmet İnönü Caddesi %12,5, Adalar Mevkii %9,2, Köprübaşı %9,2, Hamamyolu Caddesi %6,1, Bağlar Caddesi %6,1 ve Barlar Sokağı %7,7 olarak günümüzde kenti tanımlayan bölgeler olduğunu belirtmiştir (Tablo 5.5). 20 ve 40 yaş

grubuna dâhil olan katılımcılar ise 66 söylenme sıklığı ile, İsmet İnönü Caddesini %18,2, Adalar Mevkiini %15,2, Porsuk ve kıyı kullanımını %13,5, Barlar Sokağını %12,2, Bağlar Caddesini %10,6, Kızılıklı Mahmut Pehlivan Caddesini %9 ve Köprübaşı %6,1'lik bir oranda olmak üzere yanıtlamıştır (Tablo 5.5).

Tablo 5.5. Yaş gruplarının günümüz Eskişehir'i kentsel ölçekte tanımlayan mekânlar

Günümüz Eskişehir'i Merkezini Kent Ölçeğinde Tanımlayan Mekânlar	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu		Toplam	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Toplam Sıklık	Sıra
Porsuk ve Kıyı Kullanımı	12	%19	11	%17	9	%13,5	32	1
İsmet İnönü Caddesi	6	%9,5	8	%12,5	12	%18,2	26	2
Adalar Mevkii	6	%9,5	6	%9,2	10	%15,2	22	3
Odunpazarı Evleri	9	%14,3	9	%13,9	4	%6,1	22	5
Tematik Parklar	6	%9,5	6	%9,25	4	%6	16	4
Köprübaşı	4	%6,4	6	%9,2	4	%6,1	14	6
Vural Sokak (Barlar Sokağı)			5	%7,7	8	%12,2	13	7
Bağlar Caddesi			4	%6,1	7	%10,6	11	8
Hamamyolu Caddesi	7	%11,2	4	%6,1			11	9
İki Eylül Caddesi	3	%4,7	4	%6,1	2	%3	9	10
Kızılıklı Caddesi					6	%9	6	11
İstasyon Caddesi	3	%4,7	2	%3			5	12
Taşbaşı Çarşısı	3	%4,7					3	13
Diğer	4	%6,3						
Toplam	63	%100	65	%100	66	%100		

Porsuk ve kıyı kullanımı toplam söylenme sıklığı bakımından günümüz Eskişehir kentini tanımlayan kent ölçeğindeki mekânların ilk sırasında yer almıştır. *İsmet İnönü Caddesi*, *Tematik parklar (Kentpark, Sazova Bilim ve Sanat Parkı)* ve *Odunpazarı Evleri* Eskişehir'e kimlik kazandıran mekânlar olarak tüm yaş grupları tarafından yanıt olarak verilmiştir.

Anket sonuçlarına göre kentsel ölçekteki mekânların analizinde, *Porsuk Çayı ve Kıyı kullanımı*, tüm yaş gruplarınca toplam söylenme sıklığı bakımından birincil bellek mekânı olarak tanımlanmıştır. Günümüz Eskişehir'i tanımlayan mekânlarda da söylenme sıklığı bakımından ilk sırada yer alan *Porsuk Çayı*, kente kimlik kazandıran çevresel bileşen olarak, kullanıcılar için kentin kimlik öğelerinden biri olma durumunu sürdürmektedir. *Adalar mevkii* ve *Köprübaşı bölgesi* de hem geçmiş dönem hem günümüz Eskişehir'i tanımlayan mekânlardan olmaya devam etmektedir. Kent merkezindeki diğer bölgelere oranla söylenme sıklığı fazla olmuştur. Geçmiş

dönemlerde bellek elemanlarından olan *Hamamyolu Caddesi* ve *Taşbaşı Geleneksel Çarşısı* kentsel mekânda yaşanan değişim ve dönüşüm sonucu söylenme sıklığı düşüş yaşamış, 20-40 yaş grubu için kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak belirtilmemiştir.

60 ve üzeri yaş grubu katılımcılarının, çocukluk ve gençlik dönemlerinde Eskişehir kent merkezini tanımlayan bina ölçeğinde mekânlar için toplam 60 söylenme sıklığı ile, Gar Binası %13,4, Adalarda bulunan Yazlık sinemalar %10, Porsuk (Turing) Otel %10, Hamamlar %10, Merkez Bankası %8,2 ve Hükümet Konağı %6,7 olarak belirtilmiştir (Tablo 5.6). 40-60 yaş grubu katılımcıları ise toplam 54 sıklık ile Kılıçoğlu Sineması %14,8, Gar Binası %11,2, Porsuk (Turing) Otel %9,3, Lunapark %13, Orduevi %9,3 Köprübaşı İşhanı %7,4 ve Hükümet Konağı %5,5 olarak belirtilmiştir (Tablo 5.6). Çocukluk ve gençlik dönemlerinde Eskişehir'i tanımlayan ve referans verilen bina ölçeğindeki mekânlar olarak 20-40 yaş grubuna dâhil katılımcılar, toplam 47 söylenme sıklığı ile %19,15 ile Kılıçoğlu Sineması, %19,15 ile Atatürk Stadyumu, %8,5 ile Gar Binası, %17 ile Esnaf Sarayı, %12,8 ile Haller, %8,5 ile Orduevi olmuştur (Tablo 5.6).

Tablo 5.6. Yaş gruplarının çocukluk/ gençlik döneminde Eskişehir'i bina ölçeğinde tanımlayan mekânlar

Çocukluk/ Gençlik Dönemi Eskişehir'i Tanımlayan Mekânlar	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu		Toplam	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Toplam Sıklık	Sıra
Kılıçoğlu Sineması	3	%5	8	%14,8	9	%19,15	20	1
Gar Binası	8	%13,4	6	%11,2	4	%8,5	18	2
Atatürk Stadyumu			4	%7,4	9	%19,15	13	3
Porsuk Otel	6	%10	5	%9,3			11	4
Orduevi	2	%3,3	5	%9,3	4	%8,5	11	5
Hal Binası	6	%10	3	%5,5			9	6
Esnaf Sarayı					8	%17	8	7
Hükümet Konağı	4	%6,7	3	%5,5			7	8
Merkez Bankası	5	%8,2	2	%3,7			7	9
Adalar Lunapark			7	%13			7	10
Emek Otel ve Otogar	4	%6,7	3	%5,5			7	11
Yazlık Sinemalar	6	%10					6	12
Hamamlar	6	%10					6	13
Haller					6	%12,8	6	14
Reşadiye Cami	3	%5	2	%3,7			5	15
Köprübaşı İşhanı			4	%7,4			4	16
Kurşunlu Cami Külliyesi	4	%6,7					4	17
Diğer	3	%5	2	%3,7	7	%14,9		
Toplam	60	%100	54	%100	47	%100		

Gar Binası ve *Kılıçoğlu Sineması* üç yaş grubunda söylenme sıklığı olarak farklılık göstermiş olsa da toplam verilen yanıtlar değerlendirildiğinde kenti tanımlayan bellek mekânlar olarak kent kimliğinin bir parçası olmuştur. *Kılıçoğlu Sineması*, *İşhanı* ve *Apartmentı* günümüzde yapısal olarak mevcudiyetini koruyamamış fakat kentlilerin belleğinde yerini korumaktadır.

60 ve üzeri yaş grubuna dâhil katılımcıların onlara göre ‘*Günümüz Eskişehir’i bina ölçeğinde tanımlayan mekânlar nelerdir?*’ sorusu yönetildiğinde yanıtlar, toplam 48 söylenme sıklığı ile Espark Avm %16,6, Gar Binası %10,4, Orduevi %6,25, Kanatlı Avm %12,5, Porsuk Otel %6,25 ve Hükümet Konağı %6,25 olmuştur (Tablo 5.7).

40-60 yaş grubu katılımcıları ise %25,5 ile Espark Avm, %21,6 ile Kanatlı Avm, %5,9 ile Orduevi, %7,8 ile Haller, %7,8 ile Gar Binası, %5,9 ile Özdilek Avm referans olarak yanıt vermiştir (Tablo 5.7).

20-40 yaş grubu katılımcıları ise 50 sıklık ile Espark Avm %34, Kanatlı Avm %26, Haller %8, Gar Binası %4 ve Orduevi %6 olarak tanımlamıştır (Tablo 5.7).

Tablo 5.7. Yaş gruplarının günümüz Eskişehir’i bina ölçeğinde tanımlayan mekânlar

Günümüz Eskişehir’i Tanımlayan Mekânlar	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu		Toplam	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Toplam Sıklık	Sıra
EsparkAvm	8	%16,6	13	%25,5	17	%34	38	1
Kanatlı Avm	6	%12,5	11	%21,6	13	%26	30	2
Gar Binası	5	%10,4	4	%7,8	2	%4	11	3
Özdilek Avm	2	%4,2	3	%5,9	4	%8	9	4
Orduevi	3	%6,25	3	%5,9	3	%6	9	5
Haller			4	%7,8	4	%8	8	6
Müzeler	6	%12,5					6	7
222 park			2	%3,9	4	%8	6	8
Porsuk (Turing) Otel	3	%6,25	2	%3,9			5	9
Belediye Binası	4	%8,4					4	10
Ebb Opera Binası			3	%5,9			3	11
Reşadiye Cami	3	%6,25					3	12
Hükümet Konağı	3	%6,25					3	13
Diğer	5	%10,4	6	%11,8	3	%6		
Toplam	48	%100	51	%100	50	%100		

Eskişehir’i bina ölçeğinde tanımlayan mekânlar olarak günümüzde Espark AVM ve Kanatlı AVM 20-40 yaş grubunda söylenme sıklığı bakımından en çok belirtilen

mekânlar olmakla birlikte tüm yaş gruplarının toplam vermiş olduğu yanıtlar değerlendirildiğinde ilk sırada yer almaktadır. Değişen tüketim kültürünün bir etkisi olarak kentte en çok zaman geçirilen mekânlar olarak söylenmiştir. Gar Binası ve Orduevi geçmiş dönemlere göre oran olarak düşüş yaşamıştır fakat hala kente kimlik kazandıran bellek öğeleri olarak tanımlanmıştır.

Anket çalışmasının ikinci bölümünde, kentlilerin zihinlerindeki imgelere ulaşmayı hedefleyerek ve tarihsel süreç içerisinde kentsel mekânların dönüşümü ve değişiminin saptanması amaçlanmıştır. Kolektif belleğin aktarımı ile ilgili soru yönetilerek kuşaklar arası kentsel ve kültürel bellek taşıyıcılığının hangi mekânlar üzerinden yapıldığının tespiti yer almıştır.

Bu doğrultuda; Günümüzde mevcudiyetini yapısal olarak koruyamamış fakat kentlilerin zihnindeki yerini koruyan bellek öğelerini saptamak amacı ile '*Günümüzde mevcut olmayan geçmişte kullandığınız ve özlemine duyduğunuz mekânlar/bölgeler nerelerdir?*' sorusu yönetilmiştir.

60 ve üzeri yaş grubu katılımcıları için özlem duydukları mekânlar/ bölgeler için, toplam 46 sıklık ile %15 ile *Yediler Parkı*, %15 ile *Akar Deresi* %15 ile *Kılıçoğlu Sineması*, %15 ile *Yazlık Sinemalar*, %13 ile *Hamamyolu Caddesi*, %9 ile *Arı Sineması* olmuştur (Tablo 5.8).

40-60 yaş grubu, %23 ile *Kılıçoğlu Sineması*, %18,6 *Yediler Parkı*, %12,5 ile *Adalar Lunaparkı*, %15 ile *Hamamyolu Caddesini*, %8 ile *Akar deresini* ve %10,4 ile *Arı Sinemasına* özlem duydukları bellek öğeleri olarak belirtmiştir (Tablo 5.8).

20-40 yaş grubuna dâhil katılımcılar ise %19,5 ile *Kılıçoğlu Sinemasına*, %14 ile *Eski Hamamyolu*, %11 ile *Yediler parkına* ve %11 ile *Arı Sinemasına* özlem duyduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %39'u böyle bir bellek öğesine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 5.8).

Katılımcıların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, *Kılıçoğlu Sineması*, *Arı Sineması* ve *Yediler Parkı* tüm yaş grupları için yapısallığını yitirmiş olsa da kalıcı olarak belleklerinde yer etmiş öğelerden olmuştur. Var oldukları süre boyunca kentlilere göre kente kimlik kazandıran beşerî çevre bileşenleri olarak tanımlanmıştır.

Tablo 5.8. Yaş gruplarının özlem duydukları bellek öğeleri

Mevcut Olmayan Bellek Öğeleri	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu		Toplam	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Toplam Sıklık	Sıra
Kılıçoğlu Sineması	7	%15	11	%23	7	%19,5	25	1
Yediler Parkı	7	%15	9	%18,6	4	%11	20	2
Hamamyolu Caddesi	6	%13	7	%15	5	%14	18	3
Arı Sineması	4	%9	5	%10,4	4	%11	13	4
Yazlık Sinemalar	7	%15	3	%6,25	2	%5,5	12	5
Akar Deresi	7	%15	4	%8			11	6
Adalar Lunapark	3	%7	6	%12,5			9	7
Diğer	5	%11	3	%6,25	14	%39		
Toplam	46	%100	48	%100	36	%100		

Hamamyolu Caddesi dönemsel olarak değişimler yaşamıştır. Yaşanan bu değişim dönüşümler ile farklılaşan Hamamyolu Caddesi'nin eski hali, kentlilerin aidiyet duygularını besleyen bir konumda olmuştur. Bu sebeple Hamamyolu Caddesi kentliler tarafından özlem duyulan bölgelerden biri olarak tanımlanmıştır.

Farklı dönemlerde çocukluk, gençlik ve yetişkinlik yaşayan katılımcıların kenti deneyimledikleri süreç ele alındığında mekân ve bölgeler değişmektedir. Kentsel mekânda yaşanan değişimler sonucu deneyimlenemeyen mekân ve bölgelerin kuşaklar arası aktarımını iletişimsel ve kültürel bellek sağlamaktadır. Toplumsal hatırlama biçimlerinden olan iletişimsel bellek, organik belleklerdeki üç dört kuşak aralığındaki bireylerin anılarını kapsamaktadır.

Kültürel bellek ise iletişimsel belleğe göre daha geniş bir süreci kapsamaktadır. Toplum birliğini sağlayan ritüeller, gelenekler, kültürel anlamın kuşaklar arası toplumsal olarak devredilme ve yeniden canlandırılmasına olanak sağlamaktadır.

İletişimsel ve kültürel bellek aktarımının hangi mekân ya da bölge üzerinden gerçekleştiğini saptamak amacı içeren bölümde, katılımcılara yaşam süreçleri boyunca varlığına tanık olmadıkları fakat zihinlerinde kalan bellek öğeleri için '*Yaşarken görmediğiniz fakat yakınlarınızdan duyduğunuz aklınızda kalan mekân/bölgeler var mıdır?*' sorusu yönetilmiştir.

60 ve üzeri yaş grubu katılımcılarının yanıtları, Ermeni Kilisesi, Çocuk Hapishanesi, Madam Tadia Oteli, Saint Croix Fransız Lisesi ve At çiftliği olmuştur.

%40'lık bir pay ile katılımcıların büyük bir kısmının böyle bir bellek ögesine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 5.9).

40-60 yaş grubunda katılımcılarının yanıtları değerlendirildiğinde ise 'yoktur' cevabını veren katılımcı yanıtı olarak %23,5 ile en yüksek orana sahip olmuştur. Diğer yanıtlar, birbiri ile yakın olmakla birlikte, Eski Ptt Binası, Yazlık Sinemalar, Akar Deresi, Hamamyolu Caddesinde kurulan Pazarlar, Madam Tadia Otel, Saman Pazarı ve Çocuk Hapishanesi olarak yanıtlanmıştır (Tablo 5.9).

20-40 yaş grubu katılımcıları yaşam süreçleri boyunca varlığına tanık olmadıkları fakat zihinlerinde kalan bellek öğeleri olarak Bademlik Rekreasyon Alanı, Akar Deresi, Yazlık Sinemalar, Adalar Lunapark ve Madam Tadia Otel olarak tanımlamıştır (Tablo 5.9). Anket katılımcılarının yarısına yakın kısmının bellek aktarımı ile ilgili yanıt verememesi ilgi çekici bulunmuştur. Diğer yanıtlar ise çoğunlukla sosyal yaşamda aktif olarak kullanılan mekânlar üzerinden yanıtlanmıştır.

Tablo 5.9. Bellek aktarımı ile taşınmış öğeler

Bellek Aktarımı ile Taşınan Öğeler	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Ermeni Kilisesi	4	%13,5				
Çocuk Hapishanesi	4	%13,5	2	%6,5		
Eski Ptt Binası	3	%10	5	%16,5		
Madam Tadia Otel	3	%10	2	%6,5	2	%6,5
Saint Croix Fransız Lisesi	2	%6,5				
At Çiftliği	2	%6,5				
Yazlık Sinemalar			4	%13,5	4	%13,5
Akar Deresi			4	%13,5	4	%13,5
Hamamyolu Pazarlar			3	%10		
Bademlik Rekreasyon Alanı					5	%16,5
Adalar Lunapark			3	%10	2	%6,5
Yoktur	12	%40	7	%23,5	13	%43,3
Toplam	30	%100	30	%100	30	%100

Anket çalışmasının son bölümünde Eskişehir kentsel mekândaki değişim ve dönüşümlere kentlilerin nasıl baktığını saptamak için katılımcılara, “Sizce Eskişehir kent merkezinin geçmiş dönemlere göre sahip olduğu özelliklerin ne kadarında değişim vardır?” sorusu yöneltilmiştir.

Kentin geçmiş dönemlerde sahip olduğu özelliklerin ne kadarının değiştiğine dair 60 ve üzeri yaş grubu katılımcılarından, %46'sı 'Tamamen değişim yaşanmıştır', %27'si 'Büyük ölçüde değişim yaşanmıştır', %17'si 'Biraz değişim yaşanmıştır' ve %10'u 'Hiç değişmemiştir' şeklinde olmuştur (Tablo 5.10). Yaşanan bu değişimleri, %56,6'ı (17 kişi) olumsuz olarak değerlendirmekte, %43,4'ü (13 kişi) olumlu olarak değerlendirmektedir. 1960 sonrası kenti deneyimleyen katılımcılara yaşam süreçleri boyunca Eskişehir kentsel mekânda tanık oldukları değişimin boyutu sorulduğunda, %43'ü 'Büyük ölçüde değişim yaşanmıştır', %27'si 'Biraz değişim yaşanmıştır', %17'si 'Tamamen değişim yaşanmıştır' ve %13'ü 'Hiç değişmemiştir' şeklinde yanıtlamıştır (Tablo 5.10). Yaşanan bu değişimleri, %60'ı (18 kişi) olumlu olarak değerlendirmekte, %40'ı (12 kişi) olumsuz olarak değerlendirmiştir.

20-40 yaş grubu katılımcılarının %60'ı 'Biraz değişim yaşanmıştır', %23'ü 'Büyük ölçüde değişim yaşanmıştır' ve %17'si 'Hiç değişmemiştir' şeklinde olmuştur (Tablo 5.10). Yaşanan bu değişimleri, %73,3'ü (22 kişi) olumlu olarak değerlendirmekte ve %26,7'si (8 kişi) olumsuz olarak değerlendirmiştir.

Tablo 5.10. Katılımcıların kentin ne kadar değiştiğine dair düşünceleri

	60 + Yaş Grubu		40-60 Yaş Grubu		20-40 Yaş Grubu	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Tamamen Değişim Yaşanmıştır	14	%46	5	%17		
Büyük Ölçüde Değişim Yaşanmıştır	8	%27	13	%43	7	%23
Biraz Değişim Yaşanmıştır	5	%17	8	%27	18	%60
Hiç Değişmemiştir	3	%10	4	%13	5	%17
Toplam	30	%100	30	%100	30	%100

Kentin tamamen ve büyük ölçüde değişim yaşadığını belirten gruplar çoğunlukla 60 ve üzeri ile 40-60 yaş grubu arasındaki katılımcılar olmuştur. 20-40 yaş grubu yüksek oranda biraz değişim yaşanmıştır ve hiç değişmemiştir yanıtını vermiştir.

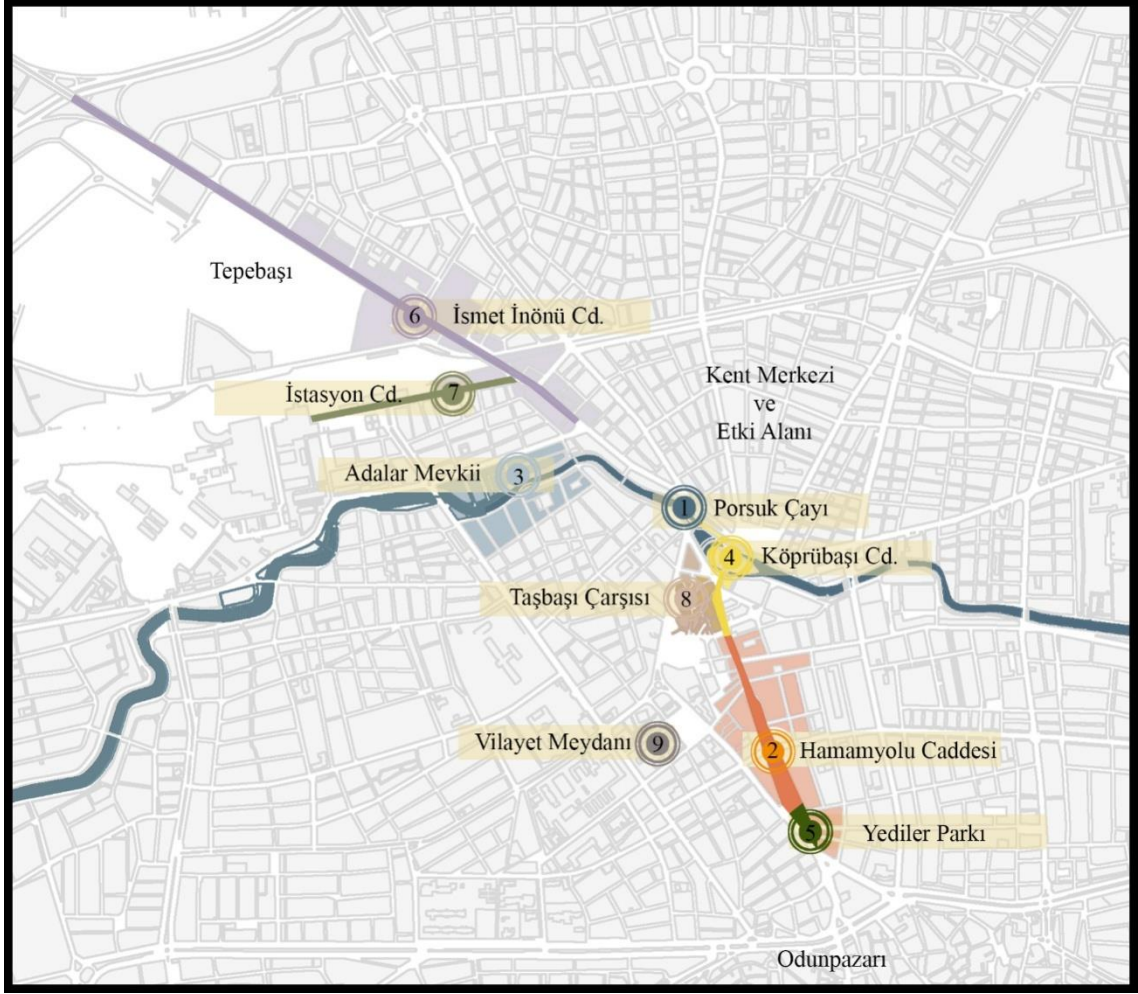
5.3. Bulguların Değerlendirilmesi

Anket katılımcıları yaş değişkenine göre 3 farklı grupta toplanmış ve bu farklı gruplara dâhil katılımcılar tarafından tarihsel süreç içerisinde kentin katmanlarındaki mekânların nasıl algılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket verilerinin analizi eşliğinde, değişim halinde olan söz konusu kentsel mekân imgelerinin, Lynch (1960)'in de ifadesi ile 'değişik gözlemciler arasında farklılık gösterebilme' durumundan dolayı kent merkezinde kullanıcıların zihninde yer edinen ortak ve farklı kentsel bellek mekânlarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmanın bu kısmında anket sonuçlarına göre katılımcıların belirlediği geçmişten günümüze gelen ve kente kimlik kazandıran mekânların, geçmişte kimlik mekânı olarak tanımlanırken kentsel değişim sürecinde farklılaşarak diğer kuşaklara aktarılamamış bellek mekânlarının, yaş grupları tarafından günümüz kent merkezi için tanımlanan farklılaşan bellek mekânlarının incelemesi kentsel ve bina ölçeğinde olmak üzere iki farklı bölümde incelenmiştir. Bu doğrultuda amaç; mekânsal değişim sürecinde, belirlenen bu bellek mekânlarının oluşum sürecini, hangi grup tarafından tanımlandığı ve kuşaklar arası kurduğu bağları irdeleyerek, değişim süreci içinde kentsel bellek ve kimlik sürekliliğini sağlamada taşıdığı potansiyelleri incelemektir.

5.3.1. Kentsel ölçekte bellek mekânları

Anket katılımcılarının yaşadıkları süre boyunca kentte deneyimleyip kentsel bellek mekânı olarak tanımladıkları, kente kimlik kazandırdığı düşünülen kentsel ölçekteki bellek mekânları incelenmiştir (Görsel 5.1). Anket sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda üç kuşağında ortak olarak belirttiği mekânlar ve mekânsal değişim sürecinden etkilenip farklılaşan mekânlar bulunmaktadır. Referans olarak verilen bellek mekânlarından bazıları yapısal olarak mevcudiyetini korumakta bazıları ise fizikselliğini kaybetmiş veya eski işlevinde kullanılmayan bellek mekânlarından oluşmaktadır. Söz konusu mekânlar geçmiş dönemlerde kentli ile kurduğu güçlü bağ sayesinde, günümüz içerisinde kentsel bellekte yerini korumaktadır.

Görsel 5.1. Referans olarak verilen kentsel ölçekteki bellek mekânlarının konumları

Anket bulgularına göre, *Porsuk Çayı ve kıyı kullanımı, Hamamyolu Caddesi, Adalar Mevkii, Köprübaşı Caddesi ve Yediler Parkı* yaş grupları tarafından geçmiş dönem kentsel ölçekteki bellek mekânları olarak tanımlanmıştır.

İsmet İnönü Caddesi 20-40 yaş grubu için, *Sıcaksular bölgesi, İstasyon Caddesi, Vilayet Meydanı ve Taşbaşı Geleneksel Çarşısı* 40-60 yaş grubu ile büyük oranda 60+ yaş grubu için, çocukluk ve gençlik dönemi Eskişehir'i tanımlayan mekânlardan biri olarak belirtilmiştir. Kent merkezini tanımlayan bellek mekânlarının mevcut kullanımda tanımlanabilirliği ve detaylı incelemeleri çizelgeler ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 5.11. Porsuk çayı ve kıyı kullanımı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

1	Porsuk Çayı ve Kıyı Kullanımı
<p>Kentin içinden geçerek ikiye bölen Porsuk Çayı, kentin şekillenmesinde etkili olmuş ve varlığı sayesinde diğer Anadolu kentlerinde görülen fiziksel biçimlenişten farklılaşmıştır. Geçtiği yerlerde özellikle Adalar mevkiinin bulunduğu bölgede, ticaretin, sosyal ve kültürel hayatın odak noktası olmakta; rekreasyonel faaliyetleri çevresinde toplamaktadır. Kentin önemli rekreasyon alanlarından birini oluşturan Porsuk Çayı etrafında çok sayıda dinlenme yeri, kafe ve restoran yer almaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ %31 40- 60 %44 20- 40 %25	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p> <ul style="list-style-type: none"> Geçmiş 36 Günümüz 32
<p>Porsuk çayı kentliler tarafından değişmeyen birincil bellek mekânı olarak tanımlanmıştır. Kentlilerin algısında kenti tanımlayan en belirgin kimlik ögesidir. Kent ile özdeşirilen bir konumda olduğu görülen Porsuk çayı, tüm yaş grupları tarafından verilen yanıtlarda ortak bellek ögesi olarak tanımlanmıştır.</p>	<p>Birincil bellek mekânı olarak tanımlanan Porsuk Çayı, mekânsal değişim süreci içinde kentsel bellekte yerini korumaktadır.</p>
<p>a</p> 	<p>b</p>

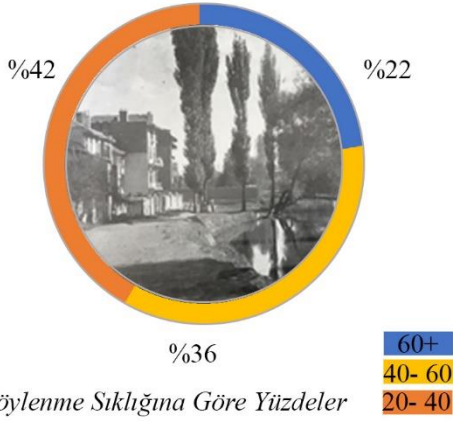

“Porsuk Çayı geçmiş ve günümüz durumu”
(a- Atuk Arşivi; b- Kayılıoğlu, 2019)

Tablo 5.12. Hamamyolu caddesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

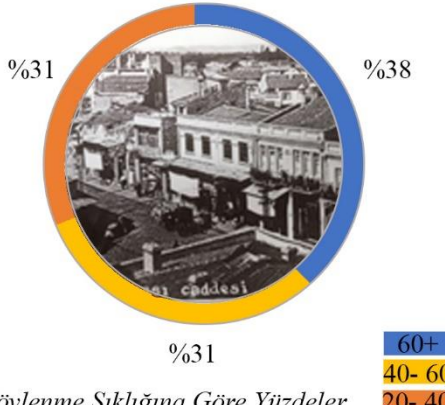

2	Hamamyolu Caddesi
<p>Hamamyolu Caddesi, kentin tarihi ticari dokusunu oluşturan Taşbaşı Bölgesi ile ilk yerleşim dokusunun olduğu Odunpazarı bölgesi arasında yer almaktadır. İki tarihi dokunun birbirine bağlandığı geleneksel bir aksta yer almaktadır. Bölge ismini, antik çağlardan bu yana bünyesinde bulundurduğu sıcaşuların varlığından almıştır. Kentin Cumhuriyet dönemi öncesinde görülen mekânsal kullanımında Porsuğun bir kolu olan Akar deresinin alandan geçtiği gözlenmiştir. Süreç içerisinde merkez görevi gören Hamamyolu Caddesinin son yıllarda çehresi değişmiştir.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p>	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; Hamamyolu Caddesi, katılımcılar tarafından kente kimlik kazandıran ortak bellek mekânı olarak tanımlanmıştır.</p>	<p>Geçmiş dönemler için üç kuşakta da kent ölçeğinde bellek mekânı olarak tanımlanan Hamamyolu Caddesi, günümüz durumunda söylenme oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. Özellikle 20- 40 yaş arası kullanıcıları için kenti tanımlayan bir mekân olmaktan çıkmıştır.</p>
<p style="text-align: center;">a</p> 	<p style="text-align: center;">b</p>

“Hamamyolu Caddesi geçmiş ve günümüz durumu”
(a- Atuk Arşivi; b- Kayılioğlu, 2019)

Tablo 5.13. Adalar mevki kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

3	Adalar Mevkii
<p>Adalar mevki, kentin ilk oluşmaya başladığı dönemlerden beri en canlı bölgelerinden biri olmuştur Cumhuriyet dönemi öncesinde bilinen eğlence ve gezinti alanı olarak sosyal hayatın merkezlerinden biridir. Konut dokusu ile iç içe geçen ticari dokunun mevcut olduğu bir yapısı vardır. Kent dokusuna aynı zamanda yeşil alan olarak da katkı sağlamaktadır. 1970’li yıllara kadar genellikle az katlı yapılaşmanın görüldüğü Adalar Bölgesi, günümüzde çok katlı yapılaşma tarafından çevrelenmiştir. Porsuk çayının çevresinde konumlanan bölge, genellikle sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir alan olma konumundadır. Geçmişten günümüze yazlık sinemaların, gazinoların, lunaparkın yer aldığı Adalar bölgesinde günümüzde kafe ve restoranlar bulunmaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p><i>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</i></p>	 <p><i>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</i></p>
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; Adalar mevki, katılımcılar tarafından kent merkezini tanımlayan başlıca mekânlardan biri olmuştur. Üç yaş grubu içinde çekim merkezi olan bölge, kentliler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır.</p>	<p>Kentin mekânsal değişim süreci içerisinde kentsel bellek mekânı olarak yerini korumuştur.</p>
<p>a</p> 	<p>b</p>
<p><i>“Adalar Mevkii geçmiş ve günümüz durumu”</i> (a- Sariöz, 1997; b- Kaylıhoğlu, 2019)</p>	

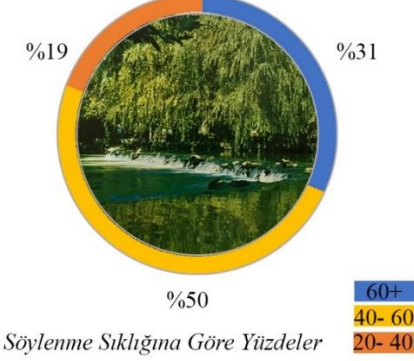

Tablo 5.14. Köprübaşı bölgesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

4	Köprübaşı Caddesi
<p>Köprübaşı Caddesi, kentin geleneksel kamusal alanı ve ticari merkezlerinden biridir. Kentin tarihsel gelişim sürecinde merkezi fonksiyonların güneyden kuzeye doğru kayması sonucu, Porsuk Çayının kuzeyinden gelen yolların Odunpazarı bölgesine bağlandığı yer olarak Köprübaşı bölgesi konumunun değeri artmış ve yeni bir merkezi işlev kazanmıştır. Köprübaşı bölgesi geleneksel merkez olan Taşbaşı bölgesi ile bütünleşen yeni merkez oluşumu göstermiştir (Koca ve Karasözen, 2010). Köprübaşı bölgesindeki az katlı konutlar, yerini yüksek katlı apartmanlara, ticari işlevlere ve bürolara bırakmıştır. Bölgenin, geleneksel ve yeni ticari alanları bağlama görevi bulunmaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ (Blue) 40-60 (Orange) 20-40 (Yellow)	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p> <ul style="list-style-type: none"> Geçmiş: 16 Günümüz: 14
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; Köprübaşı Bölgesi, kentin merkezini oluşturan ana bölgelerden biri olarak tüm yaş grupları tarafından tanımlanan bellek öğelerinden biri olmuştur.</p>	<p>Mekânsal değişim süreci içerisinde katılımcılar tarafından söylenme sıklığını korumuştur.</p>
<p>a</p> <p>ESKİŞEHİR</p> <p>wwwTURKEY.com</p>	<p>b</p>

“Köprübaşı Caddesi geçmiş ve günümüz durumu”

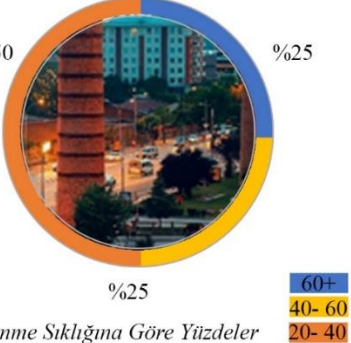

(a- <http-5>; b- Kaylıoğlu, 2019)

Tablo 5.15. Yediler Parkı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

5	Yediler Parkı														
<p>Kent merkezinde kentin ilk yeşil alanlarından biri olan Yediler Parkı, tarihsel süreç içerisinde, kamusal kullanıma açılarak pazaryeri ve daha sonra park olarak kullanılmıştır. Yediler Parkı, Odunpazarı bölgesini kent merkezine bağlayan aksta Hamamyolu Caddesine paralel konumlanmıştır. Akar deresi ile ilişkilendirilen Yediler parkı, yoğun konut ve ticari dokunun içerisinde kentli için dinlenme, buluşma ve rekreasyon alanı olmuştur. Yediler parkı günümüzde, mekânsal değişim süreci içerisinde mevcudiyetini koruyamamıştır.</p>															
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi														
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <table border="1"><thead><tr><th>Yaş Grubu</th><th>Yüzdeler</th></tr></thead><tbody><tr><td>60+</td><td>%19</td></tr><tr><td>40- 60</td><td>%31</td></tr><tr><td>20- 40</td><td>%50</td></tr></tbody></table>	Yaş Grubu	Yüzdeler	60+	%19	40- 60	%31	20- 40	%50	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p> <table border="1"><thead><tr><th>Süreç</th><th>Sıklık</th></tr></thead><tbody><tr><td>Geçmiş</td><td>16</td></tr><tr><td>Günümüz</td><td>16</td></tr></tbody></table>	Süreç	Sıklık	Geçmiş	16	Günümüz	16
Yaş Grubu	Yüzdeler														
60+	%19														
40- 60	%31														
20- 40	%50														
Süreç	Sıklık														
Geçmiş	16														
Günümüz	16														
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; üç yaş grubu katılımcıları tarafından kentsel bellek mekânı olarak tanımladığı Yediler Parkının yaş grupları tarafından söylenme sıklığı farklılaşmıştır. Bu bağlamda kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak tanımlanmasında en fazla payı 40-60 yaş grubu daha sonra sırası ile 60 ve üzeri ile 20-40 yaş grubu katılımcıları oluşturmuştur.</p>	<p>Yoğun kent dokusu içinde bir dinlenme alanı yaratan parklar veya yeşil alanlar, bireylerin kente duyduğu aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve kent ile bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Kentsel dış mekân kullanımı olarak yeşil alanlar, Eskişehir çalışma alanını kapsayan kent merkezinde yapılaşmaya oranla çok az bulunmaktadır. Mekânsal değişim sürecinde bölgenin kimliği ile örtüşmeyen müdahalelerin yapılması sonucunda; kentliler özlem duydukları mekânlardan biri olarak Yediler Parkını sıklıkla söylemiştir.</p>														
<p>a</p> 	<p>b</p> 														

“Yediler Parkı geçmiş ve günümüz durumu” (a- Karasözen Arşivi; b- Kayıloğlu, 2019)

Tablo 5.16. *İsmet İnönü caddesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi*

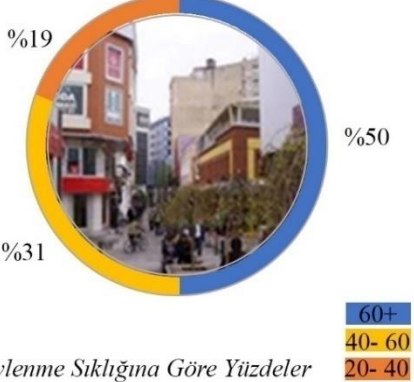

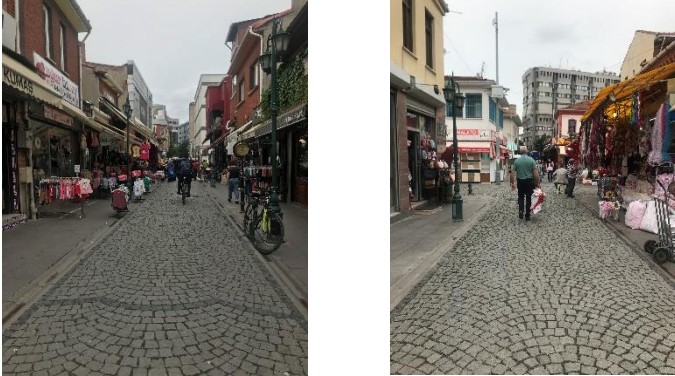
6	İsmet İnönü Caddesi
<p>İsmet İnönü caddesi Köprübaşı Caddesinden İstasyon Caddesine kadar uzanan yaya yolu (kentliler arasında daha çok Doktorlar Caddesi olarak anılan bölge) ile devamı olan Eski fabrikalar bölgesinin bulunduğu aks boyunca uzanmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra gelişen ve kentte ticaretin en yoğun olarak görüldüğü bölgelerden biridir. 1950- 1960 yılları arasında zemin kat ticaret üst kat konut olarak yapılaşma gösteren caddede 1960-1980 yılları arasında kentte görülen çok katlı yapılaşmanın içine dahil olmuştur. 1990'lı yıllarda tek merkezli yapısını koruyan kentte, İsmet İnönü Caddesi üzerinde çok katlı yapılaşma devam etmiş ve İşhanları açılmıştır. Cadde boyunca "giyim mağazaları, sigorta ve turizm şirketleri, pastane, bar ve lokantaların sayısında bir patlama görülmüştür (Tural ve Üstün, 2008, s.275). 2000'li yıllarda kentte görülen küreselleşme hareketlerinin etkili olduğu yerlerden olan Fabrikalar bölgesi olarak bilinen alan, İsmet İnönü Caddesinin üzerinden demiryolunun kuzeyinde kalan bölgede yer almaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kurulan tesislerin (un, kiremit) bulunduğu bölgedir (Üstün ve Şensoy, 2016). Süreç içerisinde kentin hızlı büyümesi sonucunda kentsel leke olarak kent merkezinde kalan bölgede yer alan fabrikalar fordist özelliklerini kaybetmeleri nedeni ile dönüştürülmeye başlamıştır (Özkut, 2017). Aks boyunca imara açılan bölgeler ile yapılaşma hızlı bir biçimde devam etmektedir. Son yıllarda da devam eden yapılaşma içinde ticaret, eğlence, konut, ofis ve otel işlevlerinde yapılara sahiptir.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ %25 40- 60 %50 20- 40 %25	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p> <ul style="list-style-type: none"> Geçmiş 16 Günümüz 26
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; üç yaş grubu katılımcıları tarafından kentsel bellek mekânı olarak tanımlanmıştır.</p>	<p>Mekânsal değişim sürecindeki kentte, İsmet İnönü Caddesi kentli için bir kimlik ögesi olarak tanımlanması geçmiş döneme oranla artış göstermiştir. Kentlinin yoğun olarak bu bölgede zaman geçirmesi sonucu özellikle 20-40 yaş grubu için bu bölgenin bellek ögesi olarak anılmaya başlaması, kente kimliğini kazandıran bölgelerin kullanımını azaltmakta ve kuşaklar arası farklılık ile geçmiş bellek mekânlarının algılanmasının önüne geçmektedir.</p>
	
<p><i>“İsmet İnönü Caddesi geçmiş ve günümüz durumu”</i> (a- http://6b-kayıloğlu, 2019)</p>	

Tablo 5.17. İstasyon Caddesi kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

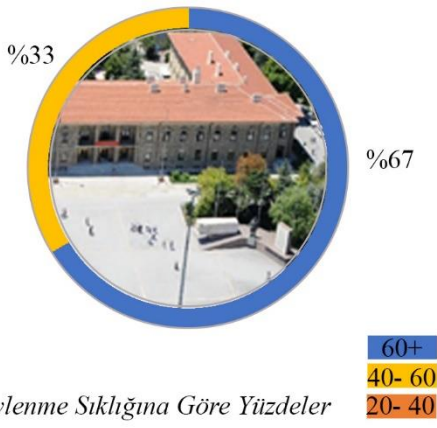

7	İstasyon Caddesi														
<p>Berlin-Bağdat Demiryolunun kentten geçmesi, kentin biçimlenmesini ve kentleşme sürecini hızlandıran bir etki yaratmıştır. Cumhuriyet dönemi öncesi demiryolu ve istasyonun varlığı sadece bölgenin değil aynı zamanda ülkenin de önemli kavşak noktalarından birini olmasını sağlamıştır. Kentin biçimlenişinde önemli rolü olan İstasyon Caddesi çevresinde genellikle Rumeli göçmenlerinden oluşan yeni mahalleler kurulmuştur. Bu nedenle kentin sosyal ekonomik yapısında olduğu gibi sosyal kültürel yapısında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Berlin- Bağdat Demiryolunun kentten geçmesi ile diğer Anadolu kentlerinden ayrılan kentte, İstasyon çevresinde hem konut hem de ticari doku yoğunlaşmaya başlamıştır. Kentin ana arterlerinden biri olan İstasyon Caddesi, Cumhuriyet dönemi sonrasında canlılığını korumuştur. Günümüzde kent içi ana arterleri bağlaması sebebiyle önemini korumaktadır fakat Cumhuriyet döneminde ve daha sonrasında toplanmaların yaşandığı, törenlerin düzenlendiği açık bir alana sahip olan bölge mevcut durumuna göre, bireyler tarafından daha aktif olarak kullanılmaktaydı.</p>															
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi														
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <table border="1"><thead><tr><th>Yaş Grubu</th><th>Yüzdeler</th></tr></thead><tbody><tr><td>60+</td><td>45%</td></tr><tr><td>40-60</td><td>55%</td></tr><tr><td>20-40</td><td>0%</td></tr></tbody></table>	Yaş Grubu	Yüzdeler	60+	45%	40-60	55%	20-40	0%	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p> <table border="1"><thead><tr><th>Dönem</th><th>Sıklık</th></tr></thead><tbody><tr><td>Geçmiş</td><td>9</td></tr><tr><td>Günümüz</td><td>5</td></tr></tbody></table>	Dönem	Sıklık	Geçmiş	9	Günümüz	5
Yaş Grubu	Yüzdeler														
60+	45%														
40-60	55%														
20-40	0%														
Dönem	Sıklık														
Geçmiş	9														
Günümüz	5														
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; özellikle geçmiş dönemler için tanımlı alanlardan biri olmuştur. 40-60 yaş grubu ve 60+ yaş grubu için taşıdığı anlam 20-40 yaş grubuna göre fazladır. 20-40 yaş grubu İstasyon Caddesini kenti tanımlayan bölgelerden biri olarak belirtmemiştir.</p>	<p>İstasyon Caddesi, mekânsal değişim sürecinde anket katılımcıların özellikle ilk kuşağı olan 60 ve üzeri yaş grubu ve 40-60 yaş grubu için kent ölçeğindeki bellek mekânlarından biri olarak tanımlanmıştır.20-40 yaş grubu için bellek mekânı olarak tanımlanmayan İstasyon Caddesi 3. Kuşak olarak nitelendirebileceğimiz grupta bir kesintiye uğramıştır.</p>														
															

“İstasyon Caddesi geçmiş ve günümüz durumu”
(a- http-7; b- Kayılıoğlu, 2019)

Tablo 5.18. Geleneksel Taşbaşı Çarşısı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

8	Geleneksel Taşbaşı Çarşısı
<p>Geleneksel Osmanlı kentlerinde mekânsal yerleşimde görülen konut ve çarşı bölgelerinin keskin sınırlarda ayrışması, Eskişehir kentinde de görülmektedir. Kentin en eski ticari merkezi olan Taşbaşı bölgesi çarşı merkezini oluşturarak konut çekirdeğini oluşturan Odunpazarı bölgesinden kopmuş, Porsuk çayının yakınında bulunan sıcaksular bölgesi etrafında gelişmiştir (Koca ve Karasözen, 2011). İki geleneksel dokuyu Hamamyolu Caddesi birbirine bağlamaktadır. Osmanlının son Dönem mimari üslubunu taşıyan yapılardan meydana gelen bölge bir çok kentte mevcut olmayan veya az bulunan Taşbaşı çarşısındaki yapılar barok ve ampir olarak tanımlanabilecek süslemelere sahiptir (Aksoylu, S.,1995, s.85-90). 1905 ve 1922 yıllarında geçirdiği yangınlar sebebiyle büyük oranda yok olmasına karşın süreç içerisinde eski doku üzerinden yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bitişik nizam ticari fonksiyonlardaki birimleri içeren sokaklardan oluşan Taşbaşı Çarşısı parçalı bir yapıda bulunmaktadır. Günümüzde kentin geleneksel dokusunun devamı niteliğindedir. Süreç içerisinde tüketim alışkanlıklarının değişmesi sonucu kullanım yoğunluğu geçmiş dönemlere göre azalmış olsa da günümüzde işlevini korumaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ 40- 60 20- 40	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; kentin kimliğini yansıtan bölgelerden biri olarak Taşbaşı Çarşısı, özellikle 60 ve üzeri yaş grubu kullanıcıları tarafından bir bellek ögesi olarak tanımlanmıştır. Fakat yaş grupları dağılımı analiz edildiğinde genç grup için tanımlı bölgelerden biri olmaktan çıkmıştır.</p>	<p>Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, özellikle 60 ve üstü yaş grubu ve 40-60 yaş grubu için kenti önceki dönemlerde tanımlı kılan bellek öğelerinden olmuştur. Fakat mevcut durum için 60 ve üstü yaş grubunda da söylenme sıklığı azalmış, diğer yaş gruplarında ise hiç söylenmemiştir.</p>
 <p>“Geleneksel Taşbaşı Çarşısı günümüz durumu” (Kayılioğlu, 2019)</p>	

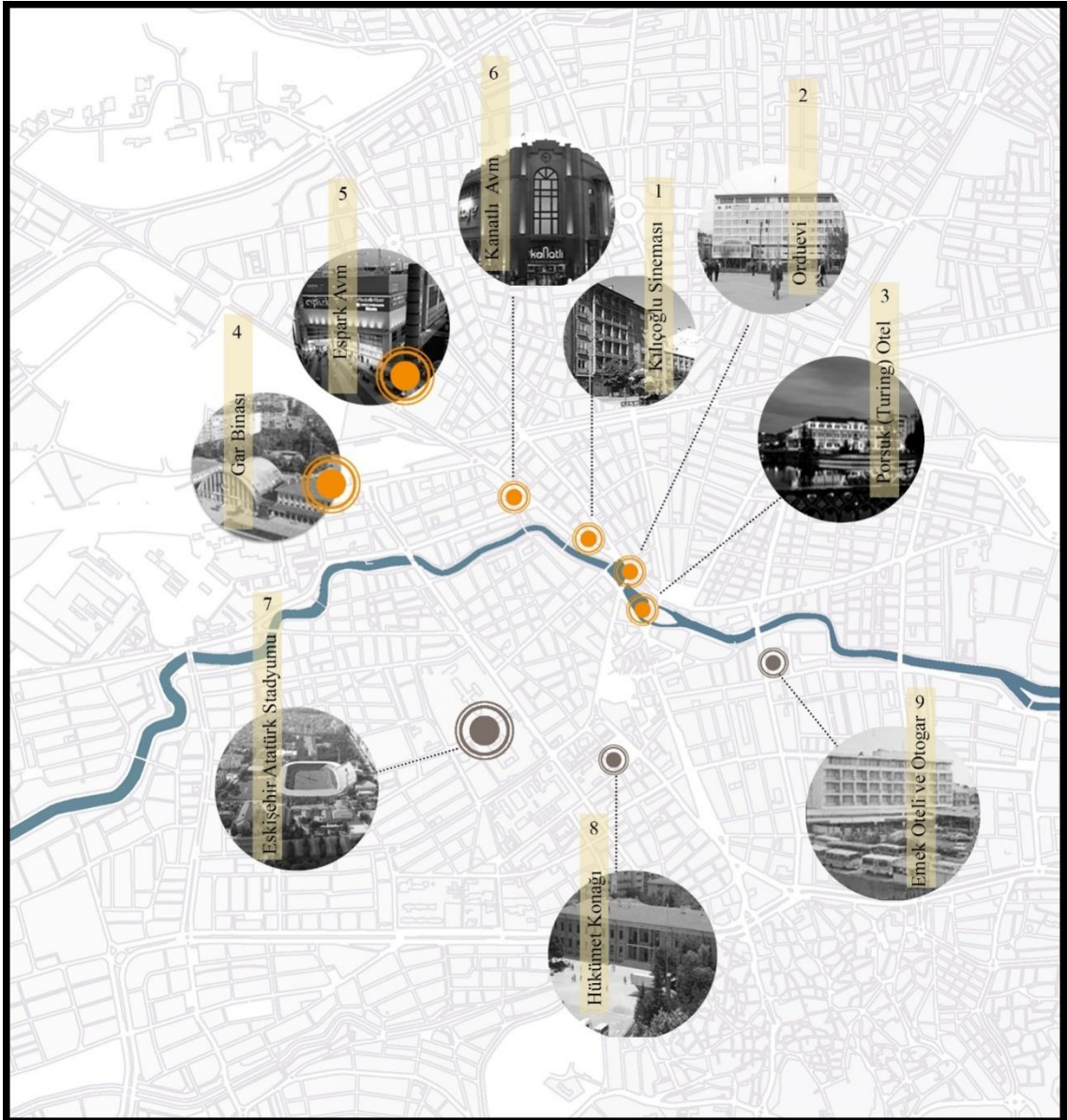
Tablo 5.19. *Vilayet Meydanı kent ölçeğindeki mekânsal değişim analizi*

9	Vilayet Meydanı
<p>Geleneksel Taşbaşı Çarşısının yakınında konumlanan Vilayet Meydanı, kentin ilk resmi kamusal alanıdır. Cumhuriyet döneminin modern ideolojisi ile yapılmıştır. Vilayet meydanını çevreleyen kamusal yapılar (Hükümet Konağı, Adliye Sarayı ile Merkez Bankası), resmi meydan fikrini vurgulamaktadır. Anadolu kentlerinde görülen, Cumhuriyetin modern ideolojisi bağlamında oluşturulan resmi vilayet meydanı, çevrelediği ikinci ulusal mimari anlayış çerçevesinde üretilen yapılar ile modern doku içinde Cumhuriyetin izlerini taşıyan resmi bir kamusal alan olarak simgesel bir değere sahiptir (Özkut, 2017).</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ %67 40- 60 %33 20- 40	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; 60 ve üzeri yaş grubu ile 40-60 yaş grubu tarafından düşük bir oranda bellek mekânı olarak tanımlanmıştır. 20- 40 yaş grubu tarafından geçmiş ve günümüz içerisinde tanımlı mekânlardan biri olarak yanıtlanmamıştır.</p>	<p>Anket katılımcılarının kentin ilk resmi meydanı olan Vilayet meydanını bir bellek ögesi olarak tanımlamaları ilgi çekici bulunmuştur. Günümüzde ise 40-60 ve 60 üzeri yaş grubu tarafından söylenme sıklığı azalmıştır.</p>
<p style="text-align: center;">a</p> <p style="text-align: center;">b</p> 	<p style="text-align: center;">a</p> <p style="text-align: center;">b</p>

*“Vilayet Meydanı geçmiş ve günümüz durumu”
(a- Atuk Arşivi; b- Kayılıoğlu, 2019)*

5.3.2. Bina ölçeğinde bellek mekânları

Anket sonuçlarına göre kent kullanıcılarının yaşadıkları süre boyunca deneyimleyip kentsel bellek ögesi olarak tanımladıkları bina ölçeğinde referans olarak verdikleri mekânlarda ortak tanımlanan mekânlar olduğu gibi değişim sürecinden etkilenip farklılaşan mekânlar da bulunmaktadır. Ortak olarak referans verilen bellek öğelerinden bazıları yapısal olarak mevcudiyetini korumakta bazıları ise fizikselliğini kaybetmiş veya eski işlevinde kullanılmayan bellek mekânlarından oluşmuştur.

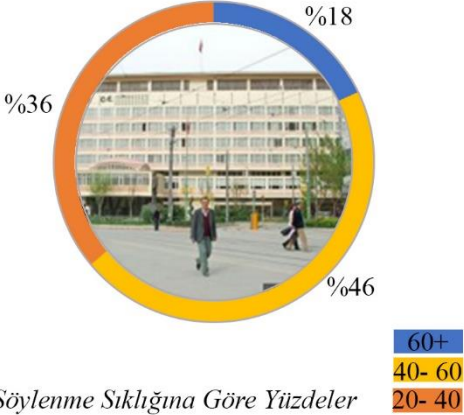

Görsel 5.2. Referans olarak verilen bina ölçeğindeki bellek mekânlarının konumları

Anket bulgularına göre, *Kılıçoğlu Sineması, Orduevi, Gar Binası* ortak olarak yaş grupları tarafından geçmiş dönem kentsel ölçekteki bellek mekânları olarak tanımlanmıştır. *Esnaf Sarayı ve Eski Atatürk Stadyumu* 20-40 yaş grubu için, *Emek Oteli ve Eski Otogar, Hükümet Konağı, Yazlık Sinemalar ve Lunapark* 40-60 yaş grubu ile 60+ yaş grubu için, çocukluk ve gençlik dönemi Eskişehir'i tanımlayan mekânlardan biri olarak belirtilmiştir. Kent merkezini tanımlayan bellek mekânlarının, mevcut kullanımda tanımlanabilirliği ve detaylı incelemeleri çizelgeler ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 5.20. Kılıçoğlu Sineması bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

1 Kılıçoğlu Sineması, İşhanı ve Apartmanı	
<p>1959 yılında modern mimarlığın temsilcilerinden Mimar Abidin Mortaş tarafından tasarlanmıştır. Sinema salonu yanında apartman ve İşhanı işlevlerini de bulundurmaktadır. Ön cephesi İsmet İnönü Caddesi'ne arka cephesi ise Porsuk Çay'ına bakmaktadır. Cephelerde, yatay ve düşey elemanlarla elde edilen denge ile alçak bloğun yataylığının vurgulanması modern anlayışı öne çıkartmıştır. Betonarme strüktür ve tuğla yüzeyleri modern anlayışın brütalist yönünü belirtmektedir (Koca ve Karasözen, 2010). Konumu ve fonksiyonu sayesinde kentli ile kurduğu ilişki daima canlı olmuştur. Kentteki en önemli buluşma mekânlarından olan yapı, yerine inşa edilecek avan projenin onaylanması ve yıkım kararının hayata geçmesi ile 2008 yılında kapatılmıştır. Kapatılmaması için kentliler tarafından imza kampanyası başlamış olsa da sonuç vermemiştir. 2010 yılında tescilli kültür varlığı olan Kılıçoğlu Sineması, Apartman ve İşhanın yıkımı uzun hukuki süreçlerden geçmiş fakat yıkım kararı çıkmıştır.</p>	
<p>Kentsel Ölçekte Bellek Analizi</p>	<p>Mekânsal Değişim Analizi</p>
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p>	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Kılıçoğlu Sineması, üç yaş grubu katılımcıları için de geçmişte kenti tanımlandığı belirtilen mekânlardan olmuştur. Sinema kültürünün farklılaşması sebebiyle sinemalar alışveriş merkezlerinin içinde konumlanması, analiz sonuçlarının tarihi değeri olan Kılıçoğlu Sinemasının mevcudiyetini kaybetmiş olsa da kentli tarafından bellekte canlı tutulduğunu göstermektedir.</p>	<p>Mekânsal değişim sürecinde, kent merkezindeki mevcudiyetini kaybetmiştir.</p>
<p>a</p> <p>b</p> 	<p>“Kılıçoğlu Sineması geçmiş ve günümüz durumu” (a- http-8; b- Kayılioğlu, 2019)</p>

Tablo 5.21. Subay Orduevi bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

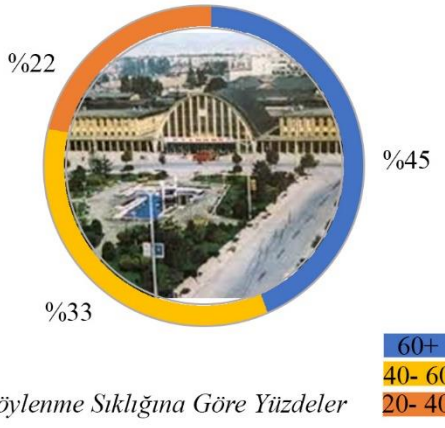

2	Subay Orduevi
<p>Eskişehir Subay Orduevi 1955 yılında Emekli Sandığı tarafından açılan bir yarışma ile otel ve işhanı olarak, Vedat Dalokay'ın tasarımıdır. 1961 yılında Millî Savunma Bakanlığı tarafından alınarak Subay Orduevi olarak devam etmiştir (Çelikkat,1963, s.110). Ön cephesi Porsuk Çayına bakan yapı, Eskişehir'in en işlek noktalarından biri olan Köprübaşı'nda konumlanmıştır. Betonarme karkas sistemi ile inşa edilmiş yapı zemin üstü yedi katlıdır. Yapı, inşa edildiği dönem ve sahip olduğu nitelikler bakımından dönemin Modern Mimarlık anlayışını yansıtmaktadır. Orduevi Binası, geçirdiği tadilatlar sonucunda özgün özelliklerinin bir kısmını kaybetmiştir (Karasözen ve Koca, 2010, s.40).</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ %18 40- 60 %36 20- 40 %46	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p> <ul style="list-style-type: none"> 11 Geçmiş 8 Günümüz
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; Subay Orduevi yapıldığı dönemden bu zamana yaş grupları tarafından kentsel bellek mekânlarından biri olarak tanımlanmıştır. Belirli bir kitle tarafından kullanılan kamusal bir yapı olmasına karşın konumu ve özellikleri ile kentsel bellekte yer edinmiştir.</p>	<p>Mekânsal değişim süreci içinde, katılımcılar tarafından kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenme oranını korumuştur.</p>
<p>a</p> <p>ESKİŞEHİR</p>	<p>b</p> <p>wowTURKEY.com</p>

“Subay Orduevi geçmiş ve günümüz durumu (<http-9>)

Tablo 5.22. Porsuk (Turing) Oteli bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

3 Porsuk (Turing) Oteli	
<p>1927 yılında inşa edilen yapı Porsuk (Turing) Oteli olarak tescillenen kültür varlığıdır. Modernleşme hareketleri öncesi yapılan otel yapısı kentin merkezinde, bir cephesini geleneksel çarşı tarafına, diğer cephesini ise Porsuk çayına bakan kısımlar oluşturmaktadır. Yığma sistemi ile inşa edilen yapı modern- geleneksel ilişkisinin, yerelle buluşması bakımından, geçiş dönemi özelliklerini yansıtmaktadır (Özkut, 2017, s.57). Birinci ulusal mimarlık anlayışı çerçevesinde üretilen Porsuk Otel, 1940 yılına kadar otel yapısını korumuştur. 1942 yılında belediyeye devredilen bina 1996 yılına kadar Eskişehir belediyesi 2009 yılına kadar ise Tepebaşı Belediyesi olarak kullanılmıştır. Porsuk otel günümüzde konaklama işlevine geri dönerek, Porsuk otel olarak kullanılmaya devam etmektedir.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <p>60+ 40- 60 20- 40</p>	 <p>11 Geçmiş 5 Günümüz</p> <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Analiz bulgularının değerlendirilmesi sonucunda; Porsuk (Turing) Otel özellikle 1940 ve 1960 yılları sonrasını deneyimleyen katılımcılar tarafından kentsel bellek mekânı olarak tanımlanmıştır.</p>	<p>Mekânsal değişim süreci içinde, katılımcılar tarafından kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenme oranında düşüş yaşanmıştır.</p>
<p>a</p> 	<p>b</p>
<p>“Porsuk (Turing) Oteli geçmiş ve günümüz durumu” (a-Sarıöz,1997; b- Kayılıoğlu, 2019)</p>	

Tablo 5.23. Gar Binası bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

4	Gar Binası
<p>Demiryolunun kente gelişi, bir kırılma noktası yaratmıştır. Kentin fonksiyonel ve mekânsal olarak gelişimi de etkileyen istasyonun inşası, kentin iki ana yerleşim biriminin aralarındaki boşlukların gelişmesini sağlamıştır. Demiryolunun gelişi ile kentin modern tarihinin başladığı belirtilmektedir. Eskişehir ilk garı 1892 yılında İngilizler tarafından inşa edilmiştir. Daha sonra, Ddybaşkanlığı tarafından açılan yarışma da kazanan Leyla Taylan (Baydar) ile Ferzan Baydar olmuştur. Fakat Orhan Safa tarafından tasarlanana proje uygulanmıştır. Eskişehir Gar Binası 1955 yılında hizmete girmiştir. Mimari üslup bağlamında, yapının farklı anlayışları bir arada yansıttığı görülmektedir. Strüktürün vurgulanması ve cephelerde kullanılan cam yüzeyler ile modern mimarlık anlayışını yansıtmaktadır (Koca ve Karasözen,2016). 2008 yılında Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenmiştir.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ 40- 60 20- 40	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Gar Binası, üç yaş grubu katılımcıları için de geçmişte kenti tanımladığı belirtilen mekânlar içinde yer almıştır. Özellikle 60 ve üzeri yaş grubu katılımcıları tarafından bellek mekânı olarak tanımlanmıştır.</p>	<p>Mekânsal değişim süreci içinde, katılımcılar tarafından kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenme oranında düşüş yaşanmıştır.</p>
<p>a</p> 	<p>b</p> <p>wowTURKEY.com</p>
<p>“Gar Binası geçmiş ve günümüz durumu” (http- 10)</p>	

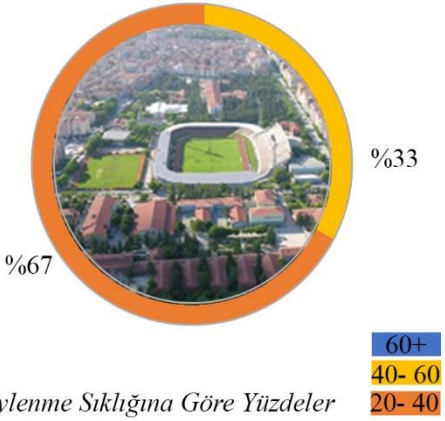

Tablo 5.24. *Espark Avm bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi*

5	Espark Avm
<p>Kentin eski fabrikalar bölgesinde yer alan Espark Alışveriş Merkezi 2007 yılında Kurt Kiremit Fabrikası'nın bulunduğu alanda açılmıştır. Espark, üst/ orta gelir grubunun yaşadığı bölgede, İsmet İnönü Caddesi'nin devamı ile Üniversite Caddesi (Bağlar Caddesi) arasında konumlanmıştır. Yapı fonksiyonu gereği kent ve üniversite arasında bir geçiş yaratmaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
	 <p><i>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</i></p>
<p>Katılımcıların, çocukluk ve gençlik dönemi için kente kimlik veren mekânlardan biri olarak tanımlanmamıştır.</p>	<p>Kente küreselleşme politikalarının beraberinde getirdiği nezhleştirme anlayışına dayalı biçimde kentin tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye başlamıştır. Espark alışveriş merkezinin açılması ile yakın çevresi de değiştirip dönüştürmeye başlamıştır. İsmet İnönü ve Üniversite Caddesi (Bağlar Caddesi) etkilenmiştir. Sonuç olarak kentin merkezinin kayması ile hem mekânsal hem de tüketim açısından kenti farklılaştırmıştır.</p>
<p style="text-align: center;">a</p> 	<p style="text-align: center;">b</p>
<p><i>“Espark AVM bulunduğu bölgenin geçmiş ve günümüz durumu” (a-http- 11; b- Kayılıoğlu, 2019)</i></p>	

Tablo 5.25. *Kanatlı Avm bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi*

6	Kanatlı Avm
<p>2007 yılında açılan Kanatlı Alışveriş Merkezi kentin ilk alışveriş merkezidir. Un fabrikasının yanması sonucunda yerine inşa edilen Kanatlı alışveriş merkezi post modern mimarlık anlayışı çerçevesinde üretilmiştir. Doktorlar Caddesi ve Kızılcıklı Mahmut Pehlivan caddesinde konumlanmıştır. Merkezi bir noktada konumlanan Kanatlı alışveriş merkezi hem yaya hem araç sirkülasyonu bakımından kentin en işlek noktalarından birinde yer almaktadır. Tıpkı Espark AVM örneğinde olduğu gibi mekânsal açıdan kentin değişimini etkilemiştir. Kentliler için bölgede buluşma noktası olma özelliğini taşımaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
-	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Katılımcıların, çocukluk ve gençlik dönemi için kente kimlik veren mekânlardan biri olarak tanımlanmamıştır.</p>	<p>Mekânsal değişim süreci içinde, katılımcılar tarafından kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenme oranında artış yaşanmıştır.</p>
<p style="text-align: center;">a</p> 	<p style="text-align: center;">b</p>
<p style="text-align: center;"><i>“Kanatlı AVM bulunduğu bölgenin geçmiş ve günümüz durumu” (a-http- 12; b- Kayılıoğlu, 2019)</i></p>	

Tablo 5.26. Atatürk Stadyumu bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

7	Atatürk Stadyumu
<p>Atatürk Caddesi üzerinde konumlanan eski stadyum 1952 yılında yıkılmıştır. Aynı alan üzerinde 1959 yılında Eskişehir Spor Sitesi yarışmasında Osep Saraf ve Nişan Yaubyayn'ın projesi kazanmıştır (Arkitekt 336, 1969, s.152). Eskişehir Stadyumu kenti birbirine bağlayan iki ana arterin kesişiminde yer aldığı için konum olarak önemli bir noktada yer almıştır. Futbol stadyumu ile kapalı spor salonundan oluşan yapıda daha sonraki dönemlerde ekler yapılarak büyümüştür fakat bunun sonucunda özgün özelliklerinden bir kısmını kaybetmiştir.2012 yılında imzalanan protokol gereği TOKİ'ye devredilerek, yıkımına karar verilmiştir. 2014 yılında ulusal bir fikir projesi açan Mimarlar Odası Eskişehir Şubesi, profesyonel ve öğrenci kategorisinde 8 eşdeğer ödül verilmiş fakat yarışmadaki hiçbir proje hayata geçmemiştir. Günümüzde uzun süre yoğun doku içerisinde kentsel boşluk sağlayan yapı yıkılmıştır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ 40- 60 20- 40	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Anket verilerinin analizi sonucunda mevcut yerinden taşınmış olan fakat belleklerde yerini korumakta olan Eskişehir Atatürk Stadyumu 20-40 yaş grubu için sıklıkla tekrar alan bellek mekânlarından biri olmuştur.</p>	<p>Mekânsal değişim sürecinde, kent merkezindeki mevcudiyetini kaybetmiştir.</p>
<p style="text-align: center;">a</p> 	<p style="text-align: center;">b</p>

“Atatürk Stadyumu geçmiş ve günümüz durumu” (a-http- 13; b- http-14)

Tablo 5.27. Hükümet Konağı bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

8	Hükümet Konağı
<p>Tescilli bir kültür varlığı olan Hükümet Konağı (1948) Türk modern mimarlık tarihinin önemli figürlerinden biri olan mimar Bedri Uçar tarafından, geniş saçakları, cephe düzeni ve kütle biçimlenişiyle ikinci ulusal mimarlık anlayışı ile tasarlanmıştır (Özkut, 2017). Yapı İki Eylül Caddesi üzerindedir ve caddeye göre geriye çekilerek önünde bir meydan oluşturulmuştur (Koca ve Karasözen,2010).</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p> <ul style="list-style-type: none"> 60+ (Blue) 40- 60 (Yellow) 20- 40 (Orange)	 <p><i>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</i></p>
<p>Anket verilerinin analizi sonucunda Hükümet Konağı 40-60 ve 60 üzeri yaş grubu katılımcılarının bellek ögesi olma konumundadır. 20-40 yaş grubu katılımcıları Hükümet Konağını bellek mekânlarından biri olarak tanımlamamıştır.</p>	<p>Mekânsal değişim süreci içinde, katılımcılar tarafından kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenme oranında düşüş yaşanmıştır. Anket katılımcılarının kentin ilk resmi meydanı olan Vilayet meydanını bir bellek ögesi olarak tanımlamamaları ilgi çekici bulunmuştur.</p>
<p>a</p> <p><i>Hükümet konağı Eskişehir</i></p>	<p>b</p>
<p><i>“Hükümet Konağı geçmiş ve günümüz durumu”</i> (a- Atuk Arşivi; b- Kayılıoğlu ,2019)</p>	

Tablo 5.28. Emek Oteli ve Eski Otogar bina ölçeğindeki mekânsal değişim analizi

9 Emek Oteli ve Eski Otogar	
<p>1960 yılında Emekli Sandığı tarafından açılan yarışma sonucu birincilik ödülü kazanan AHE Grubu'nun yapı kompleksi 1964 yılında tamamlanmıştır. Yunusemre Caddesinde konumlanan, uluslararası üslupta olan yapı, Otogar ve otel bloklarından oluşmaktadır. Cadde tarafında yer alan dükkânları sayesinde dışa dönük bir nitelik kazanmıştır (Koca ve Karasözen, 2016).1993 yılında kentte yeni bir otogar açılmasıyla işlevini yitiren yapı yıkılmak üzere boşaltılmıştır. Günümüzde hala âtil bir biçimde yer almaktadır.</p>	
Kentsel Ölçekte Bellek Analizi	Mekânsal Değişim Analizi
 <p>Söylenme Sıklığına Göre Yüzdeler</p>	 <p>Değişim süreci içinde toplam söylenme sıklığı</p>
<p>Anket verilerinin analizi sonucunda 20-40 yaş grubunda <i>Emek Oteli ve Eski Otogar</i> bir bellek ögesi olarak tekrar edilmemiştir. 40-60 ve 60 üzeri yaş grubu katılımcıları tarafından işlevini yitirmiş ve âtil bir halde olsa da Eski Otogar toplam 9 sıklık ile %33 60 ve üzeri yaş grubu katılımcıları, %67 ise 40-60 yaş grubu katılımcıları tarafından söylenmiştir.</p>	<p>Mekânsal değişim sürecinde, kent merkezindeki mevcudiyetini kaybetmiştir.</p>
	
<p><i>“Emek Oteli ve eski otogar geçmiş ve günümüz durumu”</i> (a-Yetgin ve Yılmaz, 2013- 13; b- http-15)</p>	

5.4. Bölüm Sonucu

Anket bulgularının değerlendirilmesi sonucu; Porsuk Çayı ve kıyı kullanımı üç yaş grubu tarafından kentin değişmeyen bellek mekânı olarak hem geçmiş hem de günümüz dönemi içinde tanımlı bulunmuştur. Porsuk çayının kent merkezinde çekim noktası oluşturduğu Adalar bölgesi de kentliler için benzer nitelik göstermiştir. Üç yaş grubu tarafından verilen yanıtlar doğrultusunda; kentsel mekânda, buluşmaların yaşandığı ve bireylerin birlikte vakit geçirdiği sosyalleştiği alan olarak Adalar bölgesi ve Porsuk çayı kıyı kullanımının, mekânsal değişim sürecinde önemini korumakta olduğu görülmüştür.

Katılımcıların ortak olarak belirttiği bir diğer bellek ögesi ise sinemalar üzerinden tanımlanmaktadır. Değişim içerisindeki kültürel pratikler, sinema salonlarının mekânsal dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Kentlilerin bir dönem kültürel bir etkinlik olarak sosyalleşme yaşadığı kamusal alan olan sinema salonlarının, kentlinin belleğinde önemli bir yer tuttuğu gözlenmiştir. Günümüzde yersizleşen sinema salonları, tüketim toplumunun yansıması olan mekânların içinde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Eskişehir’de benzer dönüşüm süreci içerisinde yer almaktadır. Kentte 1926 yılından itibaren açılıp/kapanan yaklaşık 50 tane yazlık ve salon sinemasının bulunduğu bilinmektedir. Özellikle 60 ve üzeri yaş grubu katılımcıları tarafından bellek ögesi olarak tanımlanan yazlık sinemalar; kentin sosyal hayatının bir yansıması olarak özlem duyulan ve kuşaklar arası bellek aktarımı yapılan yerler arasında gösterilmektedir. Aktarım yolu ile taşınan bellek mekânları incelendiğinde 20-40 yaş grubu katılımcılarının kentteki bu değişimin farkında oldukları gözlenmiştir. Sinema salonlarının değişim süreci de kentte benzer şekilde seyretmiştir. Kent merkezinde bilinen 13 adet sinema salonu, bugün çoğu yok olmuştur. Katılımcıların çoğunlukla Kılıçoğlu Sineması ve Arı Sineması’nın mevcudiyetini kaybetmesi üzerinden tanımladığı bu değişim, kentsel belleği süreç içerisinde kesintiye uğratabilecek bir durum yaratmaktadır. Özellikle Kılıçoğlu Sineması’nın yeri kentliler için anket verilerinin de desteklediği üzere farklılaşmıştır. Mevcut yapısallığını koruyamamış olsa da tüm yaş grupları için geçmişten günümüze gelen bir kentsel bellek mekânı olarak yer edinen Kılıçoğlu Sineması, mekânsal değişim sürecinde mevcut durumda yerinde tamamlanan yapı ile sinemanın kentsel imgedeki yerinin çatışmakta olduğu gözlenmiştir. Kılıçoğlu Sineması, İşhanı ve apartman

kompleksi, kentin geçmiş dönemlerinde kimliğini besleyen bir yapı olarak yaşadığı yıkım, değişen sinema kültürünün kentsel mekândaki izlerinden biri olarak kalmıştır.

Kentsel projelerin kent belleğini değişime uğrattığı tespit edilmiştir. Kentsel ölçekteki yeni mekânların, yaş grupları tarafından kentin kimlik öğelerinden biri olarak tanımladığı bu projeler, 2000’li yıllardan sonra kentte görülen turizm odaklı şekillenen kentsel mekânları olduğu gözlenmiştir. Bu projeler kapsamında Odunpazarı Sit Alanı, Kentpark, Sazova Bilim ve Sanat Parkı kentliler tarafından sıklıkla günümüz kentine kimlik kazandıran kentsel ölçekteki mekânlar olarak tanımlanmıştır. Kentsel projeler kapsamında bir diğer örnek ise Hamamyolu Caddesi üzerinden tanımlanmaktadır. Yaş grupları tarafından çocukluk/ gençlik dönemlerinde, bellek mekânı olarak tanımlanan Hamamyolu Caddesinin değişimi, mevcut durumuna gelene kadar geçirdiği süreçte yerel kimlik öğelerini koruduğu ve kentsel belleğe atıfta bulunduğu için katılımcılar tarafından keskin bir değişim olarak tanımlanmamıştır. Fakat mevcut durumda kenti tanımlayan mekânlardan biri olarak söylenme sıklığında düşüş yaşadığı gözlenmiştir. Ayrıca anket çalışması kapsamında özlem duyulan mekânların tespitinde; kentliler Hamamyolu Caddesinin önceki dönemlerdeki durumunu özlediklerini belirtmiştir. Bu durumun tetikleyicilerinden biri de kentsel bellekte önemli bir yeri olan Yediler Parkının ve Akar deresinin Hamamyolu Caddesine kattığı estetik değer kaybının yarattığı durum olarak gösterilebilir. Tarihsel süreç içerisinde yeşilin ve su elemanlarının yoğun olduğu Hamamyolu Caddesinin yapılan uygulamalar ile gün geçtikçe betonlaşması sonucu kentli ile kurduğu bağın zayıfladığı anlaşılmaktadır.

Kentte kültür bütünüünün barındıran ve belleğin yansıması olan kentsel mekânlar, bireylerin atasından aldığı bir sonraki kuşağa ilettiği değerler olarak kentsel bellekte sürekliliği sağlamaktadır. Ancak bu sürekliliğin sağlanması ile kentin fiziksel yapısı, bireyi geçmişi ile geleceği arasında bir yere oturtur ve diğer kuşaklarla ilişkilendirir (Erzen, 2015, s.117). Fakat kentsel belleğin dinamik oluşu sebebiyle kentin kullanıcılarına göre değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle kentin bir dönem ortak belleğinde yer etmiş, kente kimlik kazandıran öğeler, kullanıcıların algısında farklılaştıkça bu mekânların yerine güncel olanlar yerleşmektedir. Anket kapsamında değişen mekânsal süreçte farklılaşan bellek öğelerinin var olduğu saptanmıştır. Özellikle gelecek dönemlere bellek aktarımı yapacak olan 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların oluşturduğu grupta; kent merkezinde var olan modern dönem mimari

örneklerini düşük bir oranda tanımlaması dolayısı ile benimsememesi durumu nedeni ile bu yapılar (Ziraat Bankası, Taşhan, Valilik, Merkez Bankası) özelinde gelecek dönemler için bellekte kesintiye uğrayacağı varsayılmıştır. Oysa kent için kimlik değeri taşıyan bu yapıların, kentin modernleşme sürecinin katmanları olarak kentsel mekânda bireyler tarafından okunması; sadece fizikselliğin ötesinde bellek mekânı olarak kentli ile kurduğu bağın korunup, gelecek kuşaklara taşınması için gereklidir.

Bu kapsamda kentin geleneksel ticari dokusunu oluşturan Taşbaşı Çarşısının da özellikle 20-40 yaş aralığındaki grup tarafından algılanmasının zayıfladığı tespit edilmiştir. Taşbaşı geleneksel çarşısı, kentin tarihi çarşı alanı olmakla birlikte sahip olduğu özgün değerler ile kent için önemli bir konumdadır. Fakat araştırma bulguları değerlendirildiğinde, özellikle 60 üstü yaş grubu ve 40-60 yaş grubu için kenti geçmiş dönemlerde tanımlı kılan bellek öğelerinden olmuştur. Fakat mevcut durum için 60 ve üstü yaş grubunda da söylenme sıklığı azalmış, diğer yaş gruplarında ise hiç söylenmemiştir. Geçmiş dönemlerde kurulan aidiyet duygusunu güçlendiren bağın zayıflaması sonucu hem mekânsal hem de sosyal bağlamda kurulacak olan ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Kentin kimlik öğelerinden biri olan değerlerin gelecek kuşaklara taşınmaması durumunda kurulacak yeni bağın ne kadar sağlıklı olacağı, kent kimliğinin sürdürülebilirliği açısından sorgulanmalıdır.

Bocock'a göre günümüzde kimlik kazanmanın yolu tüketim süreçlerinde bulunmaktan geçmektedir. Tüketim olgusu yalnızca temel ihtiyaçları karşılamak için kurulan bir düzen olmaktan çok, aynı zamanda sembolik anlamlar üreten ve kimlik duygusunu oluşturan bir özelliğe sahip olmaya başlamıştır. Liberalleşme toplumların tüketim alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Bu değişimin kentsel mekâna yansısı da kaçınılmaz olmaktadır. Eskişehir kent merkezi özelinde ise bu durum, 1980'li yıllarda görülmeye başlayan yüksek katlı ticari merkezlerin dönüşümü ile başlayan süreçte 2000'li yıllara gelindiğinde AVM'ler üzerinden gerçekleşmektedir. Araştırma bulgularının değerlendirilmesi sonucunda kentin böyle bir düzen içine girdiği görülmektedir. AVM'ler ve çevresindeki tanımlı bölgeler, küreselleşme sürecinde kent mekânında ortaya çıkan kimliksiz ve tüm kentlerde görülen bir tek tiplilik ile özellikle 20-40 yaş grubu tarafından kentin kimlik öğelerinden biri olarak tanımlanmıştır. Mevcut durumda Eskişehir bina ölçeğindeki bellek mekânlarının da geçmiş dönemlere göre çeşitliliğin azaldığı gözlemlenmiştir. Geçmiş dönemlerde tarihsel bir süreçte incelenen

de üç kuşanın verdikleri yanıtlarda mekânsal çeşitlilik görülmekteyken; günümüz kentinde verilen yanıtlarda yüksek oranda alışveriş merkezlerinin yer alması ilgi çekici bulunmuştur.

6. SONUÇ

Kentsel bellek, algı ve kimlik kavramlarının değişim süreci içinde olan kentsel mekânlar üzerinden ilişkilendirildiği çalışmada, bellek mekânlarının farklı yaş grupları tarafından nasıl algılandığı, hangi oranda var olduğu ve zaman içerisinde kentsel mekânın geçirdiği değişim ve dönüşümlerin, kentlilere nasıl yansıdığı incelenmiştir. Çalışma alanı olarak seçilen Eskişehir kent merkezinde yer alan bellek mekânlarının, toplumsal ve kültürel değişime paralel olarak, katılımcılar tarafından algısının farklılaştığı saptanmıştır. Bu kapsamda anket çalışmasının sonuçları göz önüne alındığında, kapitalizmin neden olduğu özellikle küreselleşme süreci ile oluşan Espark AVM, Kanatlı Avm, tematik parklar, estetikleştirme ve nezihleştirme projeleri sonucunda yeni kentsel mekânların arzu nesnesi gibi algılanması sonucunda kentlilerin tek tipleşen mekânları deneyimleme süreleri artmış ve söz konusu bu mekânlar kentin kimlik ögesi olarak tanımlanmaya başlamıştır. Oysa mevcut durumda kent kendine özgü yapısı büyük değişimler geçirse de algıdaki canlılığını korumaya çalışmaktadır.

Araştırma sonucunda aidiyet duygusunun oluştuğu ve kentsel belleğin sürekliliğini sağlayabilmek adına korunması gereken mekânsal bağların, kamusal alan/ mekânda, tarihi dokuda ve kentsel peyzajda olduğu saptanmıştır. Söz konusu bu mekânlar, kentte artan nüfus, hızlı kentleşme, sosyal yapıdaki farklılıklar ve 'çağdaş uygulamalar' adı altında geçen müdahaleler sonucu zarar görmektedir. Geleneksel Taşbaşı Çarşısı örneğinde görüldüğü üzere ilerleyen süreç içerisinde yok olma tehlikesi ile yüz yüze gelmeden, yalnızca fiziksel olarak değil aynı zamanda sosyo- kültürel değerleri de göz önüne alarak korunması gerekmektedir.

Korunması öngörülen kentsel silueti oluşturan mekânlarda sosyal ve kültürel süreklilik sağlanarak söz konusu mekânların kentli algısındaki canlılığı korunmalıdır. Bu sayede toplumu oluşturan tüm bireylerin kentsel bellek mekânlarını deneyimleme olanağı artacaktır. Böylelikle kentlilerin aidiyet hissini korunmasına ve artırılmasına yönelik kentsel mekâna yapılacak olan müdahaleler ile kentsel belleğin bileşeni olan mekânların sürekliliği ve canlılığı sağlanırken; kentin özgün kimliğine zarar vermeden, geçmiş ile gelecekte kurulacak olan bağların birbirini dengelemesi sağlanabilecektir. Bu nedenle koruma politikaları geliştirilirken kentsel peyzaj ve siluet bağlamında daha kapsayıcı yaklaşımlar hedeflenmelidir.

Bu doğrultuda kentsel mekânda yaşanacak olan değişimin kaçınlmaz ve doğal bir sũreç olduğunun bilincinde olup; bu durumun aktœrleri olan yerel yœnetimler ve meslek kuruluşları, kentliler ile iş birliği içinde, kentlinin aidiyet hissini tanımlayan bellek mekânlarını koruyarak, kimiksizleşmenin œnũne geçmelidir. Yerel ile kurulan bağları gũlendiren, kentlilerin sahiplendiği tasarımlar ¼retilirken, kent belleğinde yerini tutan mekânlar ile ilgili yapılacak olan uygulamaların kararlarında b¼t¼nc¼l bir tutum yakalanması œngœr¼lmektedir.

KAYNAKÇA

- Alada, A. (2007). Küreselleşen Şehrin 'Geleneksel Mahallesi'ne Reddiye. A. Mengi (editör) *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine* içinde. Ankara: İmge Kitabevi.
- Alptekin, V. ve Karaçor, Z. (2006). 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 306- 342.
- Aksoylu, S. (1989). Türkiye'de Yeni Kent Politikası İçin Bir Araştırma Örnek: Eskişehir. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Albek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, J. R. and Schooler, L. J. (1991). Reflections of The Environment Memory. *Psychological Science*, 2 (6), 396-408.
- Appadurai, A. (1986). *The Social Life Things, Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atkinson, R. ve Shiffrin, R. (1968). Human Memory: A Proposed System And Its Control Processes. K. W. Spence (Editör), *The Psychology Of Learning and Motivation: Advances in Research And Theory* içinde. New York: Academic Press.
- Atuk, A., (2002). *101 Eskişehir*. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları.
- Aykut, A. S., (2007). Varlık, Benlik, Hatırlayış ve Unutuş Üzerine. *Cogito, Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, (50), 158-170, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2013). Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu. *İdeal Kent*, (9), 138-169.

- Aytaç, Ö. (2013). Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları. *Mukaddime*, 8 (1), 1-23.
- Bal, H. (2015). *Kent Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Baraz, T. (1988). *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Baysal, D. (2006). Eskişehir Kentsel Yerleşim Alanının Farklı Yıllara Ait Fiziksel Değişiminin Uzaktan Algılama Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bergson, H. (2011). *Metafiziğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bıykoğlu, S. (2011). Küreselleşmenin Mekânsal Kimlik Dönüşümüne Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bingöl, B. (2014). Postmodernizm ve Kent Tasarımı. *Ormanlık Dergisi*, 10 (1), 14-22.
- Birik, M. (2011). Kentsel Mekânın Değişim Sürecinde Transformasyon ve Deformasyon. *Doktora Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Boyer, M. C. (1994). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. Cambridge: MIT Press.
- Cangöz, B. (2005). Geçmişten Günümüze Belleği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlara Kısa Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 51-62.
- Ceylan, B. (2004). Antik Dönem Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi: Antik Kentlerde Kent ve Yapı Etkileşimi. *Bursa Yapı Yaşam Kongresi*, 1-10, Bursa: Mimarlar Odası Bursa Şubesi.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, H. (2015). Tarihi Yapılarda Mekânsal Bellek ve İç Mekân İrdelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Çakmak, Ş. (2008). Şehrin Biçimlenişinde ve Kimlik Kazanmasında Belirleyici Rolü Olan Artifaktlar: Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çalak, I. E. (2012). Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekânlar: ULAP Platz Örneği, Almanya. *Tasarım+Kuram Dergisi*, 8 (13), 34-47.
- Çelikkanat, F. (1990). *Eskişehir*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Çolpan, C. (2017). Bir Semtin Kimliğinin Sürdürülmesinde Kentsel Belleğin Yeri: Yeldeğirmeni Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Erkaya, Ş., (2012). İstanbul'un Kentsel Peyzaj Değişimlerinin Siluet Kapsamında Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ertin, G. (1994). *Eskişehir'de Yerleşmenin Evrimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erzen, N. (2015). *Üç Habitus: Yeryüzü, Kent, Yapı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eskişehir İl Yıllığı. (1967). Ankara: Türk Matbaacılık Sanayi.
- Foer, J. (2007). Hafıza. *National Geographic Türkiye*, 212 (5), 108.
- Ganiç, K. (2016). Kentsel Yapıtlar Üzerinden Mekânsal Bir Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi (AKM). *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göregenli, M. (2015). *Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekân İlişkileri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Halbwachs, M. (1925). *Les Cadres Sociaux le Memoire*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: The University Of Chicago Press.

- Hançerlioğlu, O. (1992). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huysen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İlgar, E. (2008). Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İşcan, N. (2003). *Fotoğraflarla Eskişehir Tarihi*. Eskişehir: İşcan Yayınları.
- Jencks, C. (1987), *The Language of Postmodern Architecture*. London: Academy Editions.
- Karaibrahimoğlu, S., (2014). Modernizm Bağlamında 2000’li Yıllarda Türkiye Mimarlığı; Ulusal Mimarlık Sergileri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Doktora Tezi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kılıçbay, M. (1993). *Şehirler ve Kentler*. Ankara: Gece Yayınları.
- Kırcı, A. (2015). Zamana Direnmek: Kişisel Hafıza Mekânları. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıltepe, B. (2018). Mekânın Gemeinschaft İlişki Ağına Etkisi: Çıkmaz Sokak Örneği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (18), 235-256.
- Koca, G. ve Karasözen, R. (2010). 1945-1960 Dönemi Eskişehir Kent Merkezinin Oluşumunda Öne Çıkan Yapılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 191-211.
- Koca, G. ve Karasözen, R. (2011). Eskişehir Geleneksel Taşbaşı Çarşısı'nın Sürdürülebilirlik Bağlamında İrdelenmesi. *E- Journal of New World Sciences Academy*, 6 (4), 695-705.
- Koca, G. ve Karasözen, R. (2016). Mimari Proje Yarışmalarının Eskişehir Kent Mekânına Katkıları. *Serbest Mimar Dergisi*, (24), 38-43.

- Kurtuldu, K. (2007). Bilgiyi İşleme Modeline Dayalı Piyano Eğitiminde Genel Öğrenme Stratejilerinin Yeri ve Görsel İmajlar Oluşturma Yönteminin Kullanılabilirlik Düzeyi. *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kutay Karaçor, E.L. (2012). Kentsel peyzajda yaşam kalitesinin kentsel bellek ve yer kavramı ile etkileşimi: Düzce kent merkezi. *Doktora Tezi*. Düzce: Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Küçükkalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 51-68.
- Kürkçüoğlu, E. (2010). İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler. *İdeal Kent*, (2), 78-95.
- Laborit, H. (1990). *İnsan ve Kent*. Payel Yayınları, İstanbul.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory: The Role of Behavioral Sciences in Enviromental Design*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Lewicka, M. (2008). Place Attachment, Place Identity and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past. *Journal of Environmental Psychology*, 3 (28), 209–231.
- Lynch, K. (2017). *Kent İmgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. İstanbul: Dost Yayınları.
- Öymen Özak, N. (2008). Bellek ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekânsal Öğeler. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özaloğlu, S. (2017). Hatırlamanın Yapıtışı Mekânın Bellek ile İlişkisi Üzerine. T. Ermanve S. Özaloğlu *Bir Varmış Bir Yokmuş: Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özaydın, G. ve Ozbek, M. (2010). Türkiye’de 1950-1980 Dönemi Kurumlar, Olaylar, Ölçekler: Planlama Yarışmaları. *Planlama*, 3 (4), 71-87.
- Özkut, D. (2017). Eskişehir’de Modern Hafızanın Yerel İzleri. *TÜBA-KED*, (16), 35-66.

- Özten, Ö. (2010). Gündelik Hayatın Mekânla ve Mekânda Evriminin, Kentlerin Değişim Süreçlerini Yapılandırması: Levent-Çeliktepe Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Perring, D. (1994). *Roma kentlerinde mekânsal organizasyon ve toplumsal değişim, Antik Dünyada Kırsal ve Kent*. İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları.
- Ritzer, G., (2017). *Toplumun McDonalddlaştırılması Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Roth, L. (2006). *Mimarlığın Öyküsü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saraç, S. (2017). Bellek ve Öğrenmenin Geniş Kapsamlı Ölçümü Bataryasının Alt Testlerinden Sembolik Çalışma Belleği ve Görsel Sıralı Bellek Testlerinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıöz, P. (1997). *Bir Zamanlar Eskişehir*. İstanbul: Esbank.
- Schudson, M. (1997). *Dynamics of Distortion in Collective Memory”, Memory Distortion, How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*. London: Harvard University Press.
- Schulz, C. N. (1971). *Existence, Space & Architecture*. New York: Praeger Publishers.
- Schunk, D. (2011). *Öğrenme Teorileri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Scranton, R. (1949). Group Design in Greek Architecture. *The Art Bulletin*, (31), 265-267.
- Searle, J. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. İstanbul: Litera.
- Solak, S. (2017). Mekân- Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 13-37.
- Sözen. T. ve Tapan. M. (1973). *50 Yılın Türk Mimarisi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Subaşı, G. (1999). Bilişsel Öğrenme Yaklaşımı Bilgiyi İşleme Kuramı. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi*, (1), 27-36.
- Şentürk, A. (2018). Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma Etkileşimi Bağlamında Kullanıcı Sürekliliğinin İrdelenmesi: Kadıköy Moda Örneği. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tanyeli, U. (1998). *Üç Kuşak Cumhuriyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tchihatcheff, P. (1855). *Asie Mineure III*. Paris: Les éditions Isis.
- Tekeli, İ. (2007). Bir Demokrasi Projesi Olarak Kent Planlama. *Sivil Toplum*, 5 (17-18), 7-20.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Telli, D. ve Manisa, K. (2018). İstanbul, Beyoğlu'nda Bir Bellek Mekânı Hacıpulo Pasajı. *Tasarım ve Bellek Temalı Ulusal Tasarım Sempozyumu*, Trabzon: UTG, s.32.
- Tönnies, F. (1957). *Civilisation and society: Gemeinschaft and Gessellschaft, East Lansing*. MI: Michigan DatePress.
- Tunçdilek, N. (1950). Eskişehir Seylabı Hakkında Tetkik ve Düşünceler. *İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 2 (3-4), 179.
- Tunçdilek, N. (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tunçel, A. (2017). Tarihi Yazmak: Unutturmak ya da Unutturmamak. T. Erman ve S. Özaloğlu (editörler) *Bir Varmış Bir Yokmuş: Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Turut, H. (2018). Türkiye'de Orta Ölçekli İki Kentin Neoliberal Kentleşme Deneyimi: Eskişehir ve Konya Örnekleri. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tatal, O. ve Üstün, B. (2008). Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekânlarına Etkisinin Eskişehir Örneğinde İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 259-282.
- Ulu, A. (2003). Eskişehir Kentinin Cumhuriyet Öncesi Mekânsal Gelişimi. *Kebikeç*, (15), 147-154.
- Ulu, A. ve Akçoral, B. (2004). Development of Eskişehir City Space Between 1923 and 1956. *I. International Symposium*, Eskişehir: Anadolu University Faculty of Literature.
- Üstün, B. ve Özkan, C. (2016). Eskişehir Hamamyolu Caddesinin Cumhuriyet Döneminden Günümüze Mekânsal Değişimine Yönelik Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 54-77.
- Üstün, B. ve Şensoy, G. (2016). Eskişehir Fabrikalar Bölgesi Çiftkurt Fabrikası İçin Yeni İşlev Önerisi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 181 (1), 84-114.
- Waters, M. (2001). *Globalization*. London: Routledge.
- Weber, A. (2015). *Felsefe Tarihi: Felsefe, Metafizik ve Bilim*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Yaylı, H. (2011). Sosyal Bölünme-Kent Dokusu İlişkisinin İlkel Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 121-138.
- Yazar, A. (2014). Kent Kültürü ve Kimliğine Tarihsel ve Kuramsal Bakış. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 117-144.
- Yılmaz, E. (2009). Eskişehir Kentinin Gelişiminde Belirleyici Rolü Olan Süreçler ve Bu Süreçler İçerisinde Beliren Yerleşkeler. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- http-1: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BELLEK (Erişim Tarihi: 06.03.2019)
- http- 2: <https://kadirhoca.com/ogretmen/haritalar/turkiye-dilsiz-iller-sehirler-bolgeler-haritalari/> (Erişim Tarihi: 18.04.2019)

http- 3: <http://www.ilksesim.com/Photo/Pics/Yeni-Mahalle-Porsuk-Cayi.jpg> (Erişim Tarihi: 18.04.2019)

http- 4: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=134799&start=165>) (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

http-5: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=13536&start=30> (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

http- 6: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=12321&start=90> (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

http- 7: <http://www.sakaryagazetesi.com.tr/makale/gar-binasi-silueti-4386/> (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

http- 8: <http://www.arkitera.com/haber/20821/trajikomik-bir-yikim-hikayesi--kilicoglu-sinemasi> (Erişim Tarihi: 06.04.2019)

http-9: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=22474&start=35> (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

http-10: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=1829948> (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

http- 11: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=22933&start=5> (Erişim Tarihi: 27.05.2019)

http- 12: [https:// pin/700098704552659993/?lp=true](https://pin/700098704552659993/?lp=true) (Erişim Tarihi: 27.05.2019)

http- 13: <http://www.anadolugazetesi.com/eskisehir-ataturk-stadi-yikiliyor-101689.html> (Erişim Tarihi: 27.05.2019)

http- 14: <https://www.uyumhaber.com/files/uploads/news/default/yikilan-stadyum-tehl-3a7dd03fa1f21c183bb1.jpg> (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

http- 15:
<http://www.istikbalgazetesi.com/haber18.asp?sec=1ewscatid=7&yazarid=0&newsid=113437> (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

EK.1. Anket Formu

- 1.Cinsiyet: Kadın Erkek
- 2.Yaşınız: 20-40 40-60 60 ve üstü
- 3.Eğitim Durumunuz: İlkokul Ortaokul Lise Üniversite
Yüksek Lisans/ Doktora

4.Eskişehir' de yaşama süreniz nedir? .....

5. Sizin için çocukluğunuzda/ gençliğinizde Eskişehir'i tanımlayan mekânlar/bölgeler nerelerdi?

-
-
-

6. Şimdiki Eskişehir'i tanımlayan mekânlar/bölgeler nerelerdir?

-
-
-

7. Sizce Eskişehir kent merkezini sembolize eden 3 mekân/ yapı nedir?

-
-
-

8. Eskişehir kent merkezinde buluşma mekânlarınız nerelerdir?

.....

.....

9. Eskiden arkadaşlarınız ile nerelerde buluşurdunuz? Hangi mekânları daha sık kullanırdınız?

.....
.....

10. Günümüzde mevcut olmayan geçmişte kullandığınız ve özlemine duyduğunuz mekânlar/bölgeler nerelerdir?

.....
.....

11. Günümüzde mevcut olan fakat çeşitli nedenlerle geçmiş dönemlere göre daha az kullandığınız mekânlar / bölgeler nerelerdir? Nedenini Açıklar mısınız?

.....
.....
.....

12. Yaşarken görmediğiniz fakat yakınlarınızdan duyduğunuz aklınızda kalan mekân/bölgeler var mıdır? Varsa nerelerdir?

.....
.....

13. Sizce Eskişehir kent merkezi geçmiş dönemlere göre sahip olduğu özelliklerin ne kadarında değişim vardır?

- Tamamen değişim yaşanmıştır. Biraz değişiklik yaşanmıştır.
 Büyük ölçüde değişim yaşanmıştır. Hiç değişmemiştir.

14. Yaşanan değişimlerin kent merkezine olan etkisini nasıl buluyorsunuz? Nedenleri nedir?

Olumlu

Olumsuz

15. Eskişehir’de yaşadığınız hangi dönem sizce kenti daha iyi yansıtmaktadır?

- Çocukluk Gençlik Yetişkinlik